

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

DOSYA:

EMPERYALİZM: SAVAŞ, FİNANS, NATO

Kolektif Emperyalizm Çağında Emperyalist Hiyerarşi
HAKAN GÜNEŞ

NATO: Çok İşlevli Bir Sermaye Aygıtı
İLKE BEREKETLİ

Yeni Bir Uluslararası Para Sistemine Doğru mu?
ÜMİT AKÇAY - ALİ RIZA GÜNGEN

Kapitalizmin Sınırında Yeni Bir Eşik: Ukrayna Savaşı
HALUK YURTSEVER

Emperyalizm, Eşitsiz Gelişme ve Çin
DOĞUKAN TAŞKIRAN

ABD Militarizminin Siyasi İktisadı
JAMES CYPHER (Çev. U. Devrim Çelik)

Ukrayna Savaşı, Batı İttifakı ve Emperyalist Sol
KUBİLAY CENK KARAKAŞ

Emperyalizmin "Mirası": Kültür Yoluyla Beslenen Arzular
SİNEM YILDIZ

CAN SOYER • ALPER ÇAVUŞOĞLU • KAĞAN ŞEKER

18

HAZİRAN'22

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

SAYI

18

HAZİRAN'22

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ BİRLEŞİN!

Üç Aylık Teorik Dergi

Yayın türü: Yaygın-sürekli yayın

HAZİRAN - 2022

Birlik Yayın Gıda San. ve Tic. Ltd. Şirketi Adına İmtiyaz sahibi: Kaan Ünal

Sorumlu Müdür: **Can Soyer**

Adres: **Birlik Yayın Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.** / Eğitim Mah. Adım Sok. Atık Plaza No:4 Daire 23 Kadıköy/İstanbul

Baskı: **Deren Matbaacılık SAN. ve TİC. LTD.ŞTİ.** / Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z Beylikdüzü/ İstanbul

KOMÜNİST Sayı: 18

İÇİNDEKİLER

Sunuş	5
Kolektif Emperyalizm Çağında Emperyalist Hiyerarşi:	9
Hakan Güneş	
NATO: Çok İşlevli Bir Sermaye Aygıtı	25
İlke Bereketli	
Yeni Bir Uluslararası Para Sistemine Doğru mu?	37
Ümit Akçay - Ali Rıza Güngen	
Kapitalizmin Sınırında Yeni Bir Eşik: Ukrayna Savaşı	49
Haluk Yurtsever	
Emperyalizm, Eşitsiz Gelişme ve Çin	67
Doğukan Taşkıran	
ABD Militarizminin Siyasi İktisadı	91
James M. Cypher	
Ukrayna Savaşı, Batı İttifakı ve Emperyalist Sol	109
Kubilay Cenk Karakaş	
Emperyalizmin "Mirası": Kültür Yoluyla Beslenen Arzular	117
Sinem Yıldız	

Gündem

Bizim Haziran'ımız: Gezi'den Sonra Türkiye 133

Can Soyer

Sosyalistler İnsan Haklarını 'Geri Kazanmalı' 141

Alper Çavuşoğlu

Yeni Seçim Sistemi ve İttifak Modelleri: Ne Götürdü, Ne Getirdi? 159

Kağan Şeker

Katkı

Utkan Gibi Partili, Utkan'ın Aradığı Gibi Parti Olmak 171

Doğan Ergün

Belge

TİP Göçmenler ve Sığınmacılar Üzerine Ne Diyor? 179

TİP Bilim Kurulu Göç ve İltica Çalışma Grubu

Müfredat

Marksist Sözlük - 11 Devrim ve Sosyalizm 189

Kitaplık

Kendi Kalıbını Yaratan Erimiş Metal: Fransız Devrimi 197

Sevim Taner

Kapitalizmin Ortaya Çıkış ve Yayılış Süreçlerine Yeniden Bakış 203

Ejder Bergeman

Sunuş

Komünist'in 18. sayısından merhaba.

Dünyada geçtiğimiz üç ayın en önemli gündemi Rusya-Ukrayna savaşı oldu. Ukrayna'nın NATO üyeliği girişimi ile başlayan ve Rusya'nın açık bir saldırganlık sergileyip Ukrayna'ya yönelik askeri operasyona başvurduğu bu başlıkla birlikte dünya siyasetinin ve dengelerinin nasıl yorumlanması gerektiği de dikkat çekici bir tartışma gündemi olarak öne çıktı. Aynı zamanda, başta NATO olmak üzere dünya üzerindeki emperyalist egemenliğin mahiyeti ve Rusya'nın bu tablo içindeki konumu da önemli tartışmaların yürüdüğü bir başlık haline geldi.

Kuşkusuz, ne emperyalizm tartışması ne de NATO gibi örgütlerin konumu Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte gündemimize geldi. 20. yüzyılın başından bu yana emperyalizm başlığında toplanabilecek hayli geniş ve derin bir literatüre sahip olduğumuz biliniyor. 21. yüzyıla birlikte, emperyalizm tartışmalarının önemli başlıklarından biri de Rusya, Çin gibi ülkelerin emperyalizm bağlamındaki yerleriyle ilgiliydi. Ancak bu başlıklardaki değerlendirmenin mutlaka emperyalizm hakkındaki tanımsal tartışmalara, ABD-Birleşik Krallık-Almanya-Fransa-Japonya gibi merkez emperyalist ülkelerin güncel durumunu çözümleyen katkılara, nihayet dünya düzeninin genel bir değerlendirmesine yaslanması gerektiği açık olsa gerek. Nitekim böyle bir değerlendirme çerçevesi oluşturulduğunda Türkiye gibi zaman zaman şaşırtıcı çıkışlar yapan ülkelerin konumu ve kapasitesi de anlaşılabilir. Bu nedenle, *Komünist*'in bu sayısındaki dosya konusu "**Emperyalizm: Savaş, Finans, NATO**" başlığını taşıyor.

Dosya kapsamında Hakan Güneş emperyalizm kavramına ve olgusuna nasıl yaklaşılması gerektiğini ortaya koyan geniş bir tanım öneriyor; İlke Bereketli dünya emperyalizminin

savaş aygıtı olan NATO'nun rolü ve kapitalist egemenliğin sürdürülmesindeki işlevini açıklıyor; Ümit Akçay ve Ali Rıza Güngen emperyalist hiyerarşinin mimarisine de etkileri bulunan para sisteminin değişim dinamiklerini ele alıyor; Haluk Yurtsever Rusya'nın emperyalist sistem içindeki yerini ve Ukrayna'ya yönelik saldırganlığının nedenlerini inceliyor; Doğukan Taşkıran Çin'in hem küresel hem de bölgesel kapasitesini inceleyerek emperyalist sistemde nasıl bir rol oynadığını tartışıyor; Kubilay Cenk Karakaş emperyalizmle bağlantılı "sol" hareketlerin Rusya-Ukrayna savaşı bağlamındaki konumlarını ortaya seriyor; Sinem Yıldız emperyalizmin müdahale biçimlerinden biri olarak kültürel varlıklar konusundaki politikalarını gözden geçiriyor; ayrıca James Cypher de çeviri makalesiyle dosyamızdaki yerini alıyor.

Komünist'in bu sayısında Gündem bölümümüzde ise üç yazı yer alıyor. Can Soyer 9. yılını geride bıraktığımız Gezi Direnişi üzerine değerlendirmesini; Alper Çavuşoğlu insan haklarının bir mücadele konusu olarak imkanlarını; Kağan Şeker ise geçtiğimiz aylarda değiştirilen seçim yasasının karşılaştırmalı çözümlemesini paylaşıyor. Katkı bölümümüzde ise Doğan Ergün'ün parti siyaseti ve örgütlenmesi hakkındaki değerlendirmesi yer alıyor.

Bu sayımızda Belge bölümümüzde Türkiye İşçi Partisi Bilim Kurulu Göç ve İltica Çalışma Grubu tarafından hazırlanan metni paylaşıyoruz.

Müfredat bölümümüzde Marksist Sözlük'ün ikinci bölümünü sunuyoruz. Kitaplık bölümümüzde ise Sevim Taner ve Ejder Bergaman'ın değerlendirmeleri yer alıyor.

Önümüzdeki sayılarda görüşmek üzere. İyi okumalar.

dosya

**Emperyalizm:
Savaş, finans, NATO**

- Hakan Güneş - **Kolektif Emperyalizm Çağında Emperyalist Hiyerarşi**

Kolektif Emperyalizm Çağında Emperyalist Hiyerarşi: Devletlerarası Mücadelede Tekelci Sermaye ve Militarizm

HAKAN GÜNEŞ

Giriş

Sadece geniş sol kamuoyunda değil azımsanmayacak sayıda sol akademik çevrede de bütün sömürgeci pratikler ve eğilimler, bütün militarist adımlar ve fikirler kısa yoldan emperyalizmin dışavurumları olarak anılıyor. Yanıltıcı nokta kapitalizmin yeni aşaması olarak emperyalizmin kolonyalizm (sömürgecilik) ve militarizmle iç içe olmasına karşın tersinin doğru olmadığının gözden kaçırılmasıdır.

Modern sömürgeciliğin kurucusu ve sömürgelerini en son terk eden Portekiz bunun klasik örneğidir: Kolonyalist Portekiz hiçbir zaman emperyalist bir ülke olmamıştır. “Merkantil emperyalist” olarak adlandırılabilcek Portekiz kolonyalizmi klasik anlamda tekelci mali sermayeye dayalı bir ekonomik modeli temsil etmemiş, modern emperyalizm çağında daha ziyade İngiliz emperyalizmin nüfuz bölgesi olarak kalmıştır. Rusya’nın ABD ile eşdeğer bir emperyalist ülke kategorisine sokulması da benzer bir yanılsamanın

ürünüdür. Rusya'yı ABD ve AB emperyalizmi ile aynı kategoride değerlendirmeyenlere gizli ya da sinsi Putinci denmesi aynı kuramsal tutarsızlığın bir parçasıdır. Oysa militarizm de kolonyalizm de en az modern emperyalist yayılcılık kadar korkunç olabilir. Putin'in yayılcılığı ve militarizmini eleştirmek için illa da ona ABD/AB ayarında bir emperyalist ülke sıfatı yapıştırmak şart değil. Öte yandan yazıda açılacağı üzere Rusya emperyalist hiyerarşide en üst basamakta olmasa da belirli ölçülerde emperyalist ülke özellikleri *de* barındırmaktadır. Emperyalist hevesleri olan militarist bir rantiyeye kapitalizmi de denebilecek ama aynı zamanda klasik emperyalist özellikler de barındıran Rusya örneği emperyalizm teorisinin güncellenmesi bakımından da üzerinde durmayı hak ediyor. Bu kendine has “orta ölçekli emperyalizmin” niteliğini ve örneğin ABD, Alman, Fransız ve Japon emperyalizmlerden farklı yanlarını yazıda açacağız.

Türkiye, Brezilya, Güney Afrika gibi ülkelerin emperyalist devletlere has sermaye ihracına dayalı -bölgesel de olsa- yayılma güdülerini, politika ve pratikleri bu ülkelerin aynı zamanda merkez/metropol emperyalist devletlerin pazarları da olmalarıyla birleştiğinde sorun daha da karmaşıkmaktadır. Bu ülkeler grubu tam da emperyalist hiyerarşinin “sınır (borderline) örnekleri”dir: Hem hiyerarşinin tepesindeki (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya gibi) emperyalist ülkelerin ekonomik nüfuz sahasında yer alıp hem de kendileri daha düşük seviyede de olsa emperyalist devlet özellikleri barındırırlar. Bu kategorideki ülkeleri uzun zamandır “alt-emperyalist” ya da “bölgesel emperyalist” ülkeler olarak tanımlamayı öneren belirli bir literatür mevcuttur. Yazımız bu soruna da “emperyalist hiyerarşi” kavramı çerçevesinde bir anlama yaklaşımı getirmeye çalışacaktır.

Geçtiğimiz yüzyılın başından itibaren küresel kapitalizmin başat karakteri haline gelen emperyalist kapitalizmin tanımlayıcı öğelerini gözden geçirerek günümüzde hem emperyalistler arası işbirliği ve güç dinamiklerini hem de daha önemlisi farklı emperyalist ve emperyalist olmayan ileri kapitalist-militarist güç merkezleri arasındaki mücadelenin siyasi karakterini çözümlemeye çalışalım.

Mali Sermaye ve Güç

Tarihsel bir perspektifle yaklaşılacak olursa Lenin'e göre eski kapitalizm, yani rekabete dayalı kapitalizm doruk evresine 1860-1870 yıllarında ulaşmış, 1873 bunalımından itibaren karteller bir önceki embriyon aşamasından belirgin görünür aşamaya doğru ilerlemiş ve nihayet 1900-1903 bunalımı sürecinde karteller belirleyici hale geldiğinde "kapitalizm emperyalizme dönüşmüştür".¹ Konunun günümüz uluslararası siyaset tartışmaları ile ilgili, yani uluslararası siyasete yön veren ekonomik dinamikle ilgili kısmı tam da bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Tekelci kapitalizm, yani üretim yoğunlaşması, ölçek büyüklüğü giderek daha büyük hacimde üretime yol açarken bu da daha büyük ölçekli pazarları, yani iktisadi nüfuz bölgelerini gerekli kılıyor ki bu noktaya tekrar tekrar döneceğiz.

Konunun "ulusal" ciheti bu yeni mali sermayenin öteki sermaye grupları ve biçimleri üzerindeki üstünlüğü, egemenliği iken, birincisi ile ilişkili ve kaçınılmaz diğer boyutu da "...mali açıdan güçlü birkaç devletin üstünlüğü"² yani uluslararası sisteme bu devletlerin tahakkümüdür. Dört ülke -1910'lar dünyasında- burada öne çıkmaktadır: İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya. 1910 tarihli "kıymetli evrak toplamı" rakamlarına bakarak ampirik olarak bu sonuca ulaşan Lenin'e göre "dünyanın neredeyse geri kalan ülkeleri şu veya bu biçimde bu dört ülkeye "borçlu durumdadır ya da haraç vermektedir".³ Bu yeni kapitalizm aşamasında mali sermayenin, yani emperyalizmin bağımlılık ve ilişkiler ağının oluşması "sermaye ihracı" vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Öte yandan sermaye ihracının tek bir biçimi de yoktur. İngiltere bunu daha ziyade sömürgelerinde kurduğu bankalar vasıtasıyla gerçekleştirirken, Fransa Lenin'in "tefecî emperyalizm" olarak tanımladığı devlet borçları kanalıyla, hiçbir doğrudan sömürgeye sahip olmayan Almanya ise kapitalizmin nispeten güçlü olduğu

1 V.I. Lenin, Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, Çeviren: S. Kaya, İstanbul: İnter Yayınları, 1995, s. 24.

2 V.I. Lenin, Emperyalizm, age., s. 62.

3 V.I. Lenin, Emperyalizm, age., s. 64.

Avrupa ve Amerika’da eşit ölçüde dağıtarak gerçekleştirir. Burada gelişmiş emperyalist-kapitalist ülkeler ile zayıf bağımsız ülkeler ve yarı-sömürgelerin hükümetleri arasında yapılan “anlaşmalar” üzerinde durmak da yerindedir. Zira bu anlaşmalar çoğunlukla borç veren ülkelere faiz getirisinin yanında, bazı ticari ayrıcalıklar ve silah ve ürün siparişlerinde bu ülkelere peşinen öncelik verme biçiminde gerçekleşir. Emperyalist ülkeler arasında rekabet öncelikle bu ayrıcalıkları kapmak için sürdürülen bir siyasi nüfuz kurma yarışına yol açar ki bu da adım adım çatışma ve giderek savaşa kapı aralar.

Mali sermaye gücü ve uluslararası finansal ve ekonomik kurumlara hakimiyeti sayesinde etki alanlarını genişleten üst basamaktaki emperyalist ülkelere bu alanlar dışında farklı güç kapasitelerine sahip ülkeler itiraz edebilir. Almanya’nın sermaye gücü ve yumuşak ekonomik yayılması karşısında Rusya’nın enerji ve silah sanayindeki gücüyle mukabele etmesi gibi.

II. Dünya Savaşı öncesi için daha fazla geçerli olan Lenin’e ait şu tespiti güncellemek gerekir: “Sermaye ihracının çıkarları da sömürgelerin fethedilmesini dayatmaktadır; çünkü tekeller kurarak bir rakibi saf dışı bırakmak, bir siparişi üstlenmek (...) sömürge pazarında daha kolay olmaktadır”.⁴ Bu yaklaşım tümüyle devre dışı kalmadıysa bile dekolonizasyon çağı olarak da adlandırılan II. Dünya Savaşı sonrasında neo-kolonyalist bir yaklaşıma, yani doğrudan işgaller yerine mali kontrol, borçlandırma, iç siyasete müdahale, darbeler ve uluslararası ekonomik regülasyon araçlarına bırakmıştır.

Çeşitli dönemlerde özgül bağlamlar kazansa dahi 21. yüzyılda da Lenin’in klasikleşen emperyalizm tanımının omurgası olduğu gibi geçerlidir. Uluslararası siyaset hala başat dinamiği uluslararası tekeli sermayenin genişleme eğilimleri zemininde cereyan eder.

Lenin’in tanımlamasını gözden geçirerek 2020’ler dünyasındaki emperyalist hiyerarşinin iç dinamiklerini anlamaya çalışalım.

4 V.I. Lenin, Emperyalizm, age., 87-88.

Emperyalizm kitabında “*Kapitalizmin Özel bir Aşaması olarak Emperyalizm*” başlığını taşıyan VII. Bölüm’de Lenin emperyalizmin radikal politik eleştirisine geçmeden önce bir tür ara toplam yapmaya, bir özet çıkarmaya gayret eder. Vladimir İlyiç emperyalizmin daha sonraki pek çok çalışmada referans verilen şu 5 özelliğini sıptar:

1-Üretimin ve sermayenin yoğunlaşması ekonomik yaşamda tayin edici rol oynayan tekelleri yaratacak kadar yüksek bir seviyeye ulaşmıştır.

2-Banka sermayesi sanayi sermayesi ile iç içe geçmiş ve bu ‘mali sermaye’ temelinde bir mali oligarşi oluşmuştur

3-Meta İhracından farklı olarak sermaye ihracı özel bir önem kazanmıştır.

4-Dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalist birlikler oluşmuştur.

5-*Kapitalist büyük güçler tarafından dünyanın teritorial paylaşımı tamamlanmıştır.*⁵

Bu tanımlardan ilk 3’ü klasik/tipik bir emperyalist-kapitalist sistemi ve devleti tanımlamanın ana öğelerini sunar. 4. madde emperyalistler arası rekabet ve işbirliğinin kaynağını gösterir ve özel olarak günümüzde kolektif emperyalizm olarak da adlandırılan yapılanmaya işaret eder. 5. madde ise kolonyalizm çağının bitmesi dahi artık emperyalist bir bağlam içinden yeniden anlamlandırılması gereğine temel oluşturan bir önermedir.

Peki bugün biz emperyalist hiyerarşinin tepesinde bulunanları, giderek daha orta ve alt basamaklarında yer alanları bu tanımın ilk 3 maddesinden hareketle tespit edebilir miyiz? Yanıtımız siyah-beyaz ve metre ile ölçülebilir bir sonuç vermeyecek olsa da temel bir açıklama getirebileceğimiz iddiasını taşır. Bu çerçevede bakacağımız 3 gösterge olacak: Bunlardan ilki dünyanın en büyük 2000 şirket grubu listesi, ikincisi bunlar içinde yer alan

5 V.İ. Lenin, Emperyalizm, age., s. 92.

en büyük 100 banka ve son olarak Uluslararası Para Fonu-IMF yönetimindeki kota ve oy yüzdeleri.

Elbette ülkelerin doğrudan yatırım dağılımları, en büyük yüz ya da 500 şirket grubunun sermaye bileşimi ve ülkesel dağılımı, borçlandırma oranları gibi daha birçok göstergeye bakılabilir ve bunlar da Gayrı Safi Milli Hasıla (GSMH) ve kişi başına düşen GSMH rakamları gibi başka faktörlerle birlikte analizlere temel oluşturacak veri setleri çıkarılabilir. Çıkarılmalıdır da. Yine de bir yazının sınırları ve en çarpıcı, en keskin, en anlaşılır, yani analize en uygun veri seti çıkartmak için biz yukarıda andığımız 3 gösterge grubunu kullanmayı doğru bulduk.

Bu tablonun geniş bir okuması için de bir yandan askeri güç sıralamasını da hem bir sağlama noktası hem de klasik emperyalist olmayan güç örneklerini gösterebilmek için karşılaştırma setine dahil ettik. Dünyanın en büyük 2000 şirket grubuna en çok sayı- da ev sahipliği yapan (20+20) toplam 40 ülkeyi analize dahil ettik.

2000 Büyük Şirket Grubunun Anatomisi

Lenin'in klasikleşen çalışmasındaki emperyalizm tanımını baz alarak -buna geçici olarak "ekonomik emperyalizm kapasitesi" adını verebiliriz- bugün en büyük ilk 2000 şirket ve 100 büyük bankaya ev sahipliği yapan ülkeleri sıraladığımızda ortaya çıkan tablo hem önemli bir veri zemini sunuyor hem de yeni ve yaratıcı yanıtlar gerektiren sorulara kapı aralıyor.

Ülkeler	İlk 2000'de Şirket sayısı	İlk 200'de Şirket Sayısı	İlk 100 Banka İçinde Sayı	IMF Oy Gücü %	İlk 2000 Şirkette Ülke Sıralaması	İlk 40 Askeri Güç Sırası
ABD	595	71	12	16.50	1	1
Çin	297	21	19	6.08	2	3
Japonya	195	14	8	6.14	3	5
G. Kore	65	3	6	1.73	4	6
Kanada	58	8	5	2.22	5	23
Birleşik Krallık	57	11	6	4.03	6	8
Hindistan	55	3	1	2.63	7	4
Fransa	54	9	6	4.03	8	7
Hong Kong	54	4	-	-	8	-
Almanya	52	11	5	5.31	10	16
Tayvan	48	4	-	-	11	21
İsviçre	41	7	3	1.17	12	32
İsveç	31	-	3	0.91	13	25
İtalya	25	4	2	3.02	14	11
Rusya	24	4	1	2.59	15	2
Hollanda	23	3	3	1.76	16	37
Brezilya	20	4	4	2.22	17	10
İspanya	20	4	3	1.92	17	19
İrlanda	20	2	-	0.71	17	-
Avustralya	18	4	4	1.33	20	17

TABLO 1: 2000 Büyük Şirket Grubuna ev sahipliği yapan ülkeler ve çeşitli göstergeler: İlk 20 ülke.

Kaynak: Forbes 2022, The Global 2000 & IMF Resmi Web sitesi

Sanayi sermayesi ile iç içe geçmiş tekeli mali sermayenin ilk 2000 şirket grubuna baktığımızda tablonun üst sıralarında yer alan devletlerin dünyadaki askeri güç sıralaması ve siyasal tahak-

küm kapasitelerine aşağı yukarı orantılı bir konumda yer aldıkları söylenebilir. Ancak bu genel bağıntı, ekonomik-fınansal güç ile askeri-siyasi güç arasındaki bu en genel bağıntı tüm tabloyu açıklamaz.

Günümüzde yürütölen emperyalizm içi hiyerarşi ve güçler mücadelesinin karakterine ilişkin tartışma tam da bu denkleme tam uymayan ölkeler ile ilgili gündeme geliyor: Birleşmiş Milletler’de temsilcisi bile olmayan Tayvan ilk 2000 sıralamasında 48 şirket grubu ile Almanya’nın hemen ardında 11. sırada yer alırken, nükleer silah sahibi ve askeri güç sıralamasında 9. sırada yer alan Pakistan’ın ise ilk 2000’de tek bir şirketi dahi yok. Keza ilk 2000 şirket sıralamasında 30. sırada olup askeri güç sıralamasında 13. sırada olan Türkiye ile, ilk 2000 şirket sıralamasında 15. olup askeri güç sıralamasında 2. sırada olan Rusya genel bağıntıyı zorlayan örnekler teşkil ediyorlar.

Ülke/	İlk 2000'de Şirket sayısı	İlk 200'de Şirket Sayısı	İlk 100 Banka İçinde Sayı	IMF Oy Gücü %	İlk 2000 Şirkette Ülke Sıralaması	İlk 40 Askeri Güç Sırası
Belçika	17	1	1	1.30	21	-
Suudi Arabistan	15	1	-	2.01	22	20
Tayland	14	-	-	0.67	23	28
Güney Afrika	13	-	-	0.64	24	26
BAE	13	-	-	0.49	24	36
Danimarka	12	1	1	0.71	26	-
İsrail	12	-	-	0.41	26	18
Singapur	10	-	3	0.82	28	-
Meksika	10	1	-	1.80	28	-
Türkiye	9	-	-	0.95	30	13
Norveç	9	1	1	0.77	30	33
Lüksemburg	9	1	-	0.28	30	-
Polonya	8	-	-	0.84	33	24
Avusturya	8	-	1	0.81	33	-
Finlandiya	8	-	1	0.51	33	-
Endonezya	7	-	-	0.95	36	15
Malezya	7	-	-	0.75	36	-
Şili	6	-	-	0.37	38	-
Yunanistan	5	-	-	0.51	39	27
Katar	5	-	1	0.15	39	-

TABLO 2: 2000 Büyük Şirket Grubuna ev sahipliği yapan ülkeler ve çeşitli göstergeler: İlk 20-40 ülke.

Kaynak: Forbes 2022, The Global 2000 & IMF Resmi Web sitesi

40 ülkeyi baz aldığımızda istisnasız 40 ülkenin askeri ve siyasi olarak da en etkili, güçlü, iktisadi nüfuz bölgelerine sahip ilk 40 ülke olduğu tartışma götürmez. Bu denklemin gücünü gösterir. Ancak bu 40 ülkenin askeri ve siyasi güçleri ile mali sermaye ile küresel ya da en azından bölgesel süreçlere etkide bulunma kapasitelerine baktığımızda sıralamanın tartışmalı yanları ortaya çıkar. Zira artık tekelci sermayenin temerküz ettiği ülkelerin küresel ve bölgesel tahakküm kurma, pazarlara hâkim olma eğilimi sadece “ekonomik emperyalizm kapasiteleri”ne bağlı değildir. Bunun başat ve genel anlamda ve hele de orta ve uzun vadede çok çok büyük ölçüde belirleyici olduğunun altını bir daha çizelim. Ancak yurttaşlarının refahından keserek edindikleri orantısız askeri güçle bazı devletler ekonomik emperyalizm kapasitesi daha yüksek ülkelerle rekabet edebilir. Almanya, Japonya ve İtalya’nın 1930’lardaki çıkışları ekonomik emperyalist statükoyu askeri güçle bozma girişimi değil miydi?

Küresel en büyük 2000 şirkete ev sahipliği yapan devletlere baktığımızda ilk 20 ülke içinde (bkz: tablo 1) ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa ve Japonya’nın tipik 5 emperyalist ülke olmalarının yanında uydu emperyalist ülkeler ve müttefik ülkeler ile birlikte genişçe bir kolektif emperyalist ülkeler grubu oluşturduğunu tespit etmek mümkün: Bu 5 ülkeye sırasıyla Güney Kore, Kanada, Tayvan, İsviçre, İsveç, İtalya, Hollanda, İspanya, İrlanda ve Avusturya’yı da eklediğinizde ilk 20 ülke grubu içinde 15 ülkeli dev bir kolektif emperyalist şebeken bahsedebiliriz.

İkinci 20 ülke (bkz: tablo 2) içinden Belçika, Tayland, Danimarka, İsrail, Singapur, Norveç Lüksemburg, Polonya, Avusturya, Finlandiya, Malezya ve Yunanistan’ı da dahil ettiğimizde kolektif emperyalist ağı 40 ülke içinde 27 ülkeye çıktığını görebiliriz. Hatta Suudi Arabistan, BAE, Katar ve Türkiye, Meksika, Güney Afrika, Endonezya ve Şili de farklı özelliklerine rağmen bu yapıya ilk gruptakiler kadar iç içe olmasa da bağlı durumdadır. Bu da sayıyı 40 ülke içinde 35’e çıkarır. Ama çeşitli ayrımları gösterebilmek adına bu sayıyı yukarıda saydığımız 27 ülke ile sınırlı tuttuğumuzda bile ilk 2000 dev şirket içinde bu üst grubun payı %85 üzerindedir.

Burada farklı özellikler barındıran ve yukarıda sıraladığımız 5+10+12 ölkelik şebeke dışında yer alan Çin, Hindistan, Rusya ile Türkiye, Brezilya, Güney Afrika gibi ülkelerin üzerinde ayrıca durmakta, ilk grup ile bu ülkeler arasındaki iş birliği ve çatışma dinamiklerine bakmakta yarar var.

Emperyalizmin İç Muarızları

Öncelikle yeni emperyalist olarak Çin ve emperyalist adayları olarak Hindistan ve Rusya üzerinde duralım. Üç ülkenin de ortak özelliği BRICS ve ŞİÖ içinde yer almalarından da anlaşılacağı üzere ABD/AB/Japonya eksenli yerleşik emperyalistlerin muarızları olmalarıdır. Güneş altında kendilerine daha geniş bir yer isteyen ve bunu da anti-hegemonyacı bir söylemle ortaya koyan bu ülkeler elbette birbirlerinden de farklıdır. Çin gerek ilk 2000 şirket içindeki 297 (%14.3'lük bir pay) şirketle, gerek en büyük 200 içinde 21 şirketle (%11), gerek ilk 100 banka içindeki 19 (%19) banka ile tartışmaya yer bırakmayacak yeni bir emperyalist ülkedir. Bu oranların Çin'in dünya nüfusu içindeki oranına yakın ya da üzerinde olduğunu özellikle kaydedip bu ülkenin askeri güç sıralamasında da 3. sırada yer aldığının altını çizelim.

Buna karşılık Hindistan Çin'e çok yakın bir nüfusa sahip olmasına ve askeri güç sıralamasında 4. sırada yer almasına karşın ülke büyüklüğüne oranla dünya ticareti ve ilk 2000 şirket içindeki payı açısından nispi olarak zayıf bir konumu temsil etmektedir: İlk 100'de sadece tek bir bankası, ilk 200 şirkette 3 şirketine yer açabilen Hindistan'ın ilk 2000'de 55 şirketinin olması onu genel sıralamada 7. basamağa yerleştirse dahi bu ülkenin tipik bir emperyalist-kapitalist aktör olmaya hala epeyce bir yolu olduğunu kaydetmeliyiz. Bu bakımdan Hindistan bir emperyalist ülke adayı ama daha ziyade alt kademedeki bir bölgesel emperyalist ya da alt emperyalist ülke görüntüsü sunmaktadır.

Hindistan ve Çin ile kıyaslandığında her iki ülkenin de 10'da birinden biraz fazla bir nüfus barındıran Rusya Federasyonu ise ekonomik emperyalizm kapasitesi bakımından ne Çin kadar güç-

lû ne de Hindistan kadar zayıf bir sermaye birikimini temsil etmektedir.

Rusya'nın ilk 100 banka içinde sadece 1 bankası mevcut iken, ilk 200 şirketten 4'üne ve ilk 2000 şirket grubu içinde ise 24 şirkete sahip olduğu, bunların da çok büyük bir kısmının doğal kaynak ihracatına dayalı (petrol, gaz, çelik, maden ve mineraller) şirket grupları olduğunu görülmüyor. Nüfusuna oranla toplamdaki payı Türkiye, Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan gibi ülkelerin üzerinde ancak ABD/AB/Japon emperyalizmlerinin ana ülkelerrinin oransal paylarına nispetle düşük bir yerdedir. Buna karşılık BMGK üyesi nükleer bir güç ve dünyanın 2. büyük silah üreticisi, ihracatçısı ve gücü olarak emperyalist hiyerarşide daha sert ve etkili bir muarızdır.

Öte yandan Rusya'yı Nijerya gibi bir doğal kaynak üreticisi gibi de asla konumlandırmamak gerekir. Rusya'nın listede yer alan 24 dev şirketinde doğal kaynak ihracatçısı holdingleri önemli bir yer tutsa da mali sermaye grupları da hızla büyümektedir. Sovyet döneminden kalan önemli bir üretim çeşitliliği, ölçeği ve altyapısı vardır. 24 şirkette sırasıyla banka sermayesini temsil eden şu grupları sıralamadaki yerleri ile listeleyelim: 116. sıradaki Sberbank, 512. sıradaki VTB Bank, 1734. sıradaki Moscow Exchange ve 2000. sıradaki Bank of Moscow.

Öte yandan sıralamadaki yerlerinden de anlaşılacağı üzere Rusya finans kapitali henüz değil ABD, Alman, Fransız ve Japon finans kapitali ile rekabet etmek, Tayvan ve Kanada seviyesinde bile değildir. Tam da bu nedenle onun rekabet stratejisinde elindeki en güçlü koz olan askeri güç devreye girmektedir. Askeri caydırıcılık ve hatta en son Ukrayna'da görüldüğü üzere savaş aracı ile rakip finans kapital gruplarının kendi nüfuz sahasına girmesini engelleme çalışmaktadır.

Bu bakımdan rekabet iki benzer kategorideki gücün pazar mücadelesinden ziyade farklı iki güç kategorisinin pazar mücadelesi olarak adlandırılabilir.

Biz buraya kadar Rusya'ya kolayca hele de tipik anlamda emperyalist demenin doğru olmadığını anlattık. Ancak buradan Rusya “emperyalist değil” diye köşeli net bir sonuç çıkarmak da doğru olmaz.

Emperyalist sistemin hiyerarşik yapısını yani ABD ile Fransa'nın bile aynı sıklette olmadığı keza Hollanda, İtalya vb. daha aşağı basamaklara doğru ilerledikçe tipik ve en güçlü örneğe bakarak diğerlerini klasman dışına çıkarma riski doğar. Stansfield Smith'in Monthly Review Online'da yayınlanan “Rusya Emperyalist mi?” başlıklı makalesi bu bakımdan üzerinde durmaya değer⁶. Smith Forbes'ın 2000 listesindeki kapitalist tekeller içinde Rus tekellerinin satışlarda %1.45, özvarlıkları bakımından %1 civarında bir yere sahip olduğu, Küresel Rekabet Raporu'nda (2017-18) 38. sırada bulunduğu, dünya üretim çıktı toplamının %1'ini ancak üreterek Meksika, Brezilya ve Tayvan'ın bile ardında yer aldığı, dünyadaki askeri üs sayısının ABD ve İngiltere'nin onlarca değil yüzlerce kat altında olduğu, Rusya'nın ihracatının ham madde ağırlıklı olduğu ve dünya yüksek teknoloji ihracatı sıralamasında 31. sırada yer aldığı, küresel 100 banka içinde sadece 1 bankaya sahip olduğu gibi bir dizi veriden hareketle “sadece askeri gücünden dolayı Rusya dünyanın en güçlü devletlerinden bir tanesidir”... (ama) “Rusya tekeller ve finans kapital dominasyonunda bir oyuncu/aktör değildir” sonucuna varabiliyor.

Kestirmeden söyleyelim bu kriterleri uyguladığımızda hiyerarşinin tepesindeki 6-7 devlet dışında emperyalist devlet bulmakta zorlanılır. Hollanda, İtalya, Belçika da Rusya gibi klasman dışına itilebilir. Bu bakımdan en tepedeki ile en zayıf yanlarını karşılaştırmak yeterince gerçekçi bir tablo sunmaz. Bu yaklaşım bizi emperyalist hiyerarşide hem Singapur, Tayvan gibi uydu merkezleri hem de bu zincire arka sıralardan depar atarak katılmaya çalışan orta ölçekli ekonomik emperyalist kapasiteye sahip Rusya gibi ülkeleri analiz dışı bırakmaya iter ki bu da küresel bir sistem olarak emperyalist-kapitalizmi anlamaktan uzaklaşmakla sonuçlanır.

6 Stansfield Smith, Is Russia Imperialist?, Monthly Review Online, <https://mronline.org/2019/01/02/is-russia-imperialist/>

Rusya'nın Hemen Altında: Türkiye, Brezilya, Güney Afrika

Keza Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika gibi Rusya'nın birkaç alt basamağında yer alan ama yukarı doğru hamleler yapan, küresel ölçekte küçük ama bölgesel ölçeklerde önemli sermaye ihracı yapabilen, bölgesel pazarlarda ciddi bir etkinlik kurabilen aktörleri de

Küresel 2000 sıralamasında Brezilya 20 şirketle 17., Güney Afrika 17 şirketle 24. ve Türkiye 9 şirketle 30. sıradadır. Bu ülkeleri Smith'in Rusya için ortaya koyduğu ölçütlerle ABD veya Japonya ile kıyaslarsak ortaya az gelişmiş bir kapitalist ülke profilinden daha fazlası çıkmaz. Ancak birbirinden farklı olsalar da bu ülkelerin bölgelerindeki etki kapasiteleri, evet mali-sermaye kapasiteleri açısından dahi ve üretim kapasitesi, ihracat düzeyindeki varlıkları hafife alınamaz. Her 3 ülkenin, özellikle Türkiye'nin ekonomik güç klasmanının çok ötesindeki askeri üs ve askeri güç varlığı da ilave bir etkinlik sağlamaktadır. Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Türkiye'nin sadece askeri bir güç olarak var olduğunu ileri sürmek için 2009 sonunda yaygın kabul gören "Tüccar Devlet olarak Türkiye" tartışmasından tümüyle bihaber olmayı gerektirir.⁷

Detaylandırması bu yazının sınırlarını aşacak olduğundan sadece genel olarak bu kategorideki ülkelerin ya alt-emperyalist ya da bölgesel emperyalist ülkeler olarak anılması gerektiğini ileri süreceğim. Bu kategoride ve kapasitede olan ülke sayısı çok zorlasak dahi 7-8'i de geçmez. Yani emperyalist bir hiyerarşinin varlığını destekleyen argüman geliştirelim diye 194 ülkenin 194'ünü yahut 94'ünü bir düzeyde emperyalist olarak nitelemeye yol açmayız.

Daha da açık ifade etmek gerekirse emperyalist devletler listesi ABD, Birleşik Krallık, Japonya, Almanya, Fransa ve şimdilerde bunlara eklenen Güney Kore ve Çin ile kapatılamayacak geniş-

7 Bakınız: Kemal Kirişçi, The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state, New Perspectives on Turkey , Volume 40: Special Issue on Turkish Foreign Policy , Spring 2009 , pp. 29 - 56

likte ise, örneğin İspanya ve Avustralya da düşük basamaklarda dahi olsa bu ligde sayılıyor ise, Rusya, Türkiye, Brezilya gibi ülkeleri en üsttekilerle değil bu ülkelerle kıyaslayarak da değerlendirilmemiz mümkün, hatta daha doğrusu gereklidir.

Sonuç: Hiyerarşi, Ekonomik Emperyalizm Kapasitesi ve Askeri Güç

Popüler dilde küreselleşme denen sürecin neoliberal küreselleşme ve finansallaşma ile emperyalizmin 1990 öncesi döneminden belirgin farklılaşmalar taşıdığı dikkate alınmalı. Küresel kapitalizmin tekелci karakteri ve sermaye ihracı ile nüfuz bölgeleri oluşturma özelliği ve stratejisi bu dönemde de başat olsa da tekellerin geçmişe oranla “ulusal” karakterlerinin daha aşındığı (bittiği değil) ve örneğin ABD, Japonya, Birleşik Krallık, hatta Lüksemburg ve Singapur gibi ülke tekелci banka sermayelerinin birbirleri ile bir hayli iç içe geçtiği tespit edilebilir. Samir Amin ve daha bir dizi Marksist bu duruma transnasyonal ya da kolektif emperyalizm adını veriyorlar.

Amin, Wallerstein, Arighi ve Frank gibi yıllardır tarihsel kapitalizmin hep küresel karakterde olduğu iddiasından vazgeçmiş değildir ama geline “en son” aşamanın görece farklı karakteristikleri var mıdır sorusunu yanıtlamaya çalışır ki bu da günümüzde emperyalistler arası ilişkiler ve çelişkiler ile bu kategorinin kısmen içinde kısmen dışında olan, emperyalist olmayan kapitalist militarist güçleri, bölgesel emperyalistleri ve/veya alt emperyalistleri konumlandırmakta belirli bir anlama olanağı sağlayabilir.⁸

Kolektif emperyalizm evresinin yeni sorularını yanıtlayabilmek için yeniden klasik tanıma dönelim: Lenin ekonomik özü itibarıyla tekелci kapitalizm olarak tanımladığı emperyalizmin ayırt edici özelliklerini bu yeni tekелci kapitalizmin öne çıkan “dört belirtisiyle” açıklar: Tekeller çok yüksek düzeyde bir üretim yoğunlaşmasının ürünüdür. Tekeller kritik kapitalist sektörlerde

8 Samir Amin, “Transnational capitalism or Collective Imperialism?”, <https://www.pambazuka.org/global-south/transnational-capitalism-or-collective-imperialism>

hammadde kaynaklarına el konulmasına dayalı üst birlikler, kartel ve tröstler oluşturmuşlardır. Üçüncü olarak tekeller bankalardan çıkmış ve artık tam anlamıyla mali oligarşiye dönüşmüşlerdir. Son olarak tekeller sömürgecilik politikasından doğmuş, teritoryal paylaşımın bittiği bir çağın ardından, yeniden-paylaşım aracı olarak sermaye ihracını tetiklemiştir.

Bu özelliklerin hangi ülkelerde yoğunlaştığını anlamaya çalışarak, özellikle askeri gücü yüksek olan ancak söz konusu tekелci kapitalist karakteristiği aynı ölçüde yüksek olmayan atipik ülkeleri diğerleriyle ilişkisinde nasıl konumlandırmamız gerektiğini çeşitli göstergeler eşliğinde değerlendirdik. Kolonyalizm gibi militarizmin de emperyalizme içkin olduğunu ancak neo/kolonyalizm ve militarizmin her örneğinin emperyalist-kolonyalizm yahut emperyalist militarizm olmadığını altı çizdik.

Bir ülke, nüfusunun dünyadaki payı oranında ve üzerinde bir paya en büyük 2000 şirket içinde de sahip ise, hele bunun ilk 500'ünde, ilk 100'ünde nüfusunun üzerinde bir paya sahip ise, ilk 100, ilk 200 banka arasında nüfusunun dünyaki payından daha yüksek bir paya sahip ise, aynı şekilde uluslararası finansal örgütlerin karar alma mekanizmalarında benzer ya da daha yüksek bir oy oranına sahip ise o ülke için emperyalist demekte pek az tereddüt gösterilebilir.

Ancak bu göstergelerin sınırında bulunan ülkeler için tartışmayı nihayete erdirmek kolay değil. Rusya, Brezilya, Türkiye, Güney Afrika bu kategoriden ülkeler olarak sayılabilir. Bu ülkelerin sınırda ekonomik emperyalizm kapasitelerine rağmen askeri güçlerinin yüksekliği ile takviye edilen orta düzey emperyalist ya da bölgesel/alt emperyalist ülkeler olarak değerlendirilmeleri yerinde olacaktır.

NATO: Çok İşlevli Bir Sermaye Aygıtı

İLKE BEREKETLİ

Geçtiğimiz Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'ya dönük askeri hareketinin başlamasıyla Türkiye'de ve dünyada, savaş politikaları ve emperyalizm üzerine tartışmalar gündeme oturdu. Neredeyse her cepheden çıkan ses, öncelikle "savaşa hayır" diyordu. Türkiye'de ve dünyada genel eğilim, Rusya'nın askeri operasyonunu kınamak yönündeydi. Ne de olsa Putin bir diktatördü, delice eylemleri kabul edilemezdi. Mücadele adeta diktatörlüklerle demokrasiler arasındaydı. Bu süreçte Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski bir "demokrasi kahramanı" olarak Cannes Flim Festivali açılışından Stanford Üniversitesi Mezuniyet törenine kadar her bulduğu sosyal etkinliğe çevrimiçi bağlanıp dünyayı selamladı. Görünüşte herkes savaş ve diktatörlük karşıtarken bu değerlendirmeler arasında kimin ne tarafa düştüğünü, hangi savaşa karşı olduğunu gösteren kritik bir ayrım noktası bulunuyordu: NATO'nun Rusya-Ukrayna arasındaki gerilimi tırmandıran rolünü görmek ya da görmezden gelmek.

Türkiye'de iktidar, ana muhalefet partileri, Kemalistler ve liberaler dahil büyük çoğunluk, Rusya'yı eleştirirken NATO'nun adını ağzına almamakta birleşti. Muhalif, solcu görünen kimi gazetecilerin bile NATO'ya toz kondurmadıkları, bu süreçte ortaya çıktı.

Bir kez daha anlaşıldı ki NATO, çok açıkça bu ülkenin “çimentoto”suydu.

Sosyalistlerin ise neredeyse tümü, nesnel ve onurlu bir duruş sergileyerek Rusya’nın askeri müdahalesine karşı olmakla beraber suçu tümüyle Rusya’nın saldırganlığına yıkan tek taraflı yaklaşımlar yerine, yıllardır Rusya’yı kışkırtıcak biçimde doğruya doğru genişleyen NATO’nun rolünün altını çizdi. Türkiye İşçi Partisi de 24 Şubat tarihinde bu yönde bir açıklama yayınladı.¹

Bu nesnel tutuma karşın açıkça NATO’culuk yapan kesimler, savaşta Rusya’nın askeri operasyonuna derhal son vermesini istemekle birlikte NATO’nun belirleyici rolünü vurgulayan sosyalistleri büyük bir manipülasyonla doğrudan Rusçu, Putinci olmakla itham etti. Ana akım siyasetteki NATO korumacılığı öylesine baskın bir hal aldı ki, bu tartışmalar sosyalist partilere sempati duyan yurttaşların kafasını karıştırmadı dersek yalan olur.

O halde bu kafa karışıklığını gidermekte, sözde savunma ve barışı tesis etme örgütü olarak var olan NATO’nun gerçekte neyi amaçladığını, nereden gelip nereye gittiğini, bugüne kadar insanlık tarihinde nelere mal olduğunu ve neden NATO’ya karşı olduğumuzu bir kez daha anımsamakta yarar var. İşbu nedenle bu yazı, bir bellek tazeleme yazısı olacaktır.

NATO’nun Kuruluşu

NATO, yani Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, 1949 yılında, II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği’nden kapitalist kuzey ülkelerine gelebilecek tehditlere karşı 12 ülkenin² inisiyatifiyle kurulan, sonraki katılımlarla 30 üye ülkeye³ ulaşan bir “savunma” örgütüdür.

1 <https://tip.org.tr/basin-aciklamalari/tek-yol-baris/>

2 Kurucu ülkeler: ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, Lüksemburg, İzlanda, Danimarka ve Belçika.

3 2022 itibarıyla üye ülkeler: ABD, Almanya, Arnavutluk, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İspanya, İtalya, İzlanda, Kanada, Karadağ, Kuzey Makedonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Yunanistan.

NATO'nun 14 maddeden oluşan bağlayıcı antlaşmasını kabul eden üye devletlerin her birinin toprağı, NATO toprağı olarak kabul edilir. Ülkelerin orduları da NATO ordusudur ve bu biçimde yapılandırılır. Örneğin ünlü 5. maddedeki⁴ düzenlemeye göre taraf ülkelerden birine yapılan saldırı tüm NATO ülkelerine yapılmış sayılır ve NATO ülkeleri tarafından silahlı olarak toplu “öz savunma” hakkı kullanılabilir.⁵

NATO askeri amaçlarla kurulmuş bir örgüt gibi görünse de hemen hemen eş zamanlı olarak kurulan çok önemli iki uluslararası yapı, 1945'te kurulan Dünya Bankası ile 1947'de kurulan IMF, ve yine 1947'de uygulamaya konan Truman Doktrini ve Marshall Planı ile birlikte değerlendirildiğinde bir resmin bütünüdür. Birkaç yıl arayla inşa edilen bu kurumlar ve yaklaşımlar, II. Dünya Savaşı'nda Nazileri ve faşizmi alt eden muzaffer Sovyetler Birliği karşısında sarsılan kapitalist dünyayı yeniden güçlendirmek ve özellikle savaş sonrasının yükselen yıldızlarından ABD'yi hegemonik bir güç haline getirmek üzere atılan adımlardır.

Dolayısıyla NATO, yalnızca askeri bir kuruluş değil, burjuvazinin bütünlüklü bir sınıf savaşımı aygıtıdır aslında. Metin Çulhaoğlu'nun saptamasıyla 1945'e kadar iç tutarlılığı bulunmayan, “kendinde” bir sistem olan kapitalist sistem, II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan çalkantıların ardından savaşın galibi sosyalist Sovyetler Birliği'ne karşı sınıfsal konumunu adeta hatırlamış, bu tarihten sonra “kendisi için” sisteme evrilmiştir.⁶ Bu doğrultuda 1949 yı-

4 Madde 5: Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yönetilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir. (https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr)

5 Bu hak bugüne kadar yalnızca bir kez, ABD'deki 11 Eylül saldırıları (2001) sonrasında kullanıldı.

6 Metin Çulhaoğlu, “Kendinde – kendisi için – yeniden kendinde”, 10 May 2021, <https://ilerihaber.org/yazar/kendinde-kendisi-icin-yeniden-kendinde-126083.html>

İlinda kurulan NATO, sistemin iç tutarlılığını sağlayacak ortak düşman tanımını, küresel siyasal-askeri örgütlenmeyi, genel ideolojik formasyonu sunan askeri-jeopolitik bir araç olma görevini üstlenmiştir.

Türkiye'nin NATO'ya Katılması

Türkiye bundan tam 70 yıl önce, 1952'de NATO'ya üye oldu. Böylece kuruluşundan üç yıl sonra NATO, Türkiye ve Yunanistan'ın⁷ katılımıyla ilk genişlemesini yaşadı. NATO için öncelikli önemde olan bu katılımın tarihsel arka planında Türkiye-SSCB ilişkilerinin seyrindeki değişimleri görüyoruz.

Anti-emperyalist bir kurtuluş savaşının sonunda kurulan Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye, SSCB ile görece iyi ilişkileri olan, Sovyetler'in fabrika ve altyapı çalışmalarına mali destek sağladığı bir ülkeydi. Ancak 40'ların başından itibaren hem II. Dünya Savaşı sırasında uluslararası ölçekte yürütülen denge siyasetinin etkisiyle, hem de ülke içinde gittikçe güçlenen CHP'nin sağ kanadı ve daha sonra dönüşeceği Demokrat Parti'nin tabanının baskısıyla Cumhuriyet'in kurucu paradigmalarından uzaklaşmış, eğitimde çıkır açan Köy Enstitüleri'ni "komünist yetiştiriyor" kaygısıyla kapatan bir ülke konumuna gelmişti. 1945'ten itibaren Menderes Hükümeti'nin başa gelmesiyle de tümüyle sağcılaşmış, kalkıncı devletçilik anlayışından uzaklaşıp ekonomiyi yabancı mali desteğe açmış, Amerikan Marshall yardımlarını sevinçle karşılamıştı. Demokrat Parti SSCB'yi büyük bir tehdit olarak görüyordu ve SSCB ile ilişkiler artık eski sıcaklığını yitirmişti. Tüm bunlar Soğuk Savaş dönemine giren dünyada Türkiye'nin SSCB karşıtı ve anti-komünist cephede yerini almaya karar verdiğini gösteriyordu.

1950'de Kore Savaşı'na "23 sentlik asker"ler göndererek katılım ücretini peşinen kanla ödeyen Menderes hükümeti tarafını netleştirmiş oldu ve Türkiye 1952'de NATO'ya girdi. Ancak bu üye-

7 Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'nun ilk genişleme hamlesinde kapsadığı iki ülke olması şaşırtıcı değil. Türkiye'nin jeopolitik konumu ve özellikle İtalya ile Yunanistan'da II. Dünya Savaşı sırasında Nazi işgali ve faşizme karşı büyük direniş gösteren ve halkın sevgisini kazanan komünistlerin burjuvazi tarafından bastırılmaları ihtiyacı bu ülkeleri öncelikle üye yapmaya itti.

liği yalnızca DP'nin kararına indirgersek yorumu eksik bırakmış oluruz. NATO'ya üyelik, bütünüyle devletin yöneliminin bir sonucudur. Öyle ki NATO'ya üyelik başvurusunun TBMM'deki oylamasında tek bir vekilin çekimser kalmasına karşılık, parti fark etmeksizin diğer tüm vekiller “evet” oyuyla başvuruyu onaylamış, katılımı coşkuyla selamlamıştı.

O tarihten itibaren NATO, Türkiye devleti ve burjuvazisi aracılığıyla tüm ülkeyi baştan aşağı komünizm tehdidine karşı hazır olacak biçimde yönetmiş, üstyapı kurumları dahil tüm süreçleri anti-komünizm üzerinden biçimlendirmiştir. Bu yaklaşım yalnızca Türkiye'ye özgü de değildir elbette. NATO'nun uluslararası karakteri yalnızca ülkelerin uluslararası ilişkilerine çerçeve çizmekle yetinmez, aynı zamanda müttefik ülkelerin iç siyasetini de şekillendirecek, kimi zaman nizami kimi zaman da gayrinizami yöntemlerin uygulanmasının da önünü açar.

Gayrinizami Araçlar: Gladio, Kontrgerilla...

Soğuk Savaş döneminde NATO'nun kullandığı söz konusu gayrinizami araçlar farklı NATO ülkelerinde farklı biçim ve adlarda kendini gösterdi. İtalya'da Gladio, Fransa'da Rüzgar Gülü, Yunanistan'da Koyun Postu adlarıyla tanınan bu yasadışı örgütlenmeler Türkiye'de ise ABD'nin finansörlüğü ve Özel Harp Dairesi bünyesinde yürütülen “Kontrgerilla” faaliyetleriyle biliniyordu. Kontrgerilla faaliyetlerinin doğrudan hedefi Türkiye'de 1960'lar ve 1970'ler boyunca yükselişine tanık olduğumuz sosyalist hareketti.

Kuşkusuz bu yükselişten tedirgin olan Türkiye burjuvazisi de uluslararası sermaye de ipleri devrimcilerin eline kaptırmak istemiyordu. Buna uygun olarak işçi sınıfı mücadelesini boğmak, devrimcileri katletmek, sosyalizmi Türkiye için bir seçenek olmaktan tümüyle çıkarmak üzere kirli senaryoları NATO'nun desteğiyle devreye soktular. Menderes hükümeti döneminden başlayarak sağ iktidarlar yönetimdeyken Milli Türk Talebe Birliği, Komünizmle Mücadele Dernekleri, Ülkü Ocakları, çeşitli

tarikât ve cemaatler, vb. yapılar bu destekle kuruldu, büyütüldü, silahlandırıldı ve toplumu terörize etmek üzere sokağa salındı. Bugün ülkeyi yöneten AKP-MHP iktidarının kurucu kadroları hep bu anti-komünist yapılarda yetişti.⁸

Kontrgerilla sözcüğü ilk kez 12 Mart sonrasında, 1972-1973 yıllarında Ziverbey Köşkü'nde devrimcilere karşı yürütülen işkenceci sorgulamalarla duyuldu. 1 Mayıs 1977'deki Kanlı 1 Mayıs'ın, 1978 Maraş Katliamı'nın arkasında yine NATO'nun kurdurduğu Kontrgerilla bulunuyordu. 16 Mart 1978'de yaşanan Beyazıt Katliamı'nda kullanılan TNT tipi patlayıcı kalıpları da NATO yapımıydı. Katliamın faili Abdullah Çatlı'ya bu NATO yapımı patlayıcıyı, bir NATO ordusu olan TSK'nın İstanbul 3. Kolordu Komutanlığı'nda görevli Yüzbaşı Mehmet Ali Çeviker vermişti. Çeviker'in Maraş katliamından kısa bir süre önce, Maraş yolunda aynı seriden patlayıcı maddeler ve silahlarla yakalandığı da ortaya çıkmıştı.⁹ Benzeri birçok katliam ve provokasyonlarla 12 Eylül'e giden yolun taşları Kontrgerilla eliyle döşenmiş oldu.¹⁰

12 Eylül askeri darbesinin “akan kardeş kanını durdurmak” için yapılmadığı, 24 Ocak kararlarıyla (1980) cisimleşen neoliberal politikaların, işçi sınıfının direnişiyle karşılaşmadan kolayca uygulanabilmesi için ülkeyi zapturapt altına almak amacıyla yapıldığını biliyoruz, 12 Eylül'de döşenen taşların Türk-İslam sentezine uygun politikalarla AKP'yi yaratan koşulları hazırladığını da... Buradan açıkça şu sonuca varıyoruz: Sağ iktidarlar, sermaye, ordu ve NATO arasında kopmaz bağlar vardır ve her biri anti-komünizmden beslenerek halkın her anlamda kanını emen düzenin devamlılığı için çalışmaktadırlar.

8 AKP'nin kurucularından ve bir dönem Meclis Başkanlığı da yapan İsmail Kahraman, 1969 yılındaki Kanlı Pazar gününde Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)'nin başkanıydı. Abdullah Gül, bir dönem MTTB İstanbul İl Başkanlığı'nı yapmıştı. Recep Tayyip Erdoğan, MTTB'den daha radikal eğilimleri olan Akıncı Gençlik Derneği üyesiydi. Örnekler çoğaltılabilir. NATO'nun desteğiyle kurulan örgütlerde yer alan siyasal İslamcı kadroların emperyalizmin kucağında yetiştikleri ortadadır.

9 <https://ilerihaber.org/icerik/beyazit39ta-katledilen-devrimciler-aniliyor-12013.html>

10 Bu örnekler farklı ülkelerden de çoğaltılabilir. NATO kurulduğu günden bugüne dek Yunanistan'dan Irak'a, Libya'dan Yugoslavya'ya kadar geniş bir coğrafyada her türlü kanlı yöntemi kullanarak ülkelerin iç işlerine müdahalede bulunmuş, savaşları desteklemiş ve kendi çıkarına uygun olarak ülkeleri baştan aşağı dizayn etmiştir.

Tam da bu nedenle, Rusya-Ukrayna savaşında da gördüğümüz gibi, sosyalistler dışında Türkiye siyaset sahnesinin tüm bileşenlerinin NATO'culuk yarışına girmesi pek de şaşırtıcı değildir. İç politika hesapları gereği kimi zaman ABD karşıtı ya da Avrasyacı söylemler bile geliştirseler özünde NATO'ya bağlılıklarından bir adım bile uzaklaşmamaktadırlar. Düzen siyaseti ve devlet aklı için NATO, tartışılması teklif dahi edilemez bir olgudur.

SSCB'nin Yıkılışı Sonrası Yeni Yönelimler ve Doğuya Genişleme

NATO'nun, kuruluşu itibarıyla, SSCB'ye karşı bir araya gelen kapitalist cephenin askeri örgütü olduğunu söylemiştik. SSCB'ye karşı kurulduğuna göre mantıksal bir sonuç olarak 1989'da Sovyetler'in çözülüşüyle NATO'nun da dağılması gerekirdi. Oysa böyle olmadı; tam tersine NATO gittikçe büyümeye, yayılmaya ve kendine yeni düşmanlar bulmaya devam etti. Özellikle Rusya'yı kuşatacak biçimde doğuya doğru genişleme, bugünkü Rusya-Ukrayna geriliminin en önemli nedenlerinden biridir.¹¹

Sovyetler'in dağılmasından sonra NATO 1999'da ve 2004'te iki büyük genişleme yaşadı. Her iki hamle de eski Doğu Bloku ve SSCB ülkelerini kapsıyordu.¹² Sonraki yıllarda ise eski Yugoslavya'nın paramparça olmuş topraklarından teker teker birkaç ülke daha NATO'ya dahil oldu. Gelinen noktada karşımızda, neredeyse Avrupa'nın tamamına yayılarak Rusya sınırına dayanmış bir NATO yer alıyor.

NATO'nun 1999'dan bu yana yaşadığı genişlemeye baktığımızda aslında Türkiye'nin NATO için stratejik önemini eskiye oranla

11 Bugün Rusya'nın NATO'ya karşı en önemli savlarından biri, SSCB'nin yıkılışı sonrasında ABD'nin doğuya doğru ilerlemeyeceğinin sözünü vermesi. Rusya'nın iddiasına göre 1990 yılında ABD ve SSCB arasında gerçekleşen Washington Zirvesi'nde soğuk savaşı sona erdirirken yapılan görüşmelerde Bush'un Dışişleri Bakanı James Baker, Gorbacov'a "doğuya doğru genişlememe" sözünü vermiştir. ABD ise böyle bir söz verildiğini reddetmektedir. Bu söze ilişkin herhangi bir yazılı belge olmadığından resmi düzeyde ispatlanabilir bir karşılığı bulunmuyor. Bu söz gerçekten verilmiş olsa bile onu yazılı hale getirmemek, belki de Gorbacov'un SSCB halklarına ettiği son ihanettir.

12 1999 genişlemesi Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'yı, 2004 genişlemesi ise Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya, Romanya, Slovakya, Slovenya'yı kapsıyor. Bu ülkelerin tümünün eski sosyalist ülkeler olması dikkat çekicidir.

kısmen yitirdiğini, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinin daha fazla önem kazandığını görüyoruz. Bu stratejik yönelim değişiminin en önemli nedenlerinden biri, artık Sovyetler'i (Rusya'yı) kuşatacak tek alanın, güney komşusu Türkiye'den ibaret olmamasıdır. Yugoslavya ve Doğu Bloku'nun dağılması ve 90'lardan itibaren Balkanlar'ın da NATO'ya dahil olmasıyla artık Rusya'yı Karadeniz'den değil, ki zaten Rusya Karadeniz'deki domanmasıyla oldukça güçlüdür, Doğu Avrupa coğrafyasından kara ve hava kuvvetleriyle zorlamak çok daha mümkün hale gelmiştir.

NATO'nun son dönem hamlelerindeki belirgin bir başka özellik ise ABD'nin eskisi kadar belirleyici rol oyna(-ya)mamasıdır. Artık eskisi gibi iki kutuplu, keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış iki dünya yoktur. Neoliberalizme özgü güvencesiz, uzun süreli sözleşmelere dayanmayan, proje bazlı/parça başı çalışılan emek süreçlerinin benzeri 90'lardan itibaren uluslararası ilişkiler alanına da yansımıştır. İki kutuplu dünyadan kutupsuz ya da çok kutuplu dünyaya geçilmiş, dönemsel ihtiyaçlarına göre ülkeler, "proje bazlı" olarak yan yana gelip uzaklaşmaktadırlar. Böylesi durumlarda örneğin Almanya ya da Fransa kimi zaman ABD'ye daha yakın konumlanırken kimi zaman Rusya'yı gözden çıkarmayacak, karşısına almayacak bir denge siyaseti gözetmektedir. Dolayısıyla içinden geçtiğimiz bu dönemde emperyalist ülkele- rin çıkarları birbirleriyle daha fazla çatışmaktadır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sonrası kendisi için olan sistemin, yeniden kendinde sisteme dönüştüğünü söyleyebiliriz. Tüm bu dağınıklık içerisinde her şeye rağmen sabit olan NATO'nun kendisidir. Ancak onun varlığı bile artık üye ülkelerce sorgulanır hale gelmiştir.¹³

NATO'nun bugünkü yönelimindeki farklılıklardan biri de SSC-B'nin var olmadığı bir dönemde kendine askeri, ekonomik, çevresel ve toplumsal çeşitli yeni görevler biçmesidir. Çünkü artık NATO'nun harekete geçmesini gerektirecek gerçek bir komü-

13 Fransa Cumhurbaşkanı Macron, 2019'da verdiği bir demeçte "NATO'nun beyin ölü- mü gerçekleşti" demişti. Fransa'nın bir süredir, Rusya ile ABD'den bağımsız ilişkiler kurma niyetinde olduğu, 5. maddeyi sorguladığı gözlemleniyor. <https://www.bbc.com/turkce/haber-ler-dunya-50342428>

nizm tehdidi ortada yoktur. O halde kendisine manevra alanı yaratacak yeni başlıklara yönelmesi gerekmektedir. Bu noktada baskın güç olarak ABD emperyalizminin çıkarları doğrultusunda nereye müdahalede bulunulması gerekiyorsa oraya doğru hamle yapmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra demokrasi, anti-terörizm gibi söylemlerle Afganistan ve Ortadoğu coğrafyalarında yeni yayılmacı görevler üstlenmiştir.

NATO genişlemesi son aylarda gündemimize Ukrayna'daki sıcak çatışma üzerinden girmiş olsa da yanbaşımızda da ciddi bir hareketlilik yaşanıyor ve NATO'nun son dönem yönelimi hakkında ipucu veriyor. Geçtiğimiz yıl Dedeoğlu'na ABD'nin bugüne kadarki en büyük askeri yığınağı yapılmaya başlandı. Bu yoğunlaşmanın iki anlamı olduğu söylenebilir. İlki, ABD'nin Ortadoğu'dan çıkıp tamamıyla Pasifik bölgesindeki çıkarlarına odaklanacağı yönündeki tezin henüz tam anlamıyla gerçekleşmeyecek olmasıdır. Belli ki ABD "son bir iş için" bölgemizde varlığını sürdürecektir. İkincisi ise Yunanistan'daki artan üs ve silahlanmanın Türkiye'yle gerilimi tırmandırmasıdır. Bu tür olası gerilim noktaları üzerinden NATO her iki ülkeyi hem ülkelerin iç politika yönelimine göre milliyetçilik üzerinden kışkırtacak hem de sonrasında onları dizginlemek için kendini "büyük ağabey" olarak dikte ettirecek, küresel ölçekte yaptığı jandarmalığı Ege'nin iki komşu ülkesine de yapmaktan çekinmeyecektir.

NATO'nun yeni yönelimleri arasında belki de en şaşırtıcı olanlardan biri iklim krizidir. Haziran ayı sonunda Madrid'de toplanacak NATO Zirvesi'nde ele alınması beklenen NATO 2030 konseptinde "kurallara dayalı uluslararası düzeni koruma", "siyasal diyalog", "sürdürülebilir demokrasi" gibi kavramların yanında "iklim krizi ile mücadele" de yer alıyor.¹⁴ Ancak bu yeni yönelim bir PR çalışması ve "greenwashing"den¹⁵ başka bir şey değildir. Askeri faaliyetler ve operasyonlar için kaldırılan uçaklar, atılan bomba-

14 2021 NATO Brüksel Zirvesi Notu. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm?selectedLocale=en

15 Greenwashing: Yeşile boyama. Bir şirket, devlet ya da kişinin, doğayı tahrip eden eylemleri olduğu halde kendini çeşitli yöntemlerle "çevreci" gibi göstermesi.

lar, vb.'nin atmosfere saldıgı karbon miktarı çok sayıda sektörün saldıgı karbon miktarından fazladır. Örneğin ABD ordusunun yıllık karbon salımı, 140 ulusal ordununkinden daha fazladır.¹⁶ ABD'nin NATO'nun en büyük ordusu olduğu düşünöldüğünde, bir savaş örgütü olarak NATO'nun dünyanın en büyük kirleticileri arasında yer aldıgı rahatlıkla söylenebilir. NATO iklim kriziyle mücadele etmek istiyorsa en önce kendini feshetmelidir.

NATO'ya Neden Karşı Olmalıyız?

Başlangıcından bugüne NATO'nun seyrini, bir yazıya sığabilecek ölçüde genel hatlarıyla özetlemeye çalıştık. Özetlediklerimizden NATO'ya neden karşı olmamız gerektiğı üzerine satır başlarını çıkaralım.

1. NATO, kapitalist sistemin çıkarını korumak üzere anti-komünist güdülerle kurulmuş çok işlevli bir sermaye aygıtıdır.
2. NATO, savunma örgütü görünümünde bir saldırı örgütüdür. Dünyanın birçok köşesinde iç ve dış savaşları tetiklemiştir. Bir savaş aygıtıdır.
3. NATO, bir istikrarsızlaştırma aracıdır. Sosyalist hareketin güçlendiğı ölkelerde gayrinizami yapılar aracılığıyla provokasyon ve manipölasyon üreten bir suç örgütüdür.
4. NATO, bir karşı devrim örgütüdür. Anti-komünizmi yaymak uğruna ölkelerin ilerici değeriğini iğdiş etmekten çekinmeyen, örneğin Türkiye'de devrimcileri yok etmek üzere bugünün AKP-MHP kadrolarını oluşturan, İslamcı ve ölkücü çeteleri yetiştiren, laik cumhuriyetin tabutuna çivi çakan bir yapıdır.
5. NATO, yayılmacı bir örgüttür. NATO'cuların yeni sloganı "Bir gece ansızın, 31 Finlandiya, 32 İsveç..." olursa şaşırmak gerekir.

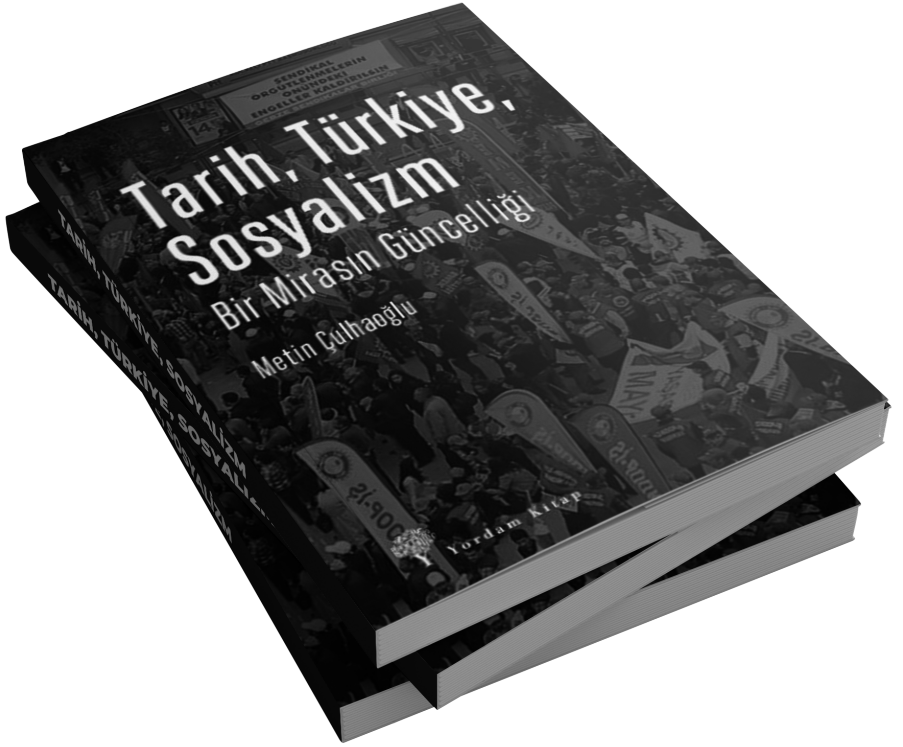
16 "En büyük kirleticiler: Savaş sanayi ve NATO (İklim krizi militarizm ilişkisi-2)" <https://t24.com.tr/yazarlar/mustafa-durmus/en-buyuk-kirleticiler-savas-sanayi-ve-nato-iklim-krizi-militarizm-iliskisi-2,32353>

Sözün kısası NATO insanlık için bir tehdittir, NATO'culuk tehlikeli sularda yüzmektir. Bugün Rusya-Ukrayna savaşı, NATO'culuğun sonunun faşizme kadar uzanabileceğinin kanıtını da sunmuştur. Örneğin Rus sporcuların turnuvalardan ihraç edilmesi, Rus filmlerinin festivallerden kaldırılması gibi ırkçı-faşizan uygulamalar, Nazi destekçisi Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'nin demokrasi kahramanı ilan edilmesi, NATO'culuğun küresel ölçekte nasıl bir akıl tutulması yarattığının resmidir.

Dünyanın barış içinde bir geleceğe kavuşması için NATO dağıtılmalı ve Türkiye bir an önce NATO'dan çıkmalıdır. Ancak biliyoruz ki her ne kadar zaman zaman anti-ABDci, anti-emperyalist söylemlerde bulunuyor olsalar da sağ iktidarlar, varlığını anti-komünist yapılanmaya borçlu olan siyasal İslamcılar NATO'dan çıkmaz, çıkamaz. Bunlar NATO'ya göbekten bağlıdır. NATO'dan ancak tam bağımsızlığı savunan, anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir işçi sınıfı iktidarı çıkabilir. Bu görev sosyalistlerindir.

Bu görev zor bir görev elbette. İstikrarsızlıklar artıyor, dünya gittikçe daha kaotik bir yer haline geliyor. Geleceğe dair öngörülerin ufku daralıyor. Uluslararası ilişkiler ise bu koşullarda yeniden şekilleniyor. Görev zor ama tarihin bu kritik dönemecinde sosyalistlerin uluslararası dayanışmayı, savaş karşıtı hareketi ve sınıf mücadelesini yükseltmesinin aynı zamanda tam da zamanı.

Çünkü bir zamanlar büyük bir devrimcinin de dediği gibi “Gök kubbenin altında kaos var. Vaziyet şahane.”

Yeni Bir Uluslararası Para Sistemine Doğru mu?

ÜMİT AKÇAY - ALİ RIZA GÜNGEN

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimini takiben 2022 yılı Şubat ayı sonundan itibaren küresel piyasalarda çalkantılı bir dönem başladı. Pandemi sonrası toparlanma sırasındaki ekonomik faaliyete dair beklentiler hızla değişti ve küresel tedarik zincirlerindeki aksamalar kaynaklı fiyat dalgalanmaları ile Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle bazı ürünlere erişememe kaynaklı fiyat artışları birbirlerine geçmeye başladı. Petrol fiyatlarındaki hızlı tırmanış, fosil yakıta dayalı 21. yüzyıl kapitalizminde gübre sektöründen petrokimya ürünlerine kadar birçok alanı etkiledi. Küresel Kuzey'deki Merkez Bankalarının daha sıkı bir para politikası izleme kararlarını öne çekti.

Bu hengâme sırasında mart ayı sonunda yoğunlaşan ve çeşitli finansal yaygın mecralarında açık bir tartışmaya dönüşen konu yeni bir uluslararası para sisteminin nüvelerinin görülüp görülmediği idi. Zaman zaman kurgusal öngörülere dayansa ve ABD'nin finansal altyapıdaki gücünü görmezden gelse de bu tartışma aynı zamanda küresel finansal piyasalarda ABD doları (buradan sonra dolar) hakimiyetinin ne zaman sonlanacağına dair on yıllardır aralıklarla gündeme gelen soruyu yeniden öne çıkarmaktaydı.

Bu kısa değerlendirmede Rusya'ya yönelik yaptırımlar ve pandemi sonrası toparlanma sürecinin neden bu soruyu öne çıkarttığını, yeni uluslararası para sistemi ile ne kastedildiğini ve nasıl bir değişim gerçekleştiğini/gerçekleşebileceğini ele alacağız. Sırasıyla inceleyeceğimiz bu alanlar sonrasında da dolar hakimiyetinin oldukça sınırlı bir şekilde aşıldığını göstererek 20. yüzyılın başı ve İki Dünya Savaşı arasındakine benzerlikler barındıran, bir para biriminin daha önde olduğu fakat çok sayıda rezerv paranın dolaşımında yer aldığı ve finansal birikimi korumak için tercih edildiği bir uluslararası para düzen(sizliği)nin 21. yüzyılın ortasında deneyimlenmesinin ihtimaller arasında en güçlü konumda yer aldığını açıklayacağız.

Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar ve Uluslararası Yansımaları

2022 yılı Şubat ayı sonunda ve Mart ayındaki yaptırımlar Rusya Devlet Başkanı Putin'in yakın çevresindeki oligarkları hedef alırken, Rusya'nın bazı bankalarını (bir kalkınma kurumu haline dönüştürülmüş VEB ve Promsvyazbank) ve iştiraklerini ABD finansal sisteminde işlem yapamaz hale getirdi. Bazı finansal kuruluşların SWIFT sistemi dışına çıkarılmasıyla devam eden yaptırımlar 1 Mart'tan itibaren Rusya'nın yeni çıkarttığı tahvillerin ABD menşeli kurumlarca ikincil piyasalarda alınıp satılamayacağı kararıyla devam etti.

Rusya'nın 600 milyar doları aşan Merkez Bankası rezervlerinin dondurulmasına ve ABD öncülüğündeki yaptırımlara Birleşik Krallık'ın katılmasına karşın Rusya'nın enerji ihracatı kaynaklı avantajı ve çok sayıda küresel Güney ülkesinin ABD öncülüğündeki yaptırım kervanına katılmayışı ortaya karmaşık bir resim çıkardı.

Rusya'nın Merkez Bankası rezervlerinin dondurulması kadar bini aşkın firmanın peyderpey Rusya'da faaliyetlerini askıya alması, işgal girişiminin ardından üç haftalık bir süre zarfında Rus Rublesi'nin (bundan sonra ruble) diğer para birimleri karşısında

yüzde 30 civarında değer kaybına yol açtı. Kısaca değindiğimiz yaptırımlar örneğin ilerleyen haftalarda ABD'deki finansal kuruluşlardaki hesapları üzerinden Rusya'nın borç ödemelerinin engellenmesi gibi adımlarla pekiştirildi. Ancak sermaye kontrolleri uygulamaya başlayan ve ülke dışına dolar çıkışını fiilen engelleyen Rusya, ihracat gelirlerinin yüzde 80'inin Merkez Bankasına satılması kararı ile rublenin tekrar değer kazanmasını sağladı. Ruble Nisan ayı sonunda eski seviyelere yükselirken, Rusya'nın karşı önlemleri yaptırımların ülkenin finansal sisteminde bir paniğe yol açmasına engel oldu.

Borç ödemeleri bakımından da benzer bir resim tespit edilebilir. 2014 sonrasındaki yaptırımlar nedeniyle yabancıların Rusya tahvil piyasasındaki payı oldukça azalmış bulunuyordu. Savaşın uzaması Rusya'nın temerrüde düşme ihtimalini artırsa da borç piyasalarında büyük bir çalkantı Mayıs ayı başına kadar yaşanmadı.

Enerjide Rusya'ya bağımlı bulunan Avrupa ülkeleri ancak 2030 itibarıyla Rusya'dan enerji alımını sonlandırabileceklerini hesapladılar. Ancak savaşın şiddeti ve Rusya'ya sağlanan avantaj nedeniyle acil durum planları devreye girdi ve çok sayıda ülkenin 2023 yılında Rusya'dan ham petrol alımını durdurması bekleniyor. Bu sırada Rusya doğalgaz ve petrol ihracatı nedeniyle yıl boyunca günde 900 milyon dolar civarında gelir elde etmeye devam ediyor ve 2022 yılında 21. yüzyılın en büyük cari fazlasını vermesi işten değil.

Kısacası yaptırımlar Rusya'yı durduracak bir etki yaratmadılar. ABD, Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği ülkelerinin Rusya'ya karşı ilan ettikleri 'ekonomik savaş'ın rublenin hızla değersizleşmesi, enflasyonun patlaması ve bankalara hücumu tetikleyerek Putin yönetimini işgali sonlandırmaya zorlayacak bir boyuta ulaşması gibi bir senaryo hayata geçmedi. Buna rağmen 2022'de Rus ekonomisinde bir daralma yaşanması yüksek olasılık. Rusya'daki ekonomi yönetimi buna karşı sermaye kontrollerinin yanında ülkeden çıkan yabancı sermaye yatırımlarını ikame etme hedefiyle sanayi altyapısını yeniden canlandırmayı gündemine aldı. Bu ön-

lemlerin yanında Çin ve Hindistan'la imtiyazlı ticari anlaşmalara yönelerek yaptırımların etkisini hafifletmeye çalıştı, tahıl ürünlerinin de dahil olduğu 200 ürüne ihracat yasağı getirerek 'ekonomik savaş'ı' göğüslemeye soyundu.

Başta Çin olmak üzere çok sayıda küresel Güney ülkesi, savaş sırasında ABD öncülüğündeki blokun tercih ettiği adımları atmadılar. Küresel planda büyük bir çalkantı olarak tasvir edilmeyi hak eden bu dönemde Rusya, Güney'le ticari ilişkilerini derinleştirmeye ve Çin'le stratejik ortaklığı sağlamlaştırmaya yöneldi. ABD ise Rusya'nın işgal girişimini sadece Rusya'yı püskürtmek için değil, aynı zamanda Atlantik blokunun çizdiği rotayı silmeye kalkacaklara ibret oluşturacak bir çöküş ve izolasyon planını hayata geçirmek için kullanma isteğini açık etti. Bir başka ifadeyle ekonomik savaşın doğrudan hedefi Rusya, ancak ABD planlarına köstek olabilecek ülkeler ve en başta Çin ABD'nin menzilinde yer alıyorlar.

Bretton Woods, Bir, İki ve Üç

Rusya Merkez Bankasının rezervlerinin dondurulması 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında küresel Güney ülkeleri için öncelikli bir yönelime dönüştürülmüş bulunan rezerv birikimi stratejisine büyük bir darbe indirme potansiyeli barındırıyor. Özellikle 1990'lardaki Asya Krizi sırasında ani sermaye çıkışlarının büyük ekonomik çöküşlere neden olduğunun görülmesi üzerine, başta Uluslararası Para Fonu (IMF) olmak üzere pek çok kurum küresel Güney ülkelerine rezerv biriktirmelerini önerdiler. Ancak biriktirilen rezervlerin kullanımı, ABD ya da bazı küresel Kuzey ülkelerinin onayına tabi ise, bu, rezerv biriktirmek her türden ani sermaye çıkışları altında bir güvenlik aracı olarak işlev görmeyecek anlamına geliyor. ABD ya da Batı sistemiyle bir nedenden dolayı jeostratejik gerginlikler yaşayan ülkeler için rezervlerin herhangi bir güvenlik şemsiyesi sağlamadığı görülüyor.

Aynı şekilde 1990'lar ve 2000'lerde fiili olarak ortaya çıkmış devlet borçları yönetim çerçevesi bakımından da ayrıksı bir durum

oluşmuş bulunuyor. Rezervleri bulunan ya da ABD finansal kuruluşlarındaki hesaplarında dolarları bulunan bir ülkenin borç ödemelerini bu hesapları kullanarak gerçekleştirmesi engellenabiliyorsa, borç sözleşmelerinde ABD ya da Birleşik Krallık hukuk sistemlerinin etkili olması kreditorler açısından bir güvence sağlamıyor anlamına gelecektir. Bu nedenle ülkeler arası uluslararası gerginliklerin ve küresel politik konumlanışların ülke risk primlerine ve yatırım stratejilerine önceki yıllara nazaran daha fazla yedirilmesi gerekiyor. Küresel Güney ülkelerinin enformel borç yönetim sistemine uymalarının ötesinde ABD merkezli blokun küresel politik önceliklerine uygun davranmaya zorlanmak istemesinin yaratacağı çalkantıların tam olarak tartışılması ise yakında gündeme tekrar gelecek olan devlet borç krizleri sırasında mümkün olacak.

Savaş, rezerv birikimi stratejilerine etki eder, borç yönetimi çerçevesini tekrar sorgulatırken, bazı gözlemciler yeni bir uluslararası para sisteminin ortaya çıkmasına varacak işaretlerin yoğunlaştığına dikkat çektiler. Geçmişte gölge bankacılık sistemi hakkındaki çalışmalarıyla ses getiren Credit Suisse analisti Zoltan Pozsar'ın yazdıkları başta olmak üzere 2022 yılı baharında küresel finansal sistemin geleceği üzerine çok sayıda yeni görüş kaleme alındı.¹

Pozsar'ın analizinin temel noktaları şunlar: Emtia fiyatlarında oynaklıklar gözlemlenirken Merkez Bankalarının emtia ticareti yapanlara güvence sunması istikrar sağlayıcı bir müdahale olabilir. Buna göre emtia fiyatlarında istikrar sağlanması enflasyonun kontrol altına alınması için elzem. Arz sorunlarını takiben emtia ticareti yapanların yaşadıkları likidite sorununun aşılması için

1 Bunlarla sınırlı olmamakla birlikte şu değerlendirmelere bakılabilir: Pozsar, Z. (2022) "Money, Commodities and Bretton Woods III", *Credit Suisse Note* (31 Mart 2022); Arslanalp, S., Eichengreen, B. ve Simpson-Bell, C. (2022) "The Stealth Erosion of Dollar Dominance: Active Diversifiers and the Rise of Nontraditional Reserve Currencies", IMF Working Paper, 22/58 (Mart 2022), Tooze, A. (2022) "The future of the dollar: Fin-fi (finance fiction) and Putin's war" (3 Nisan 2022), <https://adamtooze.substack.com/p/chartbook-107-the-future-of-the-dollar> (erişim tarihi 26 Mayıs 2022); Wigglesworth, R., Ivanova, P. ve Smith, C. (2022) "Financial warfare: will there be a backlash against the dollar?", *Financial Times* (6 Nisan 2022), <https://www.ft.com/content/220db8f2-2980-410f-aab8-f471369ac3cf> (erişim tarihi 27 Mayıs 2022).

ayrıca Merkez Bankalarının emtiaları teminat olarak kabul ettiği bir düzleme geçiş gerekli. Pozsar, Merkez Bankalarının daha aktif olarak kullanılmasının, örneğin bir emtia acil alım programına uzanabileceği ve bu tarz bir teminat ile emtia üreticilerinin riskinin toplumsallaştırılmasının sağlayacağı istikrar ortamının yeni bir uluslararası para sisteminin temelini oluşturacak nüveyi barındırdığını belirtiyor. Ancak bu tarz bir Merkez Bankası müdahaleciliği, ulus devletlerin ticari hatları güvence altına aldığı, koruma sunduğu ve emtia üretim ve ticaretini örgütleyici rol üstlenmekten geri durmamasını da gerektirecektir.

Bu yeni muhtemel ve şu an için olgunlaşmamış yönelimin popülerleşen adı Bretton Woods III olarak telaffuz edildi. Hatırlamak gerekirse Bretton Woods (BW) sistemi 1944-71 arasında sürdürülmeye çalışılan bir altın-dolar standardı olarak ABD'nin doların altın karşılığını güvence altına aldığı bir uluslararası para sistemi idi. ABD ekonomisindeki dönüşüm ve *offshore* dolar piyasasının oluşması gibi etkenlerle sürdürülemez hale gelen BW sistemi geçen on yıllar zarfında yerini Birleşik Devletler tahvillerinin (ya da sağlam para olarak adlandırılan para birimleri cinsi çıkartılmış finansal araçların) esas güvence sağlayan araçları oluşturduğu, küresel ticaretin yarıdan fazlasının dolar cinsi sürdüğü bir uluslararası ortama bıraktı. Dolayısıyla 21. yüzyıl başında bazı mecralarda kullanıldığı biçimiyle BW-II, daha ziyade BW sonrası döneme ve doların küresel sistemdeki anahtar konumuna işaret ediyordu.

Yüzyıl dönümünde uluslararası para sisteminde reform girişimlerinin ve işbirliği çağrılarının adı olarak da kullanılan BW-II terimi, aynı zamanda Asya ülkelerinin para birimlerini görece değersiz tutup, rekabetçi bir avantajla küresel sisteme eklemlenmeleri stratejisini tasvir için de kullanıldı. Bu strateji ise ABD tahvilleri ve dolar cinsi araçların en çok rağbet gören menkul kıymetler olmaya devam etmelerini güvence altına alıyordu. Kısacası BW-II, daha ziyade dolar egemenliğinin biçim değiştirerek sürdüğüne ve kendisini yeniden üretebildiğine ve fakat bunun üretken sermayenin uluslararasılaşması ve Çin merkezli sermaye devrelerinin genişlemesi ile birlikte yol aldığına işaret etti.

2022 yılında BW-III olarak göndermede bulunulan muhtemel dönüşüm ise dolar hakimiyetinin sona erdiği, aktif ulus devletlerin, zaman zaman devlet kapitalizmi olarak tasvir edilen müdahale yöntemleri ile istikrar sağladığı ve küresel kapitalizmin genişleyerek yeniden üretimi için riskleri toplumsallaştırdığı bir ilişkiler toplamı ve mekanizmalar inşasına atıfta bulunuyor.

BW-III önerisi sadece teorik bir egzersiz olarak kalmadı. Mart ayı boyunca emtia ticaret birlikleri önce Fed'in, ardından Avrupa Birliği Merkez Bankası'nın kapısını çaldılar. Ancak beklendiği gibi olumlu yanıt almadılar. Burada merkez bankaları açısından bir açmaz söz konusu. Bir yandan, emtia ticaretinin yaratabileceği sorunlar, finansal sistemi tehdit edebilir. Tedarik zincirlerindeki tıkanıklıklar ve savaş ortamı nedeniyle artan fiyatlar, emtia tüccarlarının operasyonlarında kullandıkları paranın hacim olarak da artmasını gerektiriyor. Bir örnek vermek gerekirse petrol 50 dolarken Rusya'dan Hindistan'a petrol sevkiyatı için gerekli olan operasyonun maliyeti ile 100 dolarken karşılaşılan maliyet oldukça farklı. Fiyat farkının yanında teslimat süresinin uzaması daha önemli bir etken. Zira teslimat süresi için gerekli olan sigortalamaya maliyetlerinin artması söz konusu. Normalde emtia ticareti yapanlar bu harcamaları kendileri karşılamıyor ve banka kredisi kullanıyorlar. Bu nedenlerle değiştiğimiz petrol fiyatı farkı ve bunun yarattığı maliyet farkı tedarik zincirlerinin iç içe geçmişliği nedeniyle katlanarak artan bir likidite ihtiyacı yaratabiliyor. Mevcut koşullarda emtia ticaretini finanse etmek için gerekli olan kredi miktarının iki katından fazla arttığı tahmin ediliyor. Genellikle Avrupa bankacılık sisteminde yoğunlaşan kredi büyüklüğünün artması, borçların geri ödenememesi durumunda bankacılık sistemini tehdit edebilecek seviyelere ulaşabilir.

Bu nedenlerle nisan ve mayıs aylarında daha ziyade yüksek enflasyon oranları ve küresel Kuzey'de atılan finansal sıkılaşma adımları ile gündeme gelen maliyet artışları, yarattıkları kredi genişlemesi ve belirsizlik nedeniyle küresel finansal sistem açısından da bir risk teşkil ediyorlar.

Diğer yandan bu risk nedeniyle oluşturulabilecek bir acil destek hattı oluşturulması, Pozsar'ın tartışmasını dikkate alırsak merkez bankalarının müdahale tarzlarını değiştirmeleri ve emtiaları teminat kabul etmeleri oldukça güç. Çünkü, bu tarz bir aktivizm merkez bankalarının, ülkelerin kendi egemenlik alanında olmayan firmaların operasyonlarını kurtarmak için de devreye sokulması anlamına geliyor ve getirebileceği istikrar kadar riskli bir hamleyle de işaret ediyor.

Üstelik sorun bununla sınırlı değil. Bir merkez bankası bahsettiğimiz tarzda riski üstlenip, emtia üreticileri için bir destek hattı oluştursa dahi, mevcut durumda bu emtiaların hareketini garanti-lemiyor. Söz konusu müdahale tarzı, esasında emtia dolaşımı alanındaki sorunların finansal sisteme yansımalarını hafifletecek bir aktivizme işaret ediyor. Emtia ticaretindeki aksaklıkların geride bırakılması ise kısa vadede mümkün görünmüyor. Hem jeopolitik gerilimlerin tırmanması ve kaynak milliyetçiliğinin öngörülemez aksamalara yol açıyor olması nedeniyle, hem de tedarik zincirlerindeki yeniden yapılanmanın daha başında bulunmamız nedeniyle kısa vadede belirsizliklerin devam etmesi bekleniyor. Yaşananların doğrudan sonucu ise enflasyonun küresel olarak artışı biçiminde billurlaşıyor.

Dolar Kapanı ve Gidişat

Emtia ticaretindeki aksaklıklardan kaynaklanan sorunların çözümlene yönteminin yeni bir uluslararası para sistemine dönüşüp dönüşmeyeceği konusu, sadece parasal düzenlemelerle ilgili değil. Bu tip bir dönüşüm için dünya ekonomisinde bazı yapısal değişimlerin yaşanması da gerekiyor. BW-II olarak zaman zaman tasvir edilmiş mevcut mekanizmalar içinde dünya ekonomisi, ABD'nin yüksek cari açıklar vermesi ve bu sayede dünyaya dolar likiditesi sağlanması, bunun karşılığında Avrupa ve özellikle de Japonya ile Çin ve diğer bazı Asya ekonomilerinin cari fazla vermesine dayanıyor. Ayrıca, cari fazla veren ülkeler varlıklarını en güvenilir yatırım araçlarında değerlendirmek istediklerinden, bu ülkelerdeki çeşitli aktörler genellikle dolar cinsi menkul kıy-

metler ve ABD Hazine Bonosu satın alıyorlar. Bir başka ifadeyle ABD'ye karşı cari fazla veren ülkeler, bu fazlayı götürüp yeniden ABD piyasalarında değerlendiriyorlar. Bu nedenlerle BW-II'nin dünya genelinde büyüme modellerindeki farklılaşmanın üzerinde yükseldiğini ve ABD'nin uluslararası arenada zayıflayan hegemonyasını tartışmak için kullanılan bazı ekonomik göstergelerin ve ilişkiler ağının dolar hakimiyetini yeniden üretmekte işlevsel olduğunu hatırlamak gerekiyor.

İhracat-çekişli büyüme ile iç talep olanaklarını kullanarak büyüme olarak özetlenebilecek iki ayrı modelin, sırasıyla Çin ve Almanya ile ABD ve Birleşik Krallığın modellerini temsil ettiği ifade edilebilir. BW-II'nin üzerinde yükseldiği bu küresel iş bölümünde 2008 krizinden sonra ilginç bir değişim deneyimlendi. Çin ve Almanya ihracat-çekişli büyüme rejimlerini sürdürmelerine rağmen, söz konusu iki ülkede de net ihracatın büyümeye katkısı kademeli olarak azalmaya başladı. Bu elbette tesadüfi bir gelişme değil. Küresel büyümenin zayıfladığı ve ABD'nin bir türlü canlı büyüme evresine geçemediği bir ortamda diğer ülkelerin ekonomik büyüme için ihracata bağımlı olması, giderek daha büyük bir sorun haline gelmeye başladı. Bu değişime 2008 krizinin etkilerini de eklediğimizde, özellikle Çin'in ekonomik büyümesinde iç pazar olanaklarını daha fazla kullanmak istemesi anlaşılır duruyor.

Bir para biriminin uluslararasılaşması beraberinde bazı maliyetler getiriyor. Kısaca değindiğimiz ve büyüme modelleri bakımından görülen bu işbölümü ilerleyen yıllarda Çin'in yavaş yavaş cari açık veren bir ekonomiye dönüştüğü yeni bir düzene yerini bırakabilir. Bu değişim Çin Yuanı'nın (bundan sonra yuan) son derece ağır seyreden uluslararasılaşmasını hızlandırabilir. Ancak bu tarz bir dönüşüm Çin'deki sermaye kontrollerinin gevşemesine olduğu kadar menziline Çin'i yerleştirmiş ABD'nin planlarının da akamete uğramasına bağlı olarak gerçekleşecektir.

Çin Merkez Bankası'nın Seçenekleri

21. yüzyılda aralıklarla gündeme gelen tartışmalara karşın doların küresel hakimiyeti aşınarak da olsa sürüyor. ABD doları halen

uluslararası ödemelerde en fazla tercih edilen para birimi konumunu koruyor. 21. yüzyılda merkez bankalarının rezervlerini tuttukları para birimlerinde çeşitlenme göze çarpsa da merkez bankalarının rezervlerinin yaklaşık yüzde 60'ı halen dolar cinsi olarak tutuluyor. Ancak yukarıda özetlediğimiz gelişmeler bu sürecin sonuna yaklaşmakta olduğumuzu işaret ediyor olabilir. Yazının başında değindiğimiz savaş ortamı ve BW-III tartışmasına dönerek şu ana kadar dağınık halde duran ipuçlarını birbirine bağlayabiliriz. Zoltan Pozsar emtia ticaretinde yaşanan sorunların finansal sistemi tehdit etmeyi sürdüreceğini ve küresel enflasyonun esas kaynağının bu olduğunu ileri sürüyor ve ekliyor: Eğer Batılı merkez bankaları emtia ticaretini yapanlar için bir kurtarma planı hazırlamazsa, Çin merkez bankası bunu yapabilir.

Bunun anlamı kurtarma operasyonu sonucunda Çin'in daha ucuz emtiaya kavuşmasıdır. Buradaki kritik husus Çin merkez bankasının yeni bir güvenceler sistemi oluşturmaya dolar cinsi menkul kıymetleri (ABD Hazine kağıtlarını) elinden çıkartarak mı, yoksa Çin usulü bir miktarsal genişlemeye giderek mi yapacağıdır. İlki küçük bir finansal kıyamet yaratacak ve çok sayıda merkez bankasını da harekete geçmeye zorlayacak bir seçenek. İkinci seçenek ise genişlemenin nasıl gerçekleşeceğine bağlı olarak farklı sonuçlar üretecektir. Bir yandan bazı sektörlerde balonlaşmayı teşvik edebilir, diğer yandan orta vadede yuanın daha hızlı uluslararasılaşmasını beraberinde getirebilir.

Sonuç: Çoklu Rezerv Para Sisteminin Yükselişi

Bu kısa değerlendirmede, pandemi ve savaş ortamının etkisiyle finansal sistemin merkezinde giderek daha yüksek sesle konuşulmaya başlanan bazı senaryoları ele aldık. Normal zamanlarda gündeme getirildiğinde sadece bir düşünce egzersizi olarak görülebilecek bu konular, şimdiki gibi tarihin akışının hızlandığı olağanüstü dönemlerde ciddi alternatifler haline gelebiliyor.

Tarihsel referanslar² rezerv para statüsü zayıflayan para birimleri-

2 Bu konuda bkz. Eichengreen, B. (2005) "Sterling's Past, Dollar's Future: Historical Perspectives on Reserve Currency Competition", *NBER Working Paper*, 11336

nin başka para birimleriyle birlikte kullanılmaya devam ettiğini ve çoklu bir rezerv para sisteminin ortaya çıkabildiğini bize gösteriyor. Ancak bu durumun nasıl somutlaşacağı yine de uluslararası mücadeleler ve 'ara dönem' olarak tarif edilen yıllar boyunca alınan kararlara bağlı. I. Dünya Savaşı sonrasında restore edilen altın standardının hızlı çöküşü sonrasındaki gibi bir ekonomik bloklama ve korumacı önlemlerle bir arada görülebilecek bir düzen(şizlik) kadar merkez bankalarının aktif bir şekilde müdahale ettikleri ancak komşunun kuyusunu kazma anlamındaki önlemlerin daha sınırlı olduğu bir ortama geçiş de deneyimlenebilir.

2022 yılında tıpkı pandeminin ilk başlarındaki gibi tedarik zincirlerinde deneyimlenen aksamalar sürüyor. Bunun yanında süregiden gıda krizi ve artan belirsizlikler, kaynaklara erişimin ve emtia dolaşımının, devletlerin gündeminde ön planda olduğu, bunun ise korumacı müdahaleleri parlattığı bir döneme işaret ediyorlar. Yeni bir para biriminin ya da müstakbel aday yuanın kısa sürede uluslararası finansal piyasaları kaplaması ihtimali bulunmuyor. Bu nedenlerle doların uluslararası ticarete ve merkez bankaları rezervlerinde en büyük yeri kaplayan para birimi konumunu koruduğu ve fakat çok sayıda para biriminin paylarını daha da artırdığı, rezerv para statülerini pekiştirdiği yeni bir evreye geçişin arifesinde olabiliriz.

Uluslararası para sistemlerindeki değişimler ve güç dağılımındaki kaymalar çok sayıda küresel Güney ülkesine yeni müdahale olanakları sunabilir, ancak aynı zamanda istikrarsız ve kaygan bir uluslararası ortam vad ediyorlar. Başlıktaki soruya dönersek yeni bir uluslararası para sisteminin ortaya çıkışını muştulamak için erken olduğunu, ancak 2022 yılının tarih sayfalarında yeni bir sistemin ortaya çıkışı anlatılırken ayrı bir yere sahip olacağını söyleyebiliriz.

HALUK YURTSEVERE ARMAGAN

DIRENGEN KOMÜNİSTE YAZILAR

Arayışçılık, teorik ihtilalcilik ve direngenlik...

Türkiye sosyalist hareketinin en bereketli dönemlerinden biri olarak 1980 öncesi dönemde mücadele etmiş, militanlık ve komünizm davasına bağlılığı ile adı saygıyla anılmayı hak eden pek çok devrimci var.

Daha az sayıda da olsa 12 Eylül'den ve likidasyon dalgasından savrulmadan çıkabilmiş sosyalistten bahsetmek mümkün.

Belki daha azı, 90'lı yıllarda "akıntıya karşı" durabilmiş, örgütlü mücadele arayışıyla savunma hattı oluşturabilmiş devrimcilerdir.

Daha da azı, tüm bu engelleri Marksizmi yeniden üretmek aşanlar; milenyumun dünyasında değişen dönüşene de gözünü açarak yapabilenlerdir. Her zaman en zoru Marksizmi savunmak ama bunu yapabilmek için de onu yeniden üretebilmek, onun "farklı olanla" alışverişini canlı tutabilmektir.

Arayışçılık, teorik ihtilalcilik ve direngenlik buradadır. İşte burada sınırlı sayıda komünistten bahsetmek mümkünse, bu isimlerden biri hiç kuşkusuz Haluk Yurtsever'dir.

Elinizdeki derleme kitap 73. yaşında Haluk Yurtsever'e armağan kitaptır.

Kapitalizmin Sınırında Yeni Bir Eşik: Ukrayna Savaşı¹

HALUK YURTSEVER

24 Şubat'ta Rusya ordusunun Ukrayna'ya saldırmasıyla başlayan savaş, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana gerçekleşen en önemli dünya tarihsel "olay"dır. Olayı tarihsel yapan, savaşın görünürdeki nedenleri, yakın askeri sonuçlar değil, içinde gerçekleştiği tarihsel ve küresel koşullar, açığa çıkardığı eğilimler, yol açacağı yeni gelişmelerdir.

Ukrayna topraklarında sürmekte olan savaş, emperyalist paylaşım ve hegemonya çatışmasının yeni bir aşamasına girildiğini haber veren emperyalist bir vekalet savaşıdır.

Günümüz *jeopolitiğinin* iki kutbunu, ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) oluşturuyorlar. Jeopolitiği, devletlerin, dünya ekonomi ve siyaseti içinde kendilerine alan açma, güç kazanma mücadeleleri olarak anlıyoruz. Bu iki gücün de içinde yer aldıkları küresel kapitalizmin *ekonomi politiğini* ise, tarihsel, teorik, ekonomik, ekolojik, siyasal ve kültürel sınırlarına gelmiş bir dünya düzeninin yapısal bunalımı, depresyonu belirliyor.

¹ Bu yazı, 4 Nisan 2022 tarihinde İlerihaber portalında yayımlandı. Konunun esasına ilişkin önemli bir gelişme ya da değişiklik olmadığını düşündüğüm için, giriş bölümüne birkaç yeni paragraf eklemek dışında herhangi bir değişiklik yapmadım.

Görünüşün içeriğin, yüzeysel bakışın derinlik arayışının önüne geçtiği, genelleme yapmanın, eğilim saptamanın, neden-sonuç ilişkili düşünmenin neredeyse “günah” sayıldığı günümüz egemen ideolojik ikliminde “tarihsel” olanı birlikte görmek, birlikte davranmak kritik bir önem taşıyor.

Ukrayna, Rusya, Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarının, halklarının çok büyük çoğunluğu savaş istemiyor. Savaşı isteyen, sınırsız kâr-sınırsız güç peşinde koşan, silah sanayi ve ticaretinden büyük paralar kazanan kapitalistler, devlet gücünü ellerinde tutan otokratlardır.

ABD’nin 1991’de Irak’a karşı başlattığı Körfez Savaşı’nı, 11 Eylül 2001’de New York’taki ikiz kulelerin El Kaide saldırısıyla bombalanmasını televizyonlardan “canlı” olarak izlemiş, 2014’te IŞİD vahşetiyle bu örgütün yaydığı pornografik videolarla tanışmıştık. Ukrayna savaşının “medya”sı ise ağırlıklı olarak internettir. Sosyal medya, çarpıtılmış bilgiyi (*dezenformasyon*) ışık hızıyla yayan, bilinçleri koşullayan, izleyici ve kullanıcılarını taraf, taraftar, propagandacı durumuna getiren dev bir düzenek olarak işliyor. Kurgu görüntüler yaratıyor, gerçekleri karartıyor, sahte bilgi ve algı yaratıyorlar.

Çarpıtılmış, manipüle edilmiş enformasyon gerçekliği görmenin önündeki en önemli engellerden biridir. Küresel medya kapitalist tekellerin, ağırlıklı olarak da ABD tekellerinin ve devletinin denetiminde olduğu apaçıktır. Rusya’nın tüm iletişim medya ortamlarını engellemeleri de bundandır.

Doğru bilgiye ulaşmanın neredeyse olanaksız, birçok odağın kendi amaçları peşinde hareket halinde olduğu koşullarda, tarihsel olanla günceli, başat eğilimlerle ikincil öğeleri ayırmak, zamana dayanaklı saptamalar yapmak, ayrıntı çokluğu, bilgi kirliliği içinde sürecin yönü ile ilgili isabetli öngörülerde bulunmak için sorunu yalnız jeopolitik değil, aynı zamanda ekonomi politik eleştiri süzgecinden geçirmek gerekiyor.

Bu metinle, kimi temel olgu, süreç ve eğilimleri saptamalar, tezler

biçiminde formüle ederek, konuya tartışılmak üzere genel bir giriş yapmayı amaçlıyorum.

I. Kapitalizm ve Savaş

Bir: Bilinen insanlık tarihi, kısa dönemler dışında savaşlar tarihi-
dir. Tarihte savaşın, fethin ve zorun rolü kendi başına önemli bir
başlıktır. Bu yazıda, konuyu, kapitalizm ve savaş bağlamında ele
alacağım.

İki: Silahlanma ve savaş, kapitalizmin ontolojik, yapısal bir özel-
liğidir. Her kapitalist devlet içe ve dışa dönük gereksinimleri ne-
deniyle silahlanır; ordular kurar. İçeride, düzenin devamı, sömü-
rülen, ezilen sınıfların baskı/boyunduruk altında tutulmasını, o da
devletin silah ve şiddet tekelinin varlığını gerektirir.

Üç: Bütün sermaye devletleri, dayandıkları kapitalist sınıfın do-
ğası nedeniyle ülke sınırlarından taşarak yayılma, bu anlamda em-
peryalistleşme eğilimi taşırlar. Emperyalizm, tüm kapitalist ülke-
ler için yalnızca dışsal değil, içsel bir olgudur.

Dört: Emperyalizm, kurulu, yerleşik, belli bir hukuka göre işle-
yen bir “düzen” ya da “sistem” değildir. Sermayelerin ve devletle-
rin birbirleriyle sürekli olarak rekabet ve çatışma içinde oldukları,
ekonomik, siyasal, askeri güç oranlarındaki değişikliklere bağlı
olarak dünyayı yeniden paylaştıkları, hiyerarşik ama istikrarsız bir
ilişkiler bütünüdür.

Beş: Yirminci yüzyılın başında emperyalizmi belirleyen, belli ka-
pitalist coğrafyalardaki tekелci sermaye, özellikle de mali sermaye
(*finans kapital*) gruplarının ve ait oldukları devletlerin *sermaye ve*
meta ihraç ettikleri, hammadde sağladıkları alanları ele geçirme, de-
netim altında tutma yönelişleriydi. Emperyalist paylaşım, *pazar-*
ların, toprakların ve doğal kaynakların ilhaki, bölüşülmesi biçimin-
deydi. Kabaca 1870 ile 1945 arasında hüküm süren ülke ya da ulus
devlet temelli emperyalizm, sermayelerle devletlerin milliyetçilik
ideolojisiyle yeniden kurulumu (konfigürasyon) sürecinde biçim-
lendi.

II. İki Dünya Savaşı

Altı: Kapitalizm krizli bir sistemdir. Krizleri ötelemek, sermaye birikimi her teklediğinde onu yeniden canlandırmak için bugüne dek buldukları en etkili “çözüm”, “yaratıcı yıkım” dır. Yaratıcı yıkım, en başta insan olmak üzere üretici güçleri yok ederek, aşırı biriken sermayeyi değersizleştirerek, sermaye birikiminin yoluna devam edeceği “düzen”i yeniden kurma yöntemidir. *En etkili yaratıcı yıkım eylemi savaştır.* Pazarın bütünleştiği, devletler arasındaki ilişkilerin karmaşıklaştığı, nükleer silahların imha gücünün arttığı günümüzde yapısal bunalımları savaşla çözmek zorlaşmıştır.

Yedi: Birinci Dünya Savaşı, ilk emperyalist paylaşım savaşıydı. Öngörülemeyen ve dünya tarihinin yönünü değiştiren sonucu, 1917’de işçi sınıfının Rusya’da iktidarı alarak büyük bir coğrafyada kapitalizmden komünizme yürüyüşü başlatması oldu.

Sekiz: İkinci Dünya Savaşı, 1929 buhranının etkilerinin sürdüğü, yeniden paylaşımın geç emperyalist Almanya tarafından dayatıldığı koşullarda patlak verdi. Nazi Partisi, Almanya kapitalizmini tehdit eden işçi sınıfı hareketini ezmek, komünizm tehlikesini ortadan kaldırmak misyonu ve Alman tekeli sermayesinin desteğinde devlet erkini aldı. Kısa zamanda yarattığı dev savaş makinesiyle 1939 sonbaharında İkinci Dünya Savaşı’nı başlattı.

Dokuz : ABD, SSCB, Britanya ve Fransa’nın başını çektiği “müttefikler” Almanya ve “mihver” ülkelerine karşı koalisyon oluşturdular. Savaş, çeşitli cephelerde 6 yıl sürdü. 80 milyondan fazla insan yaşamını yitirdi. ABD, Britanya ve Fransa ikinci cepheyi açmakta ayak sürüyerek, Hitler Almanya’sına karşı savaşın yükünü Sovyetler Birliği’ne yıkmak, Hitler’den kurtulurken Sovyetler Birliği’ni de güçten düşürmek istediler. Savaş, Sovyet Kızıl Ordusu’nun tüm Doğu Avrupa’yı kat eden büyük taarruzla Hitler ordularını yenilgiye uğratmasıyla sona erdi.

On: Savaşın, bu biçimde, Sovyetler Birliği’nin özveri ve inisiyatiyle bitirilmesi 1945 sonrası dünya tarihine yön veren üç önemli sonuç doğurdu: *Birincisi*, Doğu Avrupa ve Balkanlardaki 8 ülkede “Halk Demokrasileri” olarak adlandırılan sosyalizm yönelimli,

Sovyet yanlısı iktidarlar kuruldu. *İkincisi*, Sovyetler Birliği kişiliğinde sosyalizm, tüm dünyada büyük saygınlık ve sempati kazandı. *Üçüncüsü*, bu savaştan sonra dünya, iki karşıt toplumsal düzeni temsil eden iki devletler blokunun birbirleriyle mücadeleleri temelinde yeniden yapılandı. Temmuz 1944'te Bretton Woods anlaşması ile tescil edilen ABD hegemonyası, kapitalist dünyanın “ortak düşman” sosyalizme karşı ABD önderliğinde gruplaşmasıydı. Dünyanın paylaşımı gündemden düşmemiş ama paradigma değişmişti: *Bu kez kavga iki karşıt sistemi temsil eden iki blok arasındaydı.*

On bir: Marshall Planı (1948), 1949'da NATO'nun, 1955'te Varşova Paktı'nın kurulmaları, 1946'da Churchill'in “demir perde” ilanı, “soğuk savaş” iki farklı toplumsal düzeni temsil eden “iki kutuplu” dünyanın olgu ve kavramlarıdır.

On iki: 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, *sistem karşıtlığının* belirlediği “iki kutuplu dünya” sona ermiş, dünya çapında jeopolitik ilişkilerin içeriği değişmiştir.

III. Çözülüştten Sonra

On üç: Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, ABD, verdiği sözlerin hiçbirini tutmayarak² Doğu Avrupa, Baltık ve Balkanlardaki eski Sovyet bloku ülkelerini NATO ve AB'ye katarak Rusya'yı kuşatma stratejisi izledi.

On dört: Putin, ABD hegemonyasına, NATO'nun genişlemesine itirazlarını 10 Şubat 2007'de Münih Güvenlik Konferansı'nda³ yaptığı konuşmadan başlayarak dile getirdi. 12 Temmuz 2021'de yazdığı “Rusya'nın ve Ukrayna'nın Tarihsel Birliği”⁴ başlıklı kapsamlı makalesinde “Putin Doktrini”nin ana çizgilerini ortaya koydu. Bu doktrinin özeti şudur: ABD hegemonyasındaki tek kutuplu dünya yalnız haksız değil, artık olanaksızdır. Biz sosya-

2 Okuyucuya bu sürecin ayrıntılı bilgisi için, Korkut Boratav'ın, 25 Mart 2022 tarihli, “NATO'nun genişlemesi: Gorbacov'a söylenenler” başlıklı yazısını öneriyorum. <https://haber.sol.org.tr/yazar/natonun-genislemesi-gorbacova-soylenenler-330385>

3 <https://www.youtube.com/watch?v=WAavE0GQWG4>

4 <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>

lizmden kapitalizme barışçıl bir dönüşüm gerçekleştirdik. Kapitalist dünyanın bir bileşeni olduk. ABD, NATO'nun içimize doğru genişlemeyeceğine söz vermişti; bu sözünü tutmadı. NATO'nun öncephe güçleri sınırlarımıza yerleştirildi. Bunu kabul edemeyiz!

22 Şubat 2022 tarihli savaşın başlamasından önceki son konuşmasında, Ukraynalılarla Rusların aynı tarihsel ve ruhsal alana ait tek bir ulus oluşturduklarını, bugün farklı uluslar gibi görünmelerinin Bolşeviklerin, Lenin'in yarattığı, tarihsel bir trajedi olduğunu, Ukrayna'nın gerçek bir ulus ve devlet olmadığını ilan etti. Doktrinin, ABD ve NATO'nun emperyalist amaçlarına, saldırgan tutumuna ilişkin "haklı" saptamalar taşıdığı açık. Ama bunlar, söz konusu doktrinin Rus milliyetçisi, emperyalist içeriğini değiştirmiyor. "Ukrayna diye ayrı bir ülke yoktu, zaten biz bir ulusuz" sözü bir başka ülkeyi işgal için ortaya atılabilecek tehlikeli tez olarak Ukrayna savaşının gerekçesi ya da bahanesi olarak öne sürüldü.

On beş: Rusya Federasyonu'nun ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Lenin'in ve başka yazarların yirminci yüzyılın başlarında ortaya koydukları ölçütler üzerinden emperyalist olup olmadıkları tartışmasının skolastik (okulcu, okul felsefeci) bir tartışma olduğunu düşünüyorum. Bu tartışmaya burada girmeyeceğim. Kimi Marksistlerin, ABD ve bağlaşıkları karşısındaki konumları nedeniyle Çin Halk Cumhuriyeti'ni ve Rusya Federasyonu'nu "antiemperyalist güçler" olarak nitelemelerinin vahim bir yanlış olduğunu kaydetmekle yetiniyorum.

On altı: Altyapılarını, birikimlerini sosyalist iktidar ve rejimler altında gerçekleştiren bu iki büyük ülke, üretim ilişkileri açısından tartışmasız biçimde kapitalist ülkelerdir. Tarihleri, ait oldukları uygarlık ve kültür dünyaları farklıdır. Yalnız tarihsel biçimlenişleri, uygarlık ve kültür kodları farklı olduğu için değil, ölçekleri nedeniyle de, küresel kapitalizmin geleneksel "ev sahipleri" tarafından kolayca yutulup sindirilecek "partner" ler olarak görülmediler. Geçerken, Ukrayna savaşından sonra özellikle ABD'de kimi ideologların, SSCB'nin çözülüşünden sonra Rusya'nın Batıyla

bütünleştirilmemesinin tarihsel bir yanılğı olduğunu savunduklarını not edelim.

On yedi: Bu iki büyük ülke, birçok bakımdan farklı sosyalizm denemelerine sahne oldular. Kapitalizme dönüşleri de farklı yollar-
dan gerçekleşti. Rusya’da, kapitalist dönüşüm, ülkenin ve yöneten
partinin (SSCB’nin ve SBKP’nin) çözülmesi/dağılması, Sovyetler
Birliği’nin muazzam birikim ve kaynaklarının yağmalanması, bu-
günün “oligark”larına dağıtılması yoluyla gerçekleşti. Bugünkü
Rusya’nın, bu çerçevede bir “mirasyedi kapitalizmi” olduğunu
söylemek yanlış olmaz.

On sekiz: Çin Halk Cumhuriyeti’nde ise kapitalist restorasyon,
ülke ve parti bütünlüğünün, partinin tek erk konumunun sürdü-
ğü, Çin usulü evrimci bir yoldan gerçekleşti. Rusya’nın tersine,
Çin, reel sosyalizm döneminin tüm olanaklarını, üretken, yatırı-
mıcı, teknolojik-atılımcı bir sermaye birikiminin altyapısı olarak
değerlendirerek kabaca 40 yıl içinde dünya ekonomisinin üretim
ve ticaret bakımından en büyük ülkesi durumuna geldi. Kendi
içindeki toplumsal eşitsizlik, işsizlik ve yoksullukla mücadelede,
toplumsal refahı yükseltmede mesafeler aldı.

On dokuz: Çin bugün, üretim, hizmet, bilim, bilişim, silah sa-
nayii ve teknolojisi alanlarındaki ilerlemeleriyle, sermaye ihraç
büyüklük ve yöntemleriyle, “kuşak yol” örneği küresel tasarım-
larıyla, ileri teknolojinin gereksinme duyduğu nadir elementlerin
bulunduğu alanları kapatmasıyla, mali sermaye gücüyle, “devlet
kapasitesi”nin üstünlüklerini birleştiren ekonomi politik kuru-
lumuyla ABD hegemonyasına meydan okuyan, yeni dünya dü-
zeninin mimarı olma iddiası taşıyan bir süper güçtür. ABD ve
NATO’nun, Rusya ile çatışırken, aslında arka plandan yükselen
Çin’le savaştıklarının görülmesi gerekiyor.

Yirmi: Çin-Rusya ilişkileri dünya dengeleri ve siyaseti açısından
hep önemli olmuş, Ukrayna savaşıyla birlikte yeni bir boyut ka-
zanmıştır. Aralarında tarihten gelen sorunlar, eşitsizlikler olmakla
birlikte, bugün, işbirliklerinin *ekonomik, askeri ve siyasal* temelleri
ağır basıyor: 2021 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 147

milyar dolara ulaştı. 2019'daki bir anlaşmayla Sibiry'a Gücü Doğalgaz Boru Hattı'ndan Çin'e 30 yıl içinde trilyonlarca metre küp doğalgaz ihraç edilecek. Rusya'ya yaptırımların delinmesinde Çin daha şimdiden etkili bir rol oynuyor. İki ülkenin silah gücü bir araya geldiğinde ABD'yi dengeleyici bir ağırlık taşıyor. Örneğin Rusya'nın 4 bin, Çin'in 300 civarında nükleer başlıklı füzesi var. İki ülkenin farklı silah ve teknolojilerde üstünlükleri söz konusu. Rusya hava savunma silah ve teknolojisinde, Çin deniz filosunda, ileri teknoloji donanmada ileri durumda. ABD'nin Pasifik'te Çin'i, Avrasya'da Rusya'yı kuşatma, yalnızlaştırma hedefleri kapsamında ortak konumlar.

Yirmi bir: NATO, sosyalizme ve dünya işçi hareketine karşı kurulan, suç dosyası kabarık bir savaş örgütüdür. Avrupa'da Gladio'nun, Latin Amerika'da ölüm mangalarının, Türkiye 'de kontrgerillanın, günümüz Ukrayna'sında neo-Nazi çetelerin, paralı askerlerin örgütleyicisi ve yöneticisidir. Ukrayna'yı kendi amaçları için araçsallaştırmış, Ukrayna halkını, kendisinin kışkırttığı kanlı bir savaşın ortasında bilerek ve isteyerek yapayalnız bırakmıştır. Ukrayna deneyiminde, ABD ve NATO'nun, üyeleri ve yandaşları için bile bir savunma ve güvenlik şemsiyesi olamayacağı apaçık ortaya çıkmıştır.

V. Değişen İçerik

Yirmi iki: Dünya kapitalist sistemi, teorik, ekolojik ve pratik sınırlarında ağır bir bunalım, aynı zamanda bir başkalaşım (metaformoz) yaşıyor.

Yirmi üç: Dönemin en basat özelliği, dünya pazarının bilişim devrimi eşliğinde hiçbir ekonomik ve siyasal birimin, aktörün dışında kalamayacağı ileri ve organik bir bütünleşme düzeyine ulaşmış olmasıdır. Üretim, hizmet, ticaret, finans vb. etkinlikleri bin bir iplikle birbirine bağlı, tek ve organik dünya pazarında gerçekleşiyor. Tüm sermaye grupları, ülke devletler tek dünya pazarında, eşitsiz, karmaşık, değişken, ama aynı zamanda küresel-tümleşik, birbirine bağlı (*sembiyotik*) bir "işbölümü" ve mü-

badele içinde hareket ediyorlar. Ulusüstü sanayi, ileri teknoloji, finans tekelleriyle, başta enerji ve gıda olmak üzere doğal kaynaklardan elde edilen metalar ihraç eden ülke ve şirketler birbirlerine bağımlılar. Doğal kaynak zengini ülkelerin sahip olduğu geçici ve ayrık durumlar dışında bugün dünyanın hiçbir yeri için otarşik (dışa kapalı) bir varoluş, moda deyimle “sürdürülebilir” değildir. Dünya pazarının yeniden ulus-devletler sınırları temelinde parçalanması ya da tek bir ulus-devletin domine edeceği yeni bir hegemonik işleyiş mümkün görünmüyor.

Yirmi dört: Jeopolitik ve ekonomi politik gerilimin temelinde pazarın değişen niteliği ile dünyanın ulus/ülke devletler biçimindeki varoluşu var: Sermayenin hareketi ülke devletleri aşıyor. Tek dünya pazarı ve küresel bütünleşme dünya devleti istiyor; kapitalizmi bu isteğe yanıt veremiyor. Dünyamız, Covid 19 salgınının, Ukrayna savaşının net çizgilerle görünür kıldığı ağır bir uygarlık bunalımının içindedir.

Yirmi beş: Kâra endeksli sınırsız ekonomik büyümeyle birlikte, petrol ve doğal gaz gibi kaynakların, ileri teknolojiler için gerekli elementlerin sınırlı, hatta “kıt” olduğu ortaya çıkmıştır. Paylaşım ve hegemonya mücadelelerinin toprak ilhakı, hammadde kaynaklarına çeşitli biçimlerde el koyma türünden sömürgecilik döneminden kalma geleneksel yöntemlerle sürdürülmesinin nedeni budur.

Yirmi altı: Yıllardır, ABD hegemonyasının gerilemekte, güç yitirmekte olduğunu söylüyoruz. 2009 tarihli “Kriz ve Hegemonya” başlıklı makalede⁵, Sovyetler Birliği’nin çözülmesiyle, “komünizm ortak düşmanına karşı” kapitalist dünyadaki güce, temsile, rızaya dayanan, ABD’ de cisimleşen hegemonya ilişkisinin, dolayısıyla da kavramın içeriğinin değiştiğini yazmıştım. Aradan geçen 13 yıl, içerikteki değişikliği çok daha belirgin hale getirdi.

5 Hegemonya kavramının içeriğindeki değişiklik başlığını ayrıntılı biçimde tartışan makale için: Haluk Yurtsever, “Kriz ve Hegemonya”, *Yaşayan Marksizm*, Sayı 1, İstanbul, 2009, s: 67-100 <https://issuu.com/solyayin/docs/yasayan-marksizm-sayi-1-kriz-ve-devrim-ci-secenek>

Yirmi yedi: Yeni durumu kavramak için, satırbaşları kısalığında da olsa ABD'nin durumuna bakmak gerekiyor. ABD, 1945'te toplam dünya gayrisafı hasılasının yarıya yakını tek başına ürettiyordu; bu oran 2021'de dörtte bire⁶ gerilemiştir. *ABD bugün giderek daha az üreten, ama daha çok tüketen bir ülkedir.* ABD nüfusu 332.5 milyon⁷, yani dünya nüfusunun %4.19'u, ama toplam dünya tüketiminin %27,67'si ABD'de gerçekleşiyor⁸. *Üretimi artırmadan tüketimi artırmanın tek yolu dışarıdan kaynak aktarmaktır!* ABD ekonomisi bugün çok büyük ölçüde dışarıdan aktarılan kaynaklarla dönüyor. Doların rezerv para konumunun devamı ABD için bu nedenle yaşamsal önemdedir. Çünkü dolar, ABD'ye karşılıksız para basma ayrıcalığı, bir tür *senyoraj*⁹ hakkı veriyor.

Dolar dünya rezerv parası konumunu bugüne dek ABD'nin askeri gücüne dayanarak korudu. Ancak, ABD artık bu üstünlüğünü de yitiriyor. (Bkz. 20 nolu paragraf.)

ABD bugün dünyanın en borçlu ülkesidir. 2022 yılında yayınlanan Küresel Borç Monitörü raporuna göre, küresel borç toplamı 303 trilyon dolar ve bunun %30'a yakını 89 trilyon dolar¹⁰ ile ABD'ye aittir. Ayrıca en çok cari açık veren, finansal kaynakların yatırıma dönmesinde, artık değer gerçekleşmesinde tıkanıklıklar yaşayan, sermaye stoku içindeki payları % 20'lere ulaşan (1990 başlarında sıfır düzeyinde) zombi (kârı borcunu karşılamayan) şirketleri "yüz-dürmek" zorunda kaldığı için yaratıcı yıkım yöntemini etkili biçimde kullanamayan, siyasal kurulu düzeni bozunuma uğramış, ulaşım, elektrik vb. altyapısı yenilenme isteyen, mali sermayenin, bilişim teknolojisi tekellerinin vergilendirilmesinde sıkıntıların yaşadığı bir ekonomiye sahiptir. Ekonomik sorunlara mı, küresel görevlere mi öncelik verilmesi gerektiğinin, Çin'in nasıl durdurulacağına Beyaz saray, CIA, Pentagon çevrelerinde tartışıldığı bir ülke konumundadır.

6 2021 tahmini ABD Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası (GSYH) yaklaşık 23 trilyon dolar, dünya 2021 tahmini toplam hasılası yaklaşık 94 trilyon dolar, IMF World Economic Outlook (Ekim 2021)

7 https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_and_dependencies_by_population

8 <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.TOTL.CD>

9 Kavram feodal beylerin karşılıksız para basma hakkından türetilmiştir.

10 <https://www.usdebtclock.org/>

Ekonominin siyasetten bağımsızlığını, piyasanın kendi kendine mükemmel biçimde işlediğini vazederek tezlerin gerçek dışı ve geçersiz olduğunun en iyi kanıtı, ABD ekonomisinin bugün salt ekonomik olmayan düzeneklerle yüzdürülüyor olmasıdır.

Yirmi sekiz: Çin sanayi üretiminde¹¹ ve ticaret hacminde¹² ABD'yi geçti. Elindeki ABD tahvillerinin büyüklüğü (Ocak 2022 itibarıyla Japonya'nın ardından 1,060 trilyon dolarla ikinci)¹³ Çin'i ABD cari açığını karşılayan önemli kaynak haline getiriyor. Aynı veri, Çin'in ABD'yi ve doları paralize edebilecek rezervlere sahip olduğunu¹⁴, yıllardır doları tahtından indirmeye yönelik çok yönlü bir hazırlık içinde olduğunu gösteriyor.

Yirmi dokuz: Doların dünya egemenliğinin sorgulanması yeni değil. 1999'dan itibaren rezerv paralar içindeki payı %71'den %60'a gerilemiş, kan kaybı çoktan başlamıştı.¹⁵ Çin Merkez Bankası, 2014'te Merkez Bankası Dijital Para Birimi üzerinde çalışmaya başlamış, Haziran 2021'de Dijital Yuan'ı (e-CNY) uygulamaya sokmuş,¹⁶ altına dayalı petro-yuandan sonra, e-CNY'yi de altına bağlamayı hedefleyerek Çin parasına olan güveni artırmıştı. Ukrayna savaşı ve Rusya'ya yönelik yaptırımlarla birlikte doların dünya parası olarak sorgulanması yeni bir momentum kazandı.

Çin dünya ticaretinde açık ara başı çekerken, yuanın dünya rezerv paraları içindeki payının yüzde 2'de kalması, dünya ticaretinde ikinci sıradaki ABD dolarının ise yüzde 60¹⁷ paya sahip olması eşyanın doğasına uygun, sürdürülebilir bir durum değildi. Sürdürülemiyor. ABD dijital doları, atı alan Üsküdar'ı geçtikten sonra ancak 9 Mart 2022'de gündemine aldı.¹⁸

11 Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü (UNIDO).

12 Dünya Ticaret Örgütü, World Trade Statistical Review 2021, s.58, Tablo A6.

13 <https://ticdata.treasury.gov/Publish/mfh.txt>

14 Çin'in bu kaynağı, bugüne dek ABD dolarını paralize etmek için kullandığı söylenemez. Tersine, dünya ekonomisini canlandıracak bir kaynak olarak kullandı. Şimdi, bu açıdan da durum hızla değişiyor.

15 Rajesh Bansaland Somya Singh, "China's Digital Yuan: An Alternative to the Dollar-Dominated Financial System" <https://carnegieindia.org/2021/08/31/china-s-digital-yuan-alternative-to-dollar-dominated-financial-system-pub-85203>

16 Rajesh Bansaland Somya Singh, agm.

17 <https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>

18 <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/09/fact-sheet>

Otuz: Ukrayna savaşı ve Rusya'ya karşı gündeme getirilen görülmemiş yaptırımlar daha şimdiden bir tür bumerang etkisiyle doların ve ABD'nin dünya ticaret ve para sermaye hareketlerindeki egemenliğini sarstı. ABD'nin dünya maliye/bankacılık sistemi üzerindeki egemenliği üç kaldırıca dayanıyor: SWIFT, CHIPS, Dolar!¹⁹ SWIFT, (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*) dünya bankalararası mali iletişim ve işlem merkezi olarak işleyen, ABD'ye sınır ötesi para akışını denetleme olanağı veren yoğun finansal işlemlerin gerçekleştiği bir ağ. CHIPS (*The Clearing House Interbank Payments System*) 43 üyeli, her gün FED'in güvencesi altında 1.8 trilyon dolarlık işlemin yapıldığı mali takas odası. CHIPS üyelerinin tümü ABD yasalarına tabiler. Çin Merkez Bankası, ABD'nin CHIPS'ine karşı kendi CIPS'ini, Sınır Ötesi İnternet Ödeme Sistemi'ni (*Cross-Border Interbank Payment System*) kurarak, küresel para transferlerinin ABD tarafından engellenmesine karşı, alternatif ekonomik-mali, dijital-teknik altyapıyı önceden hazırlamıştı. ABD'nin Rusya'ya karşı başlattığı yaptırımlarla birlikte bu düzenekler yalnız Rusya'nın değil, birçok başka ülkenin gereksinimlerine yanıt veren, ABD tekelindeki parasal işlem işleyişlerinin dışına çıkma olanağı yaratan pratik bir araca dönüşecektir.

Otuz bir : *Uygurlık Dönemeci*'nde "Zaman vermek olanaklı değil. Ama verili koşullarda çok önemli bir değişiklik olmazsa, doların dünya parası olmayı sürdürmesi zor görünüyor" diye yazmışım²⁰. Ukrayna savaşı ve Rusya'ya yaptırımlar bu süreci hızlandırdı. Suudi Arabistan'ın Çin'e petrol satışını yuan üzerinden fiyatlandırmak için görüşmeleri başlatması²¹, dünyanın üçüncü en büyük petrol ithalatçısı Hindistan'ın Rusya'dan rupi-ruble karşılığı iskonto-lu petrol alımına başlaması²², Putin'in "düşman ülkeler"e petrol

et-president-biden-to-sign-executive-order-on-ensuring-responsible-innovation-in-digital-assets/

19 <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2022-02-27/china-s-digital-yuan-could-get-a-boost-from-putin-s-war-in-ukraine>

20 Haluk Yurtsever, *Uygurlık Dönemeci*, Yordam Kitap, İstanbul, Aralık 2021, s.213

21 <https://www.bloomberght.com/suudi-arabistan-petrol-ihracatinda-yuana-yesil-isik-yak-ti-2301564>

22 <https://www.rt.com/business/552531-india-russia-ruble-trade-deal/>

ve doğalgazı ruble ile satacaklarını açıklaması²³, IMF yöneticisi Gita Gopinath'ın 30 Mart 2022 tarihli *Financial Times* söyleşisinde “Rusya’ya yaptırımların doların dünya egemenliğinin altını oya-bileceği”ni söylemesi²⁴, Simone Kaslowski’nin TÜSİAD Başkanlığı’ndan ayrılırken yaptığı konuşmada “Belki de, ‘dolar sonrası’ bir finans dünyasını tasavvur etmeye başlamamız gerekecek”²⁵ demesi, devletlerin ve sermaye sözcülerinin de doların dünya parası olarak vadesinin dolmakta olduğunu gördükleri, kabul ettikleri anlamına geliyor.

Doların dünya parası statüsünü sürdürmesi artık çok zordur. Ukrayna savaşı, dolar egemenliğine karşı “zaten” var olan güvensizliği tetikleyerek açığa çıkarmıştır.

Otuz iki: Bu ölçüde bütünleşmiş dünya pazarında, birbirine bin bir “ağ”la bağlı ülke ve şirketlerin ticari ilişkileri yaptırımlarla ortadan kaldırılamaz. Rusya ve Ukrayna, doğalgaz ve petrol dışında, otomotiv ve çip üretimi için gerekli elementlerin de önemli sağlayıcıları. Bu iki ülke küresel buğday ve arpa ihtiyacının yüzde 30’unu karşılıyor. Rusya ve Ukrayna’da üretimin ya da ihracın aksaması dünyanın birçok yerinde üretimin kesintiye uğramasına, gıda kıtlığına, açlığa ve göçlere yol açıyor. Yıkımların faturası ise dünyanın her yerinde altsınıflara, yoksullara kesiliyor. “Oligark”ların tuzu kuru. Rusya, Ukrayna milyarderleri, birçok ülkede, legal-illegal birçok yöntemi kullanarak, Türkiye’de içinde kimi devletlerin sunduğu olanaklarla gemilerini yüzdürür, savaş sırası ve sonrasındaki “fırsatları” değerlendirmeye hazırlanırken, başta Ukraynalılar, bölge ülkelerindeki milyonlarca emekçi, yoksul insan savaşın ölüm, yoksulluk, göç, gıdasızlık vb. türünden yıkıcı sonuçlarıyla daha şimdiden yüz yüzelere.

Otuz üç: Ukrayna savaşı ve yaptırımlar, dünyayı, geçici, iğreti ve aslında arızalı bir eğilim olarak rakip devletler arasındaki her

23 <https://www.bloomberght.com/putin-dusman-ulkeler-rus-gazi-icin-ruble-ile-ode-me-yapmali-2302314>

24 <https://www.rt.com/business/553027-russia-sanctions-us-dollar-imf/>

25 <https://tr.sputniknews.com/20220330/tusiad-eski-baskani-kaslowski-dolar-sonra-si-bir-finans-dunyasini-tasavvur-etmeye-baslamamiz-gerek-1055159916.html>

türlü ilişki, iletişim ve bağın koparıldığı tuhaf bir parçalanma, içe kapanma ortamına sürükledi. Düşünün, ABD ve Batı ile Rusya ve Çin arasındaki sportif, kültürel vb. ilişkiler kesiliyor, sosyal medya ve haber portalları yasaklanıyor. 2001 de görece özerk internet düzlemlerini anlatmak için kullanılan “*splinternet*” (parçalı internet) kavramı bugün, “siber-balkanlaşma” kodlamasıyla internetin, “ulusal çıkarlar” temelinde birbirinden tümüyle yalıtılmış bölmelere ayrılmasını anlatan bir kavram olarak kullanılıyor.

Otuz dört: Küreselleşme ve bilişim çağında, savaşları ve kurulu düzeni sürdürmenin *içerideki rıza üretme aracı* olarak milliyetçiliğe, düşman ulus, ülke, devlet yaratmaya, otarşik (dışa kapalı) söylem ve “önlem”lere yönelmelerini, kapitalizmin “yeni normal”i olarak değil, anomalisi ya da ironisi olarak değerlendirmek gerekir. Bu yönelişin, bugünkü temel işlevi, milliyetçiliği köpürterek emekçi sınıfları “kendi” sermaye sınıf ve devletlerinin ideolojik-siyasal hedeflerine ortak etmektir. *Bunlar, çok açık biçimde, sınırda bunalımın semptomlarıdır.*

VI. ABD’nin Geleceği/Kapitalizmin Geleceği: Dünya Savaşı Tehlikesi

Otuz beş: ABD, herhangi bir kapitalist ülke değil, dünya kapitalist sisteminin en gelişkin, en ileri toprağıdır; merkez üssüdür. ABD’deki gelişmeler, yalnız bu devletin ve toplumunun değil, bizatihi sistemin yazgısını belirleyecek önem taşıyor. Küresel ekonomik-siyasal krizden, daha önceki örneklerde olduğu gibi, hegemon gücün değişmesi, örneğin ABD tahtına Çin’in geçmesi yoluyla çıkış olanaklı ve olası görünmüyor. Tersine, ABD’nin hegemon konumunu yitirmesi, küresel kapitalizmin tümünün kaotik bir altüst oluş, hatta çözülme sürecine sürüklenmesi, bugüne dek olanlardan çok daha büyük bir türbülansa girmesi demektir. ABD’nin böyle bir sonucu savaşımadan kabul etmesi yok denecek ölçüde zayıf bir olasılıktır.

Otuz altı: Tarihsel, teorik, ekolojik, sınıfsal sınırlarına dayanmış dünya sisteminin ABD kişiliğinde derinleşen bunalımının kap-

samlı çözümlemesi, yapılmış ve yapılacak başka çalışmaların konusudur. Burada, Ukrayna savaşı bir biçimde silahların susmasıyla sonuçlansa bile kapitalizmin büyük depresyondan çıkmasının kolay olmayacağını anımsatmakla yetiniyorum. ABD ve onun kişiliğinde Batı dünyasında, bir yandan Büyük Sıfırlama (*Great Reset*), Yeni Yeşil Anlaşma (*New Green Deal*) gibi iddialı başlıklar altında depresyondan düzen içi çıkış yolları aranırken, bir yandan da, Çin'in önlenemez yükselişinin basıncı altında savaş alması elde tutuluyor. ABD'nin Rusya ve Çin stratejisinin birincil hedefi, bu iki ülkenin ABD önderliğindeki Batı kapitalizmi tarafından asimile ve entegre edilmesi idi. Otuz yılın sonunda bunun gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmıştır. *Ukrayna savaşının patlaması ve seyri, şimdi bu iki büyük gücün savaşla ezilmesi, çökertilmesi stratejisinin "masada" olduğunu gösteriyor.*

Otuz yedi: Ukrayna savaşından sonra, yeni türden bir emperyalist dünya savaşına daha yakınız. Bir yandan, nükleer silahlara sahip farklı devletlerin yarattığı "dehşet dengesi" caydırıcı bir etmen olarak varlığını bugün de sürdürüyor. Öte yandan, büyük askeri-nükleer güçler, "önce vuran ve kalkanı olan kazanır" mantığıyla akıl almaz bir silahlanma yarışı içindeler. "Sınırlı ve kısmî etkili", "taktik" nükleer silahlar geliştiriyorlar. ABD'de, Hiroşima'da patlatılanın binde biri gücündeki bir "taktik nükleer bomba"yla kaç insanın öldürülebileceğine ilişkin simülasyonlar yapıyor. Putin, Rusya'nın nükleer kapasitesinin "özel savaş görevi" ne geçirilmesine yönelik emirler veriyor. Propagandif, psikolojik savaş tonlu bu söylemleri, bir nükleer dünya savaşının öngününde olduğumuzun kanıtları olarak değil tehlikeli bir tırmanışın işaretleri olarak değerlendirmek gerekir.

Otuz sekiz: Büyük emperyalist güçlerin doğrudan ya da vekilleri eliyle taraf oldukları bölgesel, "hibrit" savaşlarda taktik nükleer silahların kullanılması olasılığı artıyor. Böyle bir adım, somut biçimlerini ve sonuçlarını bilemeyeceğimiz bir dünya savaşını başlatabilir. Savaşçı ve militarist olmayan bir kapitalist-emperyalizm teorik olarak konu dışıdır. Bugün, ne yazık ki, yeni türden bir dünya savaşı tümüyle gündem dışıdır da diyemiyoruz.

Otuz dokuz: Ukrayna savaşının bugüne kadarki seyri, ABD'nin Rusya'yı Ukrayna bataklığına çekme taktiğinin şimdilik başarılı olduğunu, yaptırımların Rusya'yı dışarıda ve içeride zora soktuğunu, ABD'nin NATO'nun tutum birliğini sağlamada, Rusya'yı tecritte, Çin'i istemediği bir karşılaşmaya zorlamada mesafeler kat ettiğini gösteriyor. Öte yandan, ne NATO içindeki çatlaklar giderilmiş, ne yaptırımlar yıkıcı bir etki yaratmış, ne de Çin tecrit edilebilmiştir. Ukrayna topraklarındaki küresel vekalet savaşının nasıl sonuçlanacağı da belli değildir.

Kırk: “Atlantik-Avrasya”, “Batı-Doğu” ayrımları artık sabit bloklarlaşmalar değil. Dünya tarihinin, güç ve ittifak ilişkilerinin gün be gün değiştiği kaotik, geçişsel bir dönemdeyiz. ABD-Britanya ikilisi ile Almanya-Fransa Avrupası arasındaki önemli çıkar, konum ve siyaset farklılıkları var. Ekonomik açıdan güçlü Almanya paylaşımından hakkını istiyor ve yeniden silahlanıyor. Avustralya, geçen yılın sonlarında Fransa'yla yaptığı denizaltı sözleşmesini iptal ederek İngiltere ve ABD ile Pasifikte Çin'e karşı ileri teknoloji denizaltılar üretimini de içeren bir savunma anlaşması yaptı. Dünyanın nüfus bakımından ikinci en büyük ülkesi Hindistan ve Pakistan, Bengladeş gibi ülkeler BM deki oylamada çekimser kaldılar. Yıllardır ABD yanlısı siyasetler izleyen Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ABD'den uzaklaşıyorlar. Japonya, yaptırımlar kapsamında olmasına rağmen, Rusya ile ortak doğalgaz projesinden çekilmeyeceğini açıkladı²⁶. İsrail ve Türkiye gibi ABD'ye ve NATO'ya bağımlılıkları kuşku götürmeyen ülkeler bile ABD ile Rusya arasında görece özerk bir diplomasi yürütmeye çalışıyorlar. Kartlar yeniden karılıyor.

Kırk bir: Önümüzdeki dönemde Çin ile ABD arasında Pasifik'te gerilimin tırmanacağını gösteren işaretler çoğalıyor: ABD, Tayvan'ı Çin'in Ukraynası yapmayı deneyecektir. Pakistan-Çin yakınlaşmasından rahatsızdır. Bu yüzden Pakistan'daki İmran Han yönetimini devirmeye çalışıyor. Avustralya Çin'in Pasifik Okyanusundaki Solomon adalarında askeri üs kurma girişimlerini savaş

26 <https://tr.sputniknews.com/20220331/japonya-rusya-ile-ortak-petrol-ve-dogalgaz-projesinden-cekilmeyi-dusunmuyoruz-1055192224.html>

nedeni sayacağını ima etti.²⁷ ABD Filipinler'e bir tür çıkarma yapıyor.

Kırk iki: Emekçi, yoksul sınıflar dünyanın her yerinde yaşam-geçim kaygısı, gelecek korkusu içindeler. Ukrayna, Rusya, Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarının, halklarının çok büyük çoğunluğu savaş istemiyor. Savaşı isteyen, sınırsız kâr- sınırsız güç peşinde koşan, silah sanayi ve ticaretinden büyük paralar kazanan kapitalistler ve devletleridir. İklim krizinin olumsuz sonuçlarından daha çok etkilenen, gıda kıtlığıyla, açlıkla yüz yüze olan yoksul ve çaresiz insanların, güvenli limanlara göç eğilimleri günümüz dünyasının son derece önemli bir sorunu olarak büyüyor.

Kırk üç: Bizler, kapitalist-emperyalist devletlerin taraf ve özne olduğu hiçbir savaşın tarafı olamayız. “Anti-emperyalistlik” konulmamak ve taraf olmamak koşuluyla, savaşan güçlerin sınıf mücadelesi ve hedefler açısından analitik değerlendirmesini yapar, bunlardan devrimci görevler çıkarırız.

Kırk dört: Türkiye kıdemli bir NATO üyesidir. Erdoğan'ın da, düzen muhalefetine de ABD-NATO ve “Batı” tarafında oldukları açıktır. “Savaşı fırsata çevirmek“, büyük sermayenin yayılmacı istekleriyle, Erdoğan'ın zayıflamakta olan toplumsal desteğini yeniden kazanma, iktidarını sürdürme önceliğini birleştiren bir belgidir. “Arabuluculuk“, “kolaylaştırıcılık” söylemleri ise, “biz” üzerimize düşeni yapamazsak ABD tarafında yer alacağı kesin olan Erdoğan Türkiye'sinin bu stratejiyi görece özerk bir görünüm altında sürdürmesine hizmet ediyor. Millet ittifakı ise geleceğini, amasız fakatsız bir ABD/NATO yandaşlığında arıyor. Erdoğan'ın evdeki hesabının çarşıya ne ölçüde uyacağını zaman gösterecek. Bize düşen, hedefe, öncelikle “kendi” egemenlerimizi koymak, Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını, NATO'nun lağvedilmesini, Türkiye'nin her türlü emperyalist savaşın dışında kalmasını mücadele başlıkları olarak yükseltmektir.

27 <https://www.bbc.com/news/world-australia-60870238.amp>

Kırk beş: 29 Mart 2022’de İstanbul’da Türkiye’nin ev sahipliğinde yapılan Rusya-Ukrayna görüşmesiyle aslında 4 taraflı bir paylaşım masası kurulmuştur. Dördüncü sandalyenin, Roman Arkadyeviç Abramoviç kişiliğinde İsrail’e verildiğini düşünebiliriz. Litvanya kökenli bir Yahudi olan Abramoviç, Rusya, Portekiz ve İsrail yurttaşıdır. Rusya’dan sonraki en büyük yatırımları İsrail’dedir. Portekiz’in en zengin, İsrail’in ikinci, Rusya’nın on birinci zengin kişisidir. İsrail’le Rusya arasında elçilik misyonu üstlendiği anlaşıyor. Masadaki varlığı, daha savaş bitmeden paylaşım pazarlığının başladığını haber veriyor.

Kırk altı: Tüm ülkelerin komünistleri, devrimcileri olarak Ukrayna savaşına ve artan küresel savaş tehlikesine karşı tutum belirlerken karşılaştığımız en büyük güçlük, bu tarihsel uğrakta toplumsal proletaryanın, komünist hareketin, emperyalist savaşları önleyecek, iç savaşa, sınıf savaşına dönüştürecek, reel bir siyasal-örgütlü güç ve seçenek olarak etkisizliğidir. Öte yandan, son savaşın belirgin hale getirdiği gerçekler, olağanüstü koşulların, olağanüstü olanaklar yaratma potansiyeliyle yüklü olduğunu gösteriyor.

Kırk yedi: Devrimci olanaklar, devletlerin değil, sınıfların özne olduğu sınıf mücadeleleri ekseninde birikmiştir. Günümüz dünyanın en çıplak, en yadsınamaz gerçeklerinden biri, insanlar arasındaki sınıf, servet ve gelir farklılıklarının uçurumlaşmasıdır. Bu büyük yarıлма, giderek ülkeler arası olmaktan çok, sınıflar arası bir karakter kazanıyor. Örnek olsun, ABD’de ve Hindistan’da en zenginlerle en yoksullar, bu iki ülkenin ulusal gelir farklılıklarını aşan bir oranda birbirlerine yakınlaşmış durumdalar.

Sınırlarına dayanmış kapitalizmin insanlığa savaş, ekolojik, ekonomik, kültürel yıkımdan başka vereceği hiçbir şey kalmamıştır. Bu durumun kendisi, tüm tehlikelerle birlikte, yeni bir dünya ve uygarlığa geçişi de “zamanı gelmiş bir düşünce” ve pratik olarak öne çıkarıyor.

Emperyalizm, Eşitsiz Gelişme ve Çin

DOĞUKAN TAŞKIRAN

Giriş

Dünya sisteminde bloklar arasındaki jeopolitik rekabet gitgide kızgınlaşarak birçok olguyu değiştirmeye zorluyor. Soğuk Savaş'ın bitişinden itibaren liberalizmin hakimiyetinin süreceği, serbest piyasanın devletleri ehlileştireceği, ulus-devletlerin önemini yitireceği yönündeki kuramlar ve iddialar önemini yitiriyor. Eski sistemlerin, düzenlerin, rejimlerin sürdürülemediği, kısacası 'eskinin ölürken yeninin doğmadığı bir çağda' ikisinin arasındaki dönemi bir savaşlar, çatışmalar, isyanlar çağı alıyor.

Sistemin 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren içine girdiği çelişkileri daha fazla taşıyamadığı bir çağda, tüm dünyayı saran bir bunalımın kapısını açan post-2008 dönemine ise bir jeopolitik rekabet eşlik etmekte. Neoliberalizmin hakim birikim modeli olarak benimsendiği tek-kutuplu, ABD hegemonyasının öncülüğünde sürdürülen sistem damarlarından çatırdamış vaziyette. Dünya çapında yükselen askeri ittifaklar, ticaret savaşları, iç savaşlar, artan silah ticareti diğer uluslararası olguların yanında günümüz jeopolitik rekabetinin vardığı boyutları gösteriyor. Tüm bunların sonucunda ne piyasalar devletleri ehlileştirdi, ne ulus-devlet öne-

mini kaybetti ne de liberalizmin tarihin sonuna kadar hüküm sürdüğü bir barış ortamı gerçekleşti. Üstelik, neoliberal Washington İlkeleri'nin terk edilmeye yüz tutulduğu bir dönemde, jeopolitik rekabete ekonomik değişikliklerin eşlik etmesi durumu daha bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koyuyor.

Büyük güçler arasındaki jeopolitik rekabetin derinleşmesine vurgu yapmamın sebebi, bu rekabet türünü kapitalist üretim tarzının artık daha fazla taşıyamadığı çelişkilerin yansıması olarak değerlendirmemden ileri geliyor. ABD'nin daha fazla destekleyemediği Bretton Woods sisteminin çökmesi, buna eşlik eden yeni ekonomik blokların doğması, dünya pazarının 1970'ler resesyonunun hem Atlantik ekonomilerinde hem de azgelişmiş ekonomilerde neoliberalizmle çözülmesi yeni bir birikim modelinin inşasının habercisiydi. 1990'larla neoliberalizmin küreselleşmesinin derinleştirdiği çelişkiler kendisini onyınlın sonuna doğru ekonomik krizlerle sunarken 1999'da Seattle eylemleriyle anti-küreselleşme hareketinin doğması artık çelişkilerin sosyal alana yeniden taşındığını gösteriyordu. Elbette uzun 90'lar boyunca işçi sınıfının dünya çapında ücret düşüşleri, sosyal hakların kaybı, güvencesizleştirmeler, esnekleştirmeler, kamu kaynaklarının yağmalanması gibi alanlarda kendini gösteren neoliberal taarruza karşı yenilgisinin de bunda etkisi vardı. Sosyalist bloktaki işçi devletlerinin başta SSCB olmak üzere dağılıklarının yarattığı gerilemeyi eklemek gerekir.

2008 krizi, kardeşi 1929 krizinden bu yana dünyanın sadece gördüğü en büyük kriz değil, aynı zamanda uluslararası sistemdeki birçok olguyu dönüştürmeye zorlayan bir bunalımın başlangıcıydı. Kapitalizmde birbirini 20-30 yıllık aralıklarla takip eden bunalımlar ve krizler, sistemdeki birçok içkin çelişkiyi değişmeye zorlar. Bunlar son kertede iktisadi alanda başlayan çelişkiler olmakla birlikte orada kalmayarak politika ve kültür alanına taşınır. İktisadi kökten gelen çelişkiler dolayımlandıkları son alanın ilişkileri tarafından dönüştürülmeye mahkum olurlar.

Toplumsal değişimlerin ekonomiden politika ve kültüre taşın-

ması, yani toplumsal mücadele biçiminde anti-tezini doğurması, daha yüksek bir analiz düzeyine karşılık gelen uluslararası ilişkilerde de etkisini gösterdi. Bu sebeple jeopolitik rekabeti, hem derinleşmiş toplumsal çelişkilerin uluslararası düzeydeki en yoğun ifadesi hem de belirli uluslararası sömürü koşullarının emperyalist devletler tarafından yeniden üretimini sağlayan bir rekabet tarzı olarak ele alıyorum.¹

Uluslararası düzeyde yoğunlaşan jeopolitik rekabet, devletlerin kendiliğinden aldığı salt bağımsız kararlar etrafında şekillenmek yerine daha yapısal süreçler tarafından belirlenir. Kapitalizmin inşa ettiği geniş bir dünya pazarının altında toplanan devlet ilişkileri, toplumların varlıklarını yeniden üretmek için bağlı bulunduğu ekonomi alanındaki baskıları derinden hisseder. ABD-Çin ticaret açığı düştükçe bir ticaret savaşı başlar, Afrikalı ülkeler kreditör değişikliğine gidince yükselen Çin hegemonyasından bahsedilir, Rusya finansal izolasyona tabi tutulsa da arka kapıdan gaz satımına devam eder vs. Günün sonunda devletlerin sistemdeki varlıklarını sürdürmelerinin tek koşulu, yeniden üretimlerini sağlayacak araçlara sahip olmalarıdır. Bu sebeptendir ki dünya pazarını örgütleyen kapitalizmin yapısal anlarının devletler arasındaki jeopolitik rekabete etki etmesi son derece doğaldır.

Makalede bunlara dayanarak değinmek istediğim üç husus var: Emperyalizm, eşitsiz gelişme ve Çin. Üçü de birbiriyle bağlantılı olarak günümüz jeopolitik rekabetinin unsurlarını açıklamak açısından değinilmesi gereken konuları oluşturmakta. Emperyalizm meselesinde sermayesiyle dünyayı sömürüsü altına alan en büyük kapitalist devletler, mevcut statülerini ve hegemonyalarını sürdürmek için yeni cephelenmelere giriyorlar. Eşitsiz gelişme hususunda sermayenin merkezileşme eğiliminin yoğunlaştırdığı rekabet yapısı, devletleri egemen sermayeleri yoluyla sürekli bir-

1 Normalde jeopolitik-ekonomik rekabet üzerine Marksizmde Alex Callinicos-David Harvey öncülüğünde bir literatür bulunuyor. Ancak jeopolitik ile ekonominin mantığının ayrı işlediği yönündeki beyanlar toplumsal olguları ayırksı okumaya neden olduğu için jeopolitiği yeniden üretim koşulları çerçevesinde ele alma şeklim bu okumalardan farklılaşıyor. Daha detaylı bilgi için: Alex Callinicos, İlkay Ata (çev.) **Emperyalizm ve Küresel Ekonomi Politik**, Phoenix Yayınları.

birlerinin önüne geçmeye zorlayarak jeopolitik ilişkileri kızıştırıyor. Bütün bunların ortasında 2000'lerden beridir yükselen bir güç olarak Çin, eşitsiz gelişmenin günümüz jeopolitik rekabetindeki son durağını temsil ediyor. Üç unsurun da dünya bunalımının gölgesi altında kesişimi, uluslararası siyasette hem sınıflar hem de devletler arası ilişkilerde yeni siyasetin anahatlarını verecektir. Çin'in yükselişinin sistemdeki birçok emperyalist devlete meydan okuması ve kızıştırdığı büyük güç rekabeti dönüşen dünya arenasının temellerini sunuyor.

Dünya bunalımı gölgesinde kapitalizmin eşitsiz gelişimi sonucu yükselen Çin'in emperyalist-hegemonik devletlere rakip çıkması, sınıf siyaseti için takınılacak tavrın belirlenmesinde büyük rol oynuyor. Zira emperyalist devletlerin sistemde yarattıkları çelişkiler ile Çin'in yarattığı, iki kutbun bağlı olduğu çelişkiler birbirinin aynısı değildir. Yeni dönemdeki politik tutumun ve taktiklerin belirlenmesini sağlamak, ancak 2008 sonrası dönemin diyalektik materyalist bir analiziyle mümkündür.

Emperyalizme Dair Bir Tartışma

Çin'in dünya sistemindeki konumunun emperyalist bir nitelik taşıyıp taşımadığının anlaşılması için öncelikle emperyalizmin ne olduğu, tarihte hangi duraklardan geçtiği analiz edilmeli ve uluslararası ilişkilerdeki Marksizm dışı genel emperyalizm algıları eleştiriye tabi tutulmalıdır. Hem Marksizm içinde hem de Marksizm dışında birçok emperyalizm perspektifinden bahsedebilmenin yanı sıra, hepsini burada incelemek mümkün değil. Ancak makalenin ana odağında Çin olduğu için, onu ilgilendirdiği ölçüde farklı emperyalizm algılamalarından bahsetmek ve bunları eleştiriye tabi tutmak isabetli olacaktır.

Bağımlılık okulu teorileri, Lüksemburg'un, Harvey'in ve Kautsky'nin teorilerinin Marksizmdeki emperyalizm algılamalarının temelini sunmalarının yanında kavramın pejoratif ve ideolojik kullanımı, sadece bu alana sığmış bir tartışma dizisini kapsamaz. Diğer milliyetçi-muhafazakar kanatların da değişik emperya-

lizm algılamaları bulunur. Kavramın bilimsel tartışmadaki temeli Marksizm içi teorisyenlerden gelse de gerek günlük politik söylemde gerekse de farklı politik grupların meşruiyet aracı olarak kullanılması kavramın içinin boşaltılmasına neden olmuştur. Bu açıdan emperyalizm kavramının bir hayli belirsizleştirilmesi, hemen her türden işgal-ilhak-dominasyon ilişkisini ve herhangi bir büyük gücü açıklamada kullanılması köklerini belirsizleştirmektedir. En önemlisi, kavramı göreceli bir pozisyona sokarak materyalist temellerinden koparmaktadır.

Örneğin, büyük devletlerin dünya hakimiyeti projesi olarak emperyalizm algısı, salt güç ilişkilerini merkeze alarak uluslararası ilişkilerin en temel amacı haline getirmektedir. Tanımlamanın temelinde devletlerin, merkezi egemen otoritenin olmadığı anarşist bir uluslararası sistemde, ulusal çıkar doğrultusunda güçlerini maksimize etme yönünde güç elde etme isteği yatmaktadır. Devletin eyleminin ulusal çıkarla eş tutulması, devletin teritoryal alanı dışındaki kazanımlarının ulusal paydada dağıtılacağı yönündeki bir kaynak dağılımı mekanizmasını önkoşul almaktadır. Temelde ulus kavramının gölgelediği toplumsal işbölümünde bulunanları yer itibarıyla birbirlerine asimetrik biçimde bağımlı olan, eşitsiz konumdaki sınıf bireyleri metodolojik olarak tek bir çıkar kavramına tabi tutulur. Halbuki çıkarları işbölümündeki nesnel konumları tarafından ayrıksı biçimde belirlenmiş olan, varlıklarının yeniden üretiminde daha fazla artık biriktirmek zorunda olan sınıfların böyle bir paydaş paylaşım içine girmesinin imkanı yoktur. Kapitalist üretim tarzındaki birikim ve rekabetin sınırları içinde işledikçe, kaynakların dağıtımı son kertede eşitsiz sınıf konumlarına bağlıdır.

Elbette eşitsiz sınıf konumları salt ekonomi alanına yerleşmez, politikayla dolayım lanarak ekonomi-politik bir mahiyet alır. Örneğin, bugünün siyasal sisteminde işçi sınıfı bir sınıf olarak politikaya çok az katılım gösterebilir. Çünkü hem politikaya katılmak için gereken kaynaklardan yoksundur hem de siyasetin elitist çerçevede örülüşü kitlesel katılımı dışlar.

Sonuçta ulusal çıkar kavramını baz alan, ulusal çıkarın belli bir noktadan sonra emperyalist bir mahiyet kazandığı yönündeki iddia iki açıdan gerçeğe uymuyor: Tek bir toplumsal çıkar olmaması ve devletlerin bütüncül bir toplum çıkarını gözetmemesi. Birincisinde iktisadın temel motivasyonunu kaynakların toplumsal dağılımı yerine kâr güdüsü oluşturduğundan, emek-gücü basit bir maliyet kalemine indirgenerek üretim sürecindeki artık paylaşımından geri tutulduğundan eşit paylaşım söz konusu değildir. İkincisinde ise devletlerin toplumun büyük kesimini oluşturan emekçi halk kitleleri aleyhine aldıkları kararlar açıktır. Bugün emperyalist olarak adlandırılan ülkelerin birçoğu, dünya çapında hem kendi hem de diğer ulusların işçi sınıflarına karşı neoliberal taarruzun azmettirmesidir. İşçi sınıfının sosyal haklarının gerilemesi, ücret artışlarının düşmesi, sömürünün artması, istihdam açığı pahasına sanayisizleşme, Çin'in uluslararası sermayenin sömürge merkezi haline gelmesi vb. olgular devlet-toplum ilişkilerini gözler önüne serer. Bilhassa üretim tarzının bunalım ve hegemonya krizi anlarında devletlerin takındıkları tutumlar, son kertede hangi sınıfsal çıkarları gözettiklerini ortaya koyar. Son 40-50 yıldaki bu tür olgular, işçi hareketinin politik müdahalelerle geriletilmesine paralel şekilde ulusal çıkar kavramının somut bir gerçeklik olmadığını göstermeye yeter. Demek ki emperyalizmin kökü daha başka bir yerde, devlet iktidarını elinde tutan toplumsal sınıfların maddi çıkarında aranmalıdır; tamamen bütüncül bir ulus kavramında değil.

Yukarıda anlatılanların Çin'i ilgilendiren boyutu, Çin devletinin uluslararası ilişkilerde genişleyen alanının emperyalist bir mahiyet taşıyıp taşınamamasıyla ilgilidir. Çin'in emperyalist olarak nitelenip nitelendirilemeyeceği hususuna ayrı bir başlıkta değinmekle birlikte, Çin'i bu statüyle tanımlayan görüşlerin çoğu yukarıdaki ulusal çıkar-jeopolitik rekabet temelli incelemeleri analizin merkezine oturtur. *The Week*² ve *The Guardian*'da³ yazılan tarzda incelemeler çoktan benzer analizleri ortaya koymaktadır.

2 'The looming threat of Chinese imperialism', <https://theweek.com/articles/763786/looming-threat-chinese-imperialism>

3 'In China's new age of imperialism, Xi Jinping gives thumbs down to democracy', <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/dec/12/xi-jinping-china-beijing-new-age-of-imperialism>

Bir ülkenin emperyalist olup olmadığının anlaşılması için öncelikle uluslararası sistemdeki yerini belirlemek gerekir. Yukarıda ekonomik bunalıma artan jeopolitik rekabetin eşlik ettiğine dair yaptığım analiz, sistemsel incelemeler açısından bize belli bir metodoloji sunuyor. Bir devletin emperyalist olması için her şeyden önce toplumsal yeniden üretimi sağlayan kapitalist üretim ilişkilerinde, kendi sınırları dışında inşa ettiği bir sömürü ağının egemen parçası haline gelmesi gerekmektedir. Politik bir husus olan jeopolitik rekabet, sömürü zincirinin yeniden üretim koşullarının devam etmesi adına kullanılan bir araç işlevini görmektedir. Devletin temsil ettiği toplumsal sınıfın sömürsünün devamı yetmez, sömürünün uluslararası alanda sürdürülmesi için gereken koşulların da sağlanması gerekir. Buna bağlı olarak jeopolitik güç rekabetinde devlet aygıtı, gerekli toplumsal koşulları sağlamadaki en önemli araç konumundadır.

Öncelikle dünya pazarını uluslararası ticaret altında toplamış kapitalizmin evrensel hakimiyetinin mübadele ilişkileri çerçevesinde kurulduğunu söylemek gerekir. 17. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın ortalarına doğru feodal üretim tarzının sosyal devrimler tarafından tasfiyesi, giderek dünya etrafında daha fazla kâr için genişleyen sermayenin en sonunda dünya pazarı oluşturtmasını sağlamıştır. Tam burada Marksizmin klasik emperyalizm anlayışını teorileştiren Lenin'in ünlü beş maddesine dikkat çekmek yerinde olacaktır. Lenin'e göre emperyalist aşamaya ulaşmış kapitalizmin beş asli özelliği vardı: Sermayenin yoğunlaşmasıyla doğan tekeller, banka sermayesinin ve sınai sermayenin kaynaşmasından oluşan finans-kapital (mali-sermaye), sermaye ihracının (yabancı yatırımlar) meta ihracına (uluslararası ticaret) paralel bir önem kazanması, dünya pazarını aralarında bölüşen tekelleşmiş şirketler, dünya topraklarının büyük kapitalist devletler tarafından paylaşımı.⁴ Lenin'in emperyalizm teorisinin özeti bu şekilde sunulsa da beş maddenin dışında Lenin tarafından yapılan önemli tespitler bulunuyor. Bunlara değinmek yerinde olacaktır.

4 V. İ. Lenin, Cemal Süreya (çev.), **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Sol Yayınları, 15. b., Mart 2017, s. 95

İlgili dönemde ekonomideki sermaye rekabeti küçük birimler arasında yapıldığından henüz yerini tekellerin, holdinglerin, finans-kapital ağlarının, finansal sermayenin hakimiyetine bırakmamıştı. Ancak 1873 krizinin açtığı bunalımın hem iç pazarları kısıtlaması hem de kârlılığı düşürmesi sermayenin yeni pazarlara açılarak dünyanın geri kalanını paylaşmasına neden oldu. Bu andan itibaren dünya pazarındaki kapitalist ilişkiler artık salt bir mübadele ilişkisine değil, uluslar arasındaki bir sömürü ilişkisine de dönüşmüştür. Daha fazla kâr biçimindeki artık değer biriktirme ihtiyacının sermayeyi kamçılması, tekeller ve finans-kapital ağlarıyla yapılan sermaye ihracı, meta ihracatının (uluslararası ticaret) yanında ikinci bir kâr kaynağına dönüşür.

Bu konuda Lenin'in çok daha önemli bir tespiti bulunuyor. O da sermaye ihracının kaynakları olarak iki türün ön plana çıkması: Doğrudan yatırımlar yoluyla ve borçlandırma yoluyla. İlkinde şirket birleşmelerinden çokuluslu şirketlerin sanayi yatırımlarına kadar bir dizi yelpaze göze çarpar.⁵ İkincisinde ise portföylere (devlet tahvilleri, borsa varlıkları gibi finansal yatırımlar) yapılan sermaye ihraçları yer alır.⁶ Çin'in ABD'yi borçlandırmasından denizötesi yatırımlarına kadar bir dizi sermaye ihracının emperyalist bir ilişki doğurup doğurmadığını aşağıda göreceğimiz için bu ayrımlara değinmek önemlidir.

Sermayenin birden fazla sektörde üretim yapan farklı şirketler elinde yoğunlaşmasının yarattığı hususlardan birisi de fiyat rekabetinin değişen doğasıdır. Farklı dallarda sermayenin-üretimin merkezileşmesiyle tekelleşen firmalar, kısa-orta vadeli rekabette fiyatlar üzerinde kontrol imkanını da ele geçirirler. Fiyat dalgalanmalarının rekabet tarafından düzenlenmesine tekellerin fiyat anlaşmaları eşlik eder. Dolayısıyla sahip oldukları fiyat avantajı sayesinde ortalama kârın üzerinde, Lenin'in andığı şekliyle süper-kârlar elde edebilirler. Üstelik yakın zamanda yaşanmış bir olay buna örnek verilebilir: OPEC temsilcisi Suudi Arabistan ve

5 a.g.e., s. 25-29

6 a.g.e., s. 68- 69

Rus gazının temsilcisi Rusya, Mart ayında petrol arzı kesintisi konusunda aralarında anlaşamayınca ham petrol fiyatları eksiye inmiş, durum tekel rekabetinin boyutunu göstermişti.⁷ Örnekte de görüldüğü gibi, son tahlilde rekabetin belirleyici rolüyle fiyat belirlenimleri işlese de normalin üstünde kârların elde edilip edilmemesi Çinli şirketlerin emperyalist doğasını saptamada önemli bir değişken olacaktır.

Dolayısıyla dünya pazarının belli bir noktasına sıkışan kapitalizmin daha büyük ekonomik birimler ve boyutu değişen kâr kaynaklarıyla dünyanın dört bir yanına genişlemesi, kendisine bağlı eski sömürge bölgelerindeki ilişkileri dahi tasfiye ederek dönüştürmesi dönemin yeni olgusudur. Masada olan şey bir tek paylaşım savaşları değil, aynı zamanda sermaye ve meta ihracının rahatlıkla sürebileceği alanlardaki eski üretim ilişkilerinin tasfiye edilmesidir de.

Emperyalizm uluslararası bir sömürü ilişkisi olduğundan, mübadeleyi öne çıkaran uluslararası ticaret yerini sömürünün merkezi olan üretim temelli bir dönüşüme bırakır. Birincisinde uluslararası ticaret biçimindeki meta ihracı, ikincisinde yabancı yatırımlar biçiminde sermaye ihracı ön plana çıkar. Sermaye ihraçları, tekel kârları, genişleyen meta ihracından elde edilen eşitsiz mübadele gibi hususlar artık değer elde etmenin çeşitli biçimleridir.

Lenin'in teorisinin özünü belli ölçülerde hala koruduğu, ancak farklı teorik çalışmaların buna katkıda bulunabileceğini düşünüyorum. Bu sebeple, son olarak Arghiri Emmanuel'in eşitsiz değişim teorisine yeni bir yorumla değinmekte fayda var. Zira Çin'in uluslararası ticarete birçok ülkenin büyük ortağı haline gelmesi, Çin mallarının dünya pazarında genişlemesine eşlik eden ticaret hegemonyası ihtimali de emperyalizme dair değerlendirilmesi gereken iddialardandır.

Eşitsiz mübadele kavramına modern yorumlarıyla Michael Ro-

7 'Who will blink first? What an all-out oil price war means for the US, Saudi Arabia and Russia', <https://www.cnbc.com/2020/03/09/oil-prices-what-a-price-war-means-for-the-us-saudi-arabia-and-russia.html>

berts ve Guglielmo Carchedi değiniyorlar. Lenin'in teorisini, eşitsiz mübadeleyi de içine alacak şekilde, ülkeler arasındaki üretkenlik farkları ve bundan çıkan kâr oranları arasındaki farklılaşmaya indirgiyorlar. Bu noktada Kapital'in üçüncü cildinde ele alınan ve Marx'ın politik ekonominin en önemli yasası olarak nitelendirdiği kâr oranlarının düşme eğilimi konusuna değinmekte fayda var.

Marksist politik ekonomide kâr oranlarının düşme eğilimi, uluslararası bağlamda iki değişken olan üretkenlik ve kâr farklılaşması hususunda temel noktayı oluşturur. Bilindiği üzere metanın değeri emek gücüyle yaratıldığından, sabit sermaye biçimindeki üretken yatırımlar metanın değerini belirleyen toplumsal olarak gerekli emek-zamanı düşürme ve emeği üretim sürecinden dışlama eğilimindedir. Emek-zaman oranının düşmesiyle daha kısa sürede üretilen malın değerinin paralel düşüşü, beraberinde daha az üretilen artık değerın kâr oranlarını aşağı çekmesine neden olur. Elbette kâr kütesinin (*mass of profit*) arttırılması, emeğin sömürü oranının yükseltilmesi, faiz-vergi gibi önemli maliyet kalemlerinin düşmesi, ucuz hammadde ve emek gücü kaynaklarına yapılan sermaye ihraçları gibi hususlar karşı eğilim rolüyle kâr oranını yükseltse de uzun dönemde düşüş eğilimini aşamaz. Bunun sonucunda üretkenliği daha yüksek sermayelerin daha düşük sermayeler karşısında düşük kârlılıkla, sermaye birikiminin yavaşlamasıyla yüzleşmeleri söz konusudur. İşte kâr oranının devamlı düşüş eğilimiyle yüzleşen yüksek üretkenli kapitalist ülkeler, kâr oranını telafi etmek amacıyla dünyanın farklı yerlerinde artık değer avına çıkar.

Roberts-Carchedi'nin emperyalizm konusunda saptadığı husus, üretkenlik-kâr farklılaşması nezdinde, yüksek üretkenli-yüksek organik bileşimli emperyalist-merkez ülkelerin sermayesinin düşük teknoloji-düşük organik bileşimli⁸ ülkelerde üretilen artık değeri fiyat farklılıkları yoluyla transfer ettiği yönündedir.⁹ On-

8 Bir malın değeri ne kadar yüksekse organik bileşimi o kadar düşük, değeri ne kadar düşükse o kadar fazladır. Organik bileşimi kısaca makine, teçhizat, hammadde vs. biçimindeki sabit sermayenin canlı emek-gücüne oranı olarak tanımlayabiliriz. Teknolojik gelişim, sabit sermayeyi sürekli canlı emeğe oranla arttırma eğilimindedir.

9 Guglielmo Carchedi, Michael Roberts; **The Economics of Modern Imperialism**, Histo-

lara göre bu olgu, günümüz emperyalizminin temel bileşenini oluşturur. Yüksek teknoloji kullanan üretken sermayeli merkez ülkeler, düşen kâr oranları karşısında dünyanın büyük kısmını kapsayan düşük teknoloji ülkelerle girdikleri mübadelede fiyat farkından artık değer transferi yaparlar. Dünya pazarında iki ülke arasındaki kâr oranı eşitlendiği takdirde, yüksek teknoloji ülkeler, düşük teknoloji den dolayı daha fazla canlı emeğe ve dolayısıyla artık değere sahip olan ülkeden net değer transferi gerçekleştirmiş olur. Bu artık değer transferi de tıpkı Lenin örneğindeki tekellerin süper-kârları veya sermaye ihracıyla ele geçirilenler gibi kâr kaynaklarından birisidir. Çin'in dünyayla olan ticaretinden ne kadar artık değer elde ettiğini, ticaret hegemonyasına ne dereceye kadar sahip olduğunu saptamak böylece mümkün olacaktır.

Ticaret hegemonyasından bahsetmişken, bölümü kapatırken birbirinin yerine sık sık kullanılan kavramlar olan emperyalizm ve hegemonya ayırımına değinmek yerinde olacaktır. Henüz uluslararası sömürü ilişkilerinin içine katılmamış ancak kendi çapında hegemonik bir statüye kavuşmuş devletlerin, tam da yukarıda anlatılan muhafazakar emperyalizm anlatısı çerçevesinde kategorilendirilmesi kavram karmaşası yaratmaktadır. Hegemonik devlete dair birçok teori olsa da, hegemonların genel manada diğer devletlerin, politik-ekonomik yapılardan oluşan uluslararası sisteme öncülük etmede rızasını kazanmış olması beklenir. Böylece maddi kapasitelerin, kurumların, fikirlerin yerleşiminde hegemonun sözü diğer devletlerin sözünün üstündedir.¹⁰ Diğer devletler onun sistemdeki liderliği altında bizzat bu yapıların şekillendirilmesinde rıza gösterirler. Emperyalizm ile hegemonya bu sebeple birbirini karşılıklı şekilde besleyen ama karıştırılmaması gereken iki ayrı olgudur. Birincisinde devletin uluslararası sömürü ilişkilerinde büyük bir payı olurken, ikincisinde esas mesele devletin diğer devletlere öncülük edecek maddi, fıkırsel ve kurumsal kapasiteye sahip olmasıyla alakalıdır.

ritical Materialism (2021), c. 47, s. 1, s. 12

10 Robert W. Cox; **Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory**; Millenium-Journal of International Studies (1981), c. 10, s. 2, s. 136-137

Eşitsiz Gelişme Teorisi

Lenin'in teorisi yalnızca emperyalist düzeye ulaşmış kapitalizmin yapısal özelliklerini anlatmaz, bunun uluslararası ilişkilerdeki jeopolitik yansımalarına dair saptamalar da yapar. Örneğin emperyalizmin tanımında beşinci maddeye karşılık gelen dünyanın kapitalist güçler tarafından paylaşımı, emperyalizmin ekonomik olduğu kadar politik etkilerinin de olduğunu gösterir. Böylece emperyalizm salt ekonomik etkilerle kalmaz fakat içine paylaşım savaşlarını, jeopolitik mücadeleleri katarak tam bir altyapı-üstyapı bütünlüğüne, onun yeni bir aşamasına kavuşur.

Lenin, emperyalizm teorisini Hobson ve Hilferding'ten devralsa da analizi orada durmaz. Onun da ötesine geçerek uluslararası ilişkilerde artan sayıdaki çatışmanın ve savaşın temelinde ne olduğunu açıklamaya çalışır. Lenin gibi birçok devrimciyi etkileyen hadise şuydu: 1871'de gerçekleşen Alman-Fransız Savaşı, kıta çapında Avrupa Uyum, Metternich Sistemi, Uzun Barış gibi isimlerle anılan uzun süreli istikrar dönemini (1815-1914) bitirerek yeni bir çağın kapılarını açtı. 1871'den 1914'deki dünya savaşına varan süreç emperyalizmin de doğuş aşamasıyla paralel biçimde gelişti. Bu dönemde ana akım uluslararası ilişkiler anlatısında Almanya'nın birliğini sağlanması, istikrarı bozan ve dünya savaşına yol açan ana neden olarak sayılsa da üç şey göz ardı edilir: Almanya'nın nasıl geriden gelerek diğer devletlerin önüne geçtiği, büyük devletleri karşı karşıya getiren dünya topraklarının paylaşımının ardındaki motivasyon, tüm dünya pazarını sarsan 1873 bunalımının uluslararası ilişkilere etkisi.

Başta Lenin, ardından Troçki tarafından öne sürülen eşitsiz gelişme yasası¹¹ hem kapitalizmin tarihsel olarak inşa ettiği eşitsiz yapıları açıklamak hem de eşitsiz ilişkiden doğan bir dizi sonuca bakmak için önemlidir. Lenin'in emperyalizm teorisi, sadece kapitalizmin ekonomik gelişiminin etkilerine değil, bu gelişimin mahal verdiği yapıları açıklamak adına da çeşitli tespitler yapar.

11 Kavram, Troçki'de daha geniş bir versiyon olarak 'eşitsiz-bileşik gelişme yasası' ismiyle kullanılır.

Aynı kitapta kapitalizmin gelişiminin temel öncüllerinin eşitsizlik üretmeye bağlı olduğu, bunun onun tanımlayıcı özelliği olduğu tespiti yer alır.¹² İşletmelerde, sanayilerde ve farklı ülkelerdeki eşit olmayan, kesintili gelişimin kapitalist rejimde kaçınılmaz olduğu belirtilir.¹³ Ülkeler arasındaki farklı gelişim hızlarının aynı ülkeler arasında sürekli bir eşitsizlik yarattığı tezi öne sürülür.¹⁴

Farklı devletlerin kapitalizminin eşitsiz gelişme hızları ve aşamalarının bir yandan devletlerin ekonomik gelişimlerini, diğer yandan emperyalist koşulları sürdürmek için gerekli jeopolitik rekabeti yoğunlaştırdığı düşünülürse bu sözler daha anlamlı hale gelir. Lenin'in kendi deyimiyle “*eşitsiz ekonomik ve siyasal gelişme, kapitalizmin mutlak yasasıdır.*”¹⁵ Uluslararası ilişkilerde farklı devletlerin güç dengesinin istikrar ortamı yaratacağı yönündeki varsayımına karşın, yasa sistemin uzun vadeli yeniden üretiminin farklı devletler arasındaki eşitsiz gelişimden kaynaklandığını belirtmektedir.

Kapitalizmin rekabetin yarattığı baskıyla yeni teknikleri üretme dahil etmesi, üretkenliğin kendi üretim tarzının tanımlayıcı özelliklerinden birisi olmasını sağlar. 19. yüzyılın son çeyreğinde çıkan ekonomik bunalımın küçük sermayeleri eleyerek büyük sermayeleri hayatta tutması, bunların ise sermayenin yoğunlaşması aracılığıyla daha büyük ekonomik birimleri doğurması üretimin hiç olmadığı kadar toplumsallaşmasına yol açar. Ama diğer yandan kapitalist rekabet sadece firmalar arasında değil, devletler arasında da yer alan asli bir özellik haline gelir. Çünkü sermaye birikiminin emek üretkenliği, sabit sermaye yatırımları, teknolojik gelişim gibi geliştirici unsurları ayrıca bağlı bulunduğu toplumun gelişmişlik düzeyini de belirler. Böylece kapitalist rekabette toplumlar sürekli birbirinin önüne geçerken rekabette tutunamayanlar gelişimin gerisinde kalır. Her rakibin öne çıkarak diğerini geride bırakması, yaratılan eşitsiz gelişim savaşlar, çatışmalar, işgaller, yeniden paylaşımlar biçiminde vuku bulan patlayıcı çelişkilerin yükselmesine

12 a.g.e., s. 70.

13 a.g.e., s. 69

14 a.g.e., s. 108

15 V. İ. Lenin, Marx-Engels-Marksizm, Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı Üzerine, Sol Yayınları, 4. Bs, 2006, s. 318

neden olur. Bu sebeple Almanya 19. yūzyılın sonundan itibaren yūkselirken eřitsiz geliřmede hayatta kalabilmek adına, diđer kapitalist gūçler tarafından oluřturulan dūzene meydan okumak zorundaydı. Ekonomik geliřmiřliđini jeopolitik bir zaferle taçlandırarak Birleřik Krallık'ın hegemonik pozisyonunu elde etmeliydi.

Eřitsiz geliřme yasasının farklı kapitalist gūçleri birbirinin önüne çıkarmasının gūnümüzdeki yeni örneđini Çin oluřturmaktadır. Mao'nun ölümiyle yařanan bürokratik klik savařlarının ardından, toplumsal geliřimini 1978'de ekonomisini dūnyaya açarak sūrdürmeye karar vermesi yeni bir eřitsiz geliřme çađının habercisidir. Aynı dönemde Japonya ve Avrupa bloklarının yeniden dūnya pazarında büyük gūçler olarak belirmesi, ABD kapitalizmini geride bırakmaları da eřitsiz geliřimin bir bařka örneđidir. Çin'in geliřim için sahip olması gereken üretici gūçler bir yandan piyasa kuvvetleri, diđer yandan da küreselleřmeyle edindiđi sermaye akımlarından sađlanmıştı. Tam da bu sebeple, 1970'ler resesyonunun sona ermesinde Çin'in küresel bir sömürü merkezi haline getirilmesindeki payının büyük olduđunu belirtmek gerekir. Ucuz hammadde, hazır teknik altyapı, ucuz emek gücü gibi unsurlar sermaye yatırımı biçimindeki üretici gūçlerin Çin ekonomisine kazandırılmasında tetikleyici bileřenlerdi.

2000'lerden beridir yabancı yatırımları çeken Çin'in dūnya ortalamasının çok üstünde kaydettiđi ekonomik büyüme, ulusal burjuvazisinin paralel yūkseliři sadece üretici gūçlerini geliřtirmesinin niceliksel göstergesi olarak kalmadı. Aynı zamanda diđer büyük gūçlerle olan rekabetinde maddi kapasitesini artırması için gereken araçları da sađlamış oldu. Çin'in dūnya sisteminde öne çıkan pozisyonunun böyle bir eřitsiz geliřim seyri izlediđini unutmamak gerek. Yani dūnyanın diđer yerlerinden artık deđer devřirerek üretici gūçlerini geliřtirmek yerine, tam aksine, yabancı sermaye tarafından sömürü derecesini katmerli řekilde arttırarak gerekli kapasiteyi elde etmiştir. Bir sonraki bölümün ana tezini de bu tespit oluřturacak.

Çin'in Emperyalist Sistemdeki Konumu

Gelişiminin belli bir aşamasından sonra dünya topraklarının geri kalanını paylaşmasıyla birlikte kapitalizmin artık emperyalist bir döneme girdiğini belirtmiştim. Yeni dönemde tekel grupları, finans-kapital ağları, sermaye ihracı, dünya pazarının tekeller arasında paylaşımı, sömürgecilik-sonrası dönemde büyük devletlerin nüfuz alanlarını genişletmesi gibi olgular hala asli unsurlar olarak sistemde yerini alıyor. Temel motivasyonu yüksek üretkenlik-düşük kârlılıkla çalışan yüksek teknoloji ülkelerin sermayesinin düşük üretkenlik-yüksek kârla çalışan ülkelere artık değer transferi olan bir sistemle karşı karşıyayız. Eşitsiz mübadele, sermaye ihracı, tekel kârları emperyalist aşamada uluslararası artık değer transferinin üç asli kaynağını oluşturuyor.

Bir devletin emperyalist olarak adlandırılabilmesi için öncelikle artık değer transferi konusunda artığı kendi ülkesine mi, yoksa başka ülkelere mi transfer ettiği hususu önem taşımakta. Böylece Çin'in yukarıda sayılan üç kaynak üzerinden üretim ilişkilerine göz atarak emperyalist statüsünü sahip olup olmadığını göreceğiz.

Marksist iktisatçı Minqi Li yaptığı bir analizde, Çin'in net sermaye ihracatçısı olduğuna dair yapılan tespitleri ele alıyor. Buna göre 2004-2018 yıllarında Çin'in yabancı varlıkları toplamı 929 milyar dolardan 7.32 trilyon dolara çıkarken yabancı yükümlülükler toplamı (yani Çin'deki yabancı yatırımlar) 693 milyar dolardan 5.19 trilyon dolara çıkmış bulunuyor. Aradaki 2.13 trilyon dolarlık farka göre Çin yurtdışı varlıklarının fazlalığından dolayı net sermaye ihracatçısı olmalıdır.¹⁶

Meseleye daha yakından bakıldığında Çin'in yurtdışı varlıklarının temelinde bir artık değer transferi kaygısı olup olmadığı, varlıkların temelde hangi güdülerle alınıp satıldığı mevzuuyla değişiyor. Li'nin tespit ettiği üzere, Çin'in sermaye birikiminin önemli bir kısmı ihracat odaklı büyümeden geldiği için sahip olduğu rezerv varlıkları ticari hassasiyetlerini yansıtmaktadır, kâr

16 Minqi Li, **China: Imperialism or Semi-Periphery?**, Monthly Review (Temmuz 2021), c. 73, s. 3.

devşirmeye yönelik bir hassasiyeti değil. Yani varlıkları bunlardan kâr etmekten ziyade satın aldığı ülkelerde mallarına olan talebi sürdürebilmek için almaktadır. Bu sebeple rezerv varlıklarındaki yatırımını ABD tahvilleri gibi düşük getirili araçlara yapmaktadır. Öte yandan sermaye ihracına bağımlı olan Çin'in varlıklarının bulunduğu ülkelerden çok Çin'in bizzat kendisi olduğu için finansal krizleri ve sermaye kaçışlarını telafi etmek adına varlıkları elinde bulundurmamak zorundadır.¹⁷

Sermaye ihracına dair söylenebilecek birkaç şey daha var. Çin'in varlıkları yükümlülüklerinden her ne kadar büyük olsa da yer yer yatırım kazançlarından elde ettiği gelir, yatırım için harcadığı paradan daha az olabilmektedir. Hal böyle olunca yurtdışı yatırımlarının ihracat odaklı ekonomiyi sürdürebilmek adına yapılan stratejik hamleler olduğu gerçeği gözetilmelidir. Li'nin bir başka saptamasına göre dış sermayedarlar, Çin'e yaptıkları yatırımlardan dünyanın geri kalanında Çin sermayesinin elde edebileceğinden iki kat fazla kâr elde edebiliyorlar.¹⁸

Konuya dair son noktada Çin'in dış yatırımlarının hangi bölgelerde yoğunlaştığına bakmak yerinde olacaktır. Böylece Çin'in az gelişmiş dünyanın sömürsünden ne derecede kâr elde ettiği saptanabilir. 2017 yılında 1.81 trilyon dolarlık doğrudan yatırım stokunun 1.14 trilyonu Asya, 43 milyarı Afrika, 111 milyarı Avrupa, 387 milyarı Latin Amerika ve Karayipler'de, 87 milyarı da Kuzey Amerika'ya yapılmış bulunuyor. Asya'daki yatırımların ise 1.04 trilyon dolar Hong Kong, Macao ve Singapur'da yoğunlaşıyor. İlk ikisi özel Çin yönetimi, üçüncüsü ise etnik Çinlilerin bir devleti. Üstelik özel Çin yönetimlerinde toplanan yatırımlar yabancı yatırım sayıldığından, Çinli sermayedarlar tercihli uygulamalardan faydalanmak adına özellikle buralara yatırım yapıyorlar.¹⁹

Sermaye ihracı yönünden Çin'in temel yatırımlarının motivasyo-

17 a.g.e., Temmuz 2021

18 a.g.e., Temmuz 2021

19 a.g.e., Temmuz 2021

nunu kapitalist bir ekonomide olduğu gibi kâr güdüsü oluşturmuyor. Tam aksine, sermaye birikimini sürdürebilmek adına bir yandan yabancı varlıklara yatırım yapmak diğer yandan da sermaye ihracına çok bağımlı olduğu için geniş rezerv biriktirmek zorunda. Bağımlılık ilişkileri açısından bakıldığında ortalama kârın üstünde tekel kârı elde edebildiği bir durum söz konusu değil. Hatta enerji girdilerine oldukça bağımlı olduğu için bu alanda tekel kârını elinde bulunduran enerji ihracatçısı ülkelerin fiyat saptamalarına da uymak zorunda.

Kısaca değinilmesi gereken konulardan bir diğeri de dünya pazarının büyük tekeller arasında paylaşımının devletler üstündeki etkisi. Farklı ülkelerin sermayeleri dünya pazarını aralarında paylaşırken pazarın çok büyük bir kısmında azınlık ülkelerin çoğunlukta kalan ülkeler üzerinde sömürüsü söz konusu olur. Li'nin Giovanni Arrighi'nin yöntemini yorumlayarak geliştirdiği hesaplama, kişi başı milli gelirde emperyalist ülkelerin (takriben G-7 ülkeleri) çok gerisinde kaldığından, emperyalist bir ülkenin zenginlik standardına ulaşamamaktadır. Ulaştığı gün de zaten dünya kapitalizminin emperyalist doğasını sürdürmesi mümkün olmayacaktır, zira artık bir avuç azınlık nüfusun dünya nüfusunun geriye kalanını sömürdüğü bir durumla karşılaşamayacağız.

Eşitsiz mübadele konusunda Robert ve Carchedi'nin yaptığı araştırmaya göre ise, Çin'in 1990'lardan beridir G-7 ülkelerine gayri safı milli hasılasının (GSMH) yüzde 5-10 arasında değişen oranında bir artık değer aktarımı bulunmaktadır. Örneğin G-7 ülkeleri, Çin ve G-20 ülkeleriyle olan ticaretlerinde Avrupa Birliği'ndeki ihracatlarından yüzde 5 kazanırken Çin, hem G-7 hem de G-20'yle olan ihracatından yüzde 2 oranında kayıp yaşamıştır. 1990'lardan sonra ABD-Çin ticaretinde net değer aktarımı Çin GSMH'sinin yüzde 6-8'ine denk gelmiştir.²⁰ Ticarete Çin'den emperyalist bloklara net değer aktarımı, hala onun sömürülen yarı-çevre ülkesi konumunu korumasına neden olmaktadır.

Yine Zhongjin Li ve David M. Kotz'un yaptığı bir araştırmada,

20 a.g.e., 2021, s. 35

Çin'in denizötesi borç verme süreçleri artsa da diğer büyük ekonomilerin aksine, bütün denizaşırı borç süreçlerinin hükümet tarafından devlet-sahipli bankalar veya merkez bankası aracılığıyla yapıldığı belirtiliyor. Özel bankaların ellerinde biriken bir borç ilişkisi bulunmadığından dolayı buralara verilen krediler daha ziyade yukarıda belirtildiği gibi stratejik bir unsur taşıyor. Borç vermenin merkezinde tamamen piyasa anarşisinin sağladığı türden, genel büyüme planından ayrı bir kâr biriktirme zorunluluğu bulunmuyor. Bununla paralel biçimde dış yatırımlar Çin'in ihtiyaç duyduğu sektörlerde gelişmiş teknolojiye erişmeyi ve ekonomik büyüme için gerekli doğal kaynakların çıkarılmasını hedefliyor. Bu işlerde iki önemli banka olan Çin Kalkınma Bankası (*Chinese Development Bank*) ve Çin İhracat-İthalat Bankası (*Export-Import Bank of China*) devlet tarafından kontrol edilen politika ve kalkınma odaklı kurumlar.²¹

Buraya kadar emperyalist artık değer transferine dair sürecin Çin'i hangi koşullar altında ilgilendirdiğini anlattım. Yine de tüm bunlar meselenin ancak bir yüzüne ışık tutuyor. Bundan hariç Çin'in 1978'den itibaren hem dünya kapitalizmine hem de neo-liberal küreselleşmeye ne dereceye kadar eklemlendiğine değinmek gerekir. Çünkü yukarıda da belirttiğim gibi, Çin, bugünkü ekonomik düzeye ulaşmak için gereken üretici güçlerin önemli bir kısmını dışarıdan almıştır. Bunun doğurduğu sonuçlar ise Çin toplumu için uzun yıllar boyunca felaket olmuştur. Hala dünyadaki ucuz meta tüketimi Doğu Asyalı işçilerin ucuz emeği ve ucuz kaynakları pahasına gerçekleştirilmektedir.

Çin'in 1978'den itibaren yavaş yavaş piyasa güçlerine teslimiyeti, çeşitli aşamalardan geçtiği bir gelişim çizgisine kavuşmasını sağladı. Geçmişten günümüze Çin'in gelişimini üç döneme ayırarak incelemek mümkündür: 1978-1988 (iç pazara dayalı büyüme), 1988-2001 (yatırım-odaklı büyüme), 2001-günümüz (ihracat-yatırım odaklı büyüme).²² Çin en başta içerideki piyasa

21 Zhongjin Li, David. M. Kotz; **Is China Imperialist? Economy, State and Insertion in the Global System**; Review of Radical Political Economics (2021); cilt 11, sayı 11, s. 8

22 Andong Zu, David M. Kotz; **The Dependence of China's Economic Growth on**

kuvvetlerine dayanarak büyümeden küreselleşmeye eklemlemeyle birlikte sermaye ve mal ihracına açılarak büyümesinin ana kaynağını dışarıdan elde etmeye çalışmıştır.

Çin'de 1991'de 4.4 milyar dolar olan yabancı doğrudan yatırım, 1992'de piyasa sistemine geçilmesi ve doğrudan yabancı yatırım çekilmesi kararlarını takiben 11 milyar dolara, onyılın sonunda ise 45 milyara ulaşmıştır. 2009 yılına gelindiğinde Çin, 473 milyar dolar değerinde bir doğrudan yabancı yatırım biriktirmiştir.²³ 2020 yılında ise Çin'deki toplam doğrudan yabancı yatırım stoku 1.92 trilyon dolardır.²⁴

Her ne kadar Çin'deki yüksek sömürü oranlarının sağladığı yüksek kâr, ülke ekonomisinin büyümesinde önemli bir itiş yaratırsa da Çin de dünya pazarının çelişkilerinin parçasıdır. Dünyada 1970'lerden beridir düşüş gösteren kârlılık eğilimini faiz, vergi, emek gibi maliyetlerdeki indirimler ve buna karşın sermaye birikiminin kredi mekanizmalarıyla hızlandırılarak kâr kütesini yükseltmesi eğilimi dengelemiştir. Sermayenin yüksek emek sömürüsü olan bölgelere kaçması durumu bir süreliğine kurtarmış olsa da nihayetinde Çin de teknik gelişimi rekabetin doğası gereği benimsemek zorundadır. Üretken yatırımların artmasına eşlik eden emek-zamandaki düşüşler, onu takiben kâr düşüşü Çin'i yüzleşmek zorunda olduğu bir krizin içine sokmuştur. 1980'de yüzde 15 olan kâr oranı 1985'te yüzde 10'a düşmüş, 1995'e kadar süren enflasyonun emekten sermayeye gelir dağıtıcı işlevi oranın yüzde 25'e yükselmesini sağlamıştır.²⁵ 2010'dan sonra kâr oranının yeniden yüzde 12'lere dek düşüşü diğer tüm ülkeler gibi Çin'in de ikiz çelişkiyle baş başa kalmasına neden olmuştur: Fazla-kapasite ve fazla-üretim sorunu.

Exports and Investment, Review of Radical Political Economics, cilt 43, sayı 1, s. 14-21

23 Ken Davies, **Inward Foreign Direct Investment in China and Its Policy Context**, China: An International Journal, cilt 10, sayı 1, 2012, s. 62-63

24 Statista, **'Value of foreign direct investment (FDI) inward stock in China from 2000 to 2020'**, <https://www.statista.com/statistics/1017011/china-foreign-direct-investment-inward-stock/>

25 Minqi Li; **Profit, Accumulation and Crisis in Capitalism: Long-Term Trends in the UK, US, Japan and China (1855-2018)**; Routledge, 1. Baskı, 2020, s. 84-87

Ülkenin piyasa kuvvetlerine açılmasından sonra geçen sürede yerel yönetimlerin merkezi yönetimden daha fazla aktif rol alması, piyasa anarşisi temelindeki üretimin devlet kontrolünün raylarından çıkmasına neden oldu. 1980’lerde proje finansmanını devlet bankaları yerine özel bankaların devralması, yerel hükümetlerin kendi başına yatırım çekmeye ve proje finansmanına başlaması, bunun için özel bankaların sağladıkları kredilerden faydalanmaları ülkede aşırı-kapasite sorunu doğurdu.²⁶

Çin’in aşırı-kapasite ve fazla-üretim sorununu çözmesi için ulusal ekonomide bir dizi banka-hükümet reformu yapmasını ihracat pazarlarını 2000’lerin ortalarında değiştirmesi izledi. İhracatın Japon pazarlarından ABD-Avrupa pazarlarına kayması, aynı zamanda küresel ekonominin merkezi olan bu büyük pazarlardaki herhangi bir etkiye ülkeyi açık bıraktı.²⁷ Yerel hükümetlerin birbirleri arasındaki rekabetin fazla-üretimi doğurması bir yana, yabancı yatırım sahiplerinin de üretim kapasitelerini pazar payı için genişletmeleri aşırı-kapasiteye katkıda bulunmuştur. Ayrıca yerel birimlerin birbirlerine karşı korumacı politikalar izlemesi, üretim kapasitesinin etkin dağılımını engelleyerek gelişimi bu birimlerin içine hapsedmiştir.²⁸ Üstelik fazla-üretimle eşlik eden eksik-tüketim de dikkate alınmalıdır. Birçok Çinli işçinin hala yüksek sömürü koşullarında yaşamasından dolayı kısıtlanan alım gücü, fazla-üretimi besleyen etkenlerdendir.

Bir yanda Çinli işçilerin merkez ülkelerin sermayesi tarafından sömürülmesinin dünya işçileri açısından da sonuçları bulunuyor. Geniş bir ucuz işgücü ordusu biriktirmesi, dünya emek piyasasındaki ücretlerin baskılanması yönünde bir etki yaratıyor. Ucuz imalat maliyetlerinin düşük fiyatlı meta üretimini mümkün kıl-

26 Shaun Breslin, **Paradigm(s) Shifting? Responding to China's Response to the Global Financial Crisis**, The Consequences of the Global Financial Crisis: The Rhetoric of Reform and Regulation; (ed.) Why Grant, Graham K. Wilson; Oxford University Press, 1. Baskı, 2012, 234

27 Martin Hart-Landsberg, Paul Burkett; **China and the Dynamics of Transnational Accumulation: Causes and Consequences of Global Restructuring**, Historical Materialism, cilt 14, sayı 3, 2006, s. 8

28 Ho-fung Hung, **Rise of China and the Global Overaccumulation Crisis**, Review of International Political Economy (2008), cilt 15, sayı 2, s. 158-159

ması, sömürünün bir başka koşulunu yansıtıyor. Bilhassa merkez ülkelerde gerileyen ekonomik büyümeye Çin'in muazzam büyüme rakamlarının eşlik etmesi, dünya kapitalizminin büyümesindeki ana kaldıraç görevini görmektedir. 2000'lerde ABD ve Avrupa ülkelerinin dünya ekonomisinin büyümesine sağladığı katkının sürekli düşüşü, Çin'in büyümedeki önemini arttırmıştır.²⁹

Çin'in küreselleşme ve dünya kapitalizmine eklemlenmesinin sonuçlarının yanında, günümüz kapitalizminin yeni girdiği koşulların da irdelenmesi gerekir. 1970'lerden beridir sistemin bünyesinde taşıyamadığı çelişkileri karşı eğilimlerle bastırmaya çalışması, 1990'ların sonunda yeniden başlayan fazla üretim ve aşırı-kapasite sorununu önleyememiştir. Dolayısıyla 2008 krizine giden süreci başlatmıştır. Büyüklüğü ve etkisi bakımından ancak 1929 kriziyle karşılaştırılabilecek 2008, yeni bir bunalım çağını açmıştır.³⁰

2008 krizinin yol açtığı yeni bunalım dönemi ilişkilerini iki şekilde ele almak istiyorum: Krizin sona erdirilmesinde Çin'in rolü ve krizden sonra Çin kapitalizminin küresel konumu. Krizin sona erdirilmesinde Çin'in teşvik paketleri yoluyla çevirmeye çalıştığı iç talep programlarının büyük rolü vardır. Birçok azgelişmiş ülkenin ekonomisi ihracat odaklı büyümeye bağlı olduğundan, merkez ülkelerde 2008-2011 dönemindeki sürekli talep düşüşü çevre ülkelerin ekonomilerini kırılganlaştırmıştır. İçeriye satacak kadar geniş derecede bir alım gücüne sahip olmadıklarından 2008 krizinin çevre ülkelere ticaret kanalıyla yayılması, Çin'in talep programlarıyla durdurulmuştur.

Düşük faizler, teşvik paketleri, kamu harcamaları, kentleşme projeleri gibi yatırımları genişleterek talebi canlandıracak hamleler azgelişmiş dünyadaki ticaret seyrinin Çin'e dönmesinin ana motorunu oluşturmuştur. Sahraaltı Afrika, Latin Amerika, Ortadoğu gibi üç çevre bölgesinde en gerilerden en ilerilere yükselerek

29 Minqi Li, *The Rise of China and the Demise of the Capitalist World-Economy*, Pluto Press, 1. Baskı, 2008, s. 76-77

30 Anwar Shaikh, *The First Great Depression of 21st Century*, Socialist Register, cilt 47, 2011, s. 44

bölgelerdeki öncelikli ticaret partneri konumuna erişmiştir. Böylece bu ülkelerin ekonomilerinin bir yıkıma sürüklenmesinin de önüne geçmiştir.³¹

İç talebin yanında Çin'in 2010'dan itibaren düşen kârlılık ve aşırı-kapasite sorununu aşmak için bulduğu ikinci bir çözüm de Bir Kuşak Bir Yol Projesi (BRI). Ülkede sermaye kaçışları ve borsa kriziyle sarsılan 2015 yılı, Çin'in merkez ülkelerle aynı şekilde yüzleşmeye başladığı kronik sorunun habercisi oldu. BRI'yı bu bağlamda değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Projenin temelinde iki eğilimi bulunuyor: Çin'i yetmişten fazla ülkeye bağlayarak gerekli hammadde-altyapı maliyetlerini düşürmek ve dış pazar yatırımlarını ekonomik büyümenin kaynağı haline dönüştürmek.³² Böylece proje bir yandan aşırı kapasitenin giderilmesi için pazar genişlemesi, diğer yandan büyüme kaynaklarını ucuzlaştırma işlevi görüyor. BRI'nın emperyalist bir proje olup olmayacağı Çin'in büyüme modelinin değişimine bağlı olacaktır. Modeldeki değişimin plana dahil kaynakların ve teknolojilerin elde edilmesinden salt kâr etmeye varan bir motivasyonu tetiklemesi, projeyi bir sermaye ihraç kaynağına dönüştürecektir. Yukarıda anlatılanlara dayanarak Çin'in dünya artık değer transferi konusundaki rolü gözetildiğinde, bugünün koşullarında projenin bundan daha fazlası olup olmadığı tartışmalıdır.

Sonuç

Günümüz koşullarında Çin'in emperyalist-kapitalist dünya sistemindeki konumuna dair genel bir portre sunmaya çalıştım. Emperyalizmin merkezindeki azınlık ülkelerin çoğunluktan çektiği artık değer transferi, kapitalizmin rekabetinin yoğunlaşmasıyla paralel giden ve uluslararası sömürünün yeniden üretim koşullarını sağlayan jeopolitik rekabet sistemin asli unsurlarıdır.

Uluslararası düzende Çin'in emperyalist statüye sahip olup ol-

31 David Harvey, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Aylin Onacak (çev.), Sel Yayınları, 2. Baskı, Aralık 2015, s. 5

32 Martin Hart-Landsberg, **A Critical Look at China's One Belt One Road Initiative**, CADTM, <https://www.cadtm.org/A-critical-look-at-China-s-One-Belt-One-Road-initiative>

mamasının birtakım politik sonuçları bulunuyor. Örneğin eğer azınlık ülkelerin sermayesinin kârları, çoğunlukta kalan ülkelerin sömürüsünden elde ediliyorsa bu durumda ikinci gruptaki ülkelere karşı takınılacak tavır birincisiyle aynı olamaz. O ülkelerin toplumsal ilişkilerinde sınıf mücadelesi hala politikanın başlangıç noktasını oluştursa da mesele uluslararası düzeye taşındığında somut koşullara dayalı tavır almak zorunluluk haline gelir. Bugün 1970'lerle ortaya çıkan düzende Kuzey Amerika-Avrupa-Japonya bloklarının sisteminin istikrarla sürmesi, çoğunlukta kalan ülkelerin anlatılan sömürü koşullarına tabi olmasından geçiyor.

Mevcut koşullar altında Çin'e karşı süren jeopolitik rekabet, emperyalist konumdaki ülkelerin uluslararası statükoyu sürdürme çabasından daha fazlası değil. Son birkaç yıldır dillendirilen kural-temelli uluslararası düzen kavramı, mevcut neoliberal düzenin statükosuna karşılık geliyor. Hegemon devletlerin bu kavrama atıf yapmasının ardında, Çin'in yükselişinin ilk başta küresel yönetişime karşı getirdiği müdahale olasılığı var. Bugün DTÖ'den finans ağına, BM'den bölgesel ekonomik antlaşmalara değin Çin, küresel yönetişimin aktif katılımcısı haline gelmiş vaziyette. Sistemi piyasa gücü ve çıkarları ölçüsünde dönüştürmeye aday olması, sermaye birikiminin sağlıklı işlemesini sağlayan uluslararası rejimin de dönüşümü anlamına geliyor. Ancak bu noktada kilit öneme sahip tespiti yapmayı unutmayalım: Neoliberalizm tekil devletlerin müdahaleleriyle ortaya çıkmış bir birikim modeli olsa da bugün dünya pazarını kapsayacak şekilde uluslararası düzende işlemesi ulus-üstü kurumlardan geçmektedir. Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası uluslararası neoliberal düzenin sağlanması için çalışan üç kurumdur. Bu sebeple buralarda başlayacak kurumsal dönüşümün devletlerin ulusal ekonomilerinin işlemesine de etki edecek bir dizi dönüşüm başlatma olasılığı bulunmaktadır. Elbette Çin'in gücünün her kurumda aynı derecede olduğunu iddia etmek mümkün değil. Örneğin IMF kota paylaşımında ABD açık ara önde bulunuyor ancak ticaret rejimini düzenleyen DTÖ'de Çin'in varlığı, ticaret savaşı başlatacak denli hassasiyetlerini ortaya koyan ABD dış politikası için önemli.

2008 sonrası d6nemin bunalım koşullarında s6m6r6len 6lkeler, yeniden paylaşım savaşlarının ger6ekleşeceği ilk mecrayı oluşturuyorlar. Zaman zaman emperyalist bloktaki 6lkeler arasında gerginlikler 6ıksa da (AUKUS, Japonya-Kore ticaret savaşı vs.) sistemin 6atışma odaklı temel 6elişkisinin b6y6k n6fuzlu yarır-6evre 6lkeler ile emperyalist devletler arasında ger6ekleştiği ortadadır. Dolayısıyla bug6n6n uluslararası siyasetinin hakim kısmında 66n6m6zde bulunan şey bir emperyalist blok siyaseti. İster yarır-6evre ister 6evre olsun, ister y6kselen piyasa isterse de azgeleşmiş; pandemiyle derinleşen g6n6m6z iktisadi bunalımının sınıf m6cadelesinin nesnel koşullarını belirleyen hatları sunmasını ve uluslararası siyasetin bunun etrafında d6nd6đ6n6 g6rmek gerekir. Bu sebeple bana g6re Çin'in y6kselişi bir emperyalistleşme tezi 6st6nden değil, s6m6r6 koşullarını d6n6řt6rme potansiye-line dayanan bir tezle okunmalıdır. Keza Çin, ticaret savaşmında ABD'ye geriden yetişse bile hala dışarıya artık değer transferini ge6mişe g6re daha d6ř6k oranlarda olsa da sağlamaktadır. Trump'ın başlattığı, Biden'ın bitirmediği ticaret savaşı iki lideri olsa olsa tek noktada buluşturabilir: K6resel kapitalist rekabette hegemonik pozisyonu gerileyen ABD'nin stat6kosunu korumak istemesi. Bunu korumasının tek yolu ise emperyalist s6m6r6 ilişkilerinin devamlılığının sağlanmasıyla, sermayenin 6arkını d6nd6recek ilişkilerin korunmasıyla m6mk6n olabilir.

ABD Militarizminin Siyasi İktisadı

JAMES M. CYPHER

Son birkaç on yılı neredeyse adı duyulmadan geçirdikten sonra Dwight Eisenhower'ın korkulu rüyası *askeri-sanayi bloku* yeniden moda olmaya başladı. Bunu 2021'de akın akın yayınlanan makale ve kitaplarda ve (artık ender rastlanan) bir ABD Senatosu duruşmasında, hatta genişletilmiş ansiklopedi kayıtlarında görüyoruz. Bu terimin daha doğru ve anlamlı bir alternatifi sanayi-aske-ri-kongre bloku olacaktır ve bu terim meraklı okuyucuyu ABD militarizminin yapısal kökenlerini incelemeye de teşvik edebilir. Her şekilde, bu eğilimin tekrar göz önüne çıkması Pentagon'a ve daha doğru adlandırılmış eski ABD Savaş Bakanlığına (1789-1947), öncelikli olarak geniş ölçekli ikmal, jeostratejik diplomasi ve askeri stratejiyi belirleyen (ya da yönlendiren) sanayi çıkarları yerine doğrudan askeriye odaklanmaları için baskı yapanları rahatlatmıştır. Bu blokun yeterli bir tasviri *demir üçgen* olacaktır; (1) askeri sanayi şirketleri eşkenar üçgenin bir tarafında (temelinde), (2) askeri güçler, istihbarat teşkilatları, sefere hazır Ulusal Muhafız birlikleri, özel güvenlik şirketlerinin paralı askerleri ve gazi örgütleri bir tarafta, (3) sivil-ulusal güvenlik devleti (başında Başkan, Dışişleri Bakanı, Ulusal Güvenlik Konseyi, önemli silah ve güvenlik komitelerindeki kongre üyeleri, NASA ve askeri ya

da sanayi destekli ancak görünüşte bağımsız olan Washington DC beyin takımları olmak üzere) üçgenin kalan son kenarında yer alır. Demir üçgenin karmaşık ve birbirine bağımlı dinamikleri strateji, siyasi-ekonomi faktörleri ve uluslararası ilişkilerdeki değişikliklerle tezahür olur, bir yandan da üçgenin özellikle temeli ve diğer iki kenarından biri ellerindeki kaynakları artırmak için farklı ölçülerde ama daimi olarak baskı uygular.

ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin biraz özdüşünüme ön ayak olduğu ve bunun bazen askeri harcamaların sürekli yükselmesine ya da en azından uzun süre düşüş yaşamamasına yol açan yapısal çıkarlara ve yerleşik güçlere saldırılmasını sağladığı kesin. Ancak genelde Pentagon'un "israfi, düzenbazlığı ve yolsuzluğuna" dair gün yüzüne çıkan az sayıda korkutucu bilgi bile sadece eleştirmenlerin incelemeye tenezzül ettiği kadar geniş (ya da derin) oluyor. ABD'nin tarihsel hafızasına kazınmış askeri-sanayi bloku algısı en detaylı halinde bile muğlak ve çoğu zaman yanıltıcı bir yapıdır. Ancak ABD'nin en geniş tabiriyle savunma sanayisi için askeri harcamaları 1.6 trilyon dolara yaklaştığı 2022 mali yılında bundan çok daha fazlasını görmek gerekir.

Militarizmin Üç Hali

Tarihçilere göre ABD'de militarizm denebilecek bir şey olabilmesi için ülkede omuzlarında rütbeleriyle Alman subaylarının kol gezmesi gerekir. Görünen odur ki Wilhelm Almanya'sının karbon kopyasına dönülmediği sürece tarihçiler bu terimin kullanılmasını kabul edemez. Ancak neyse ki hayat dikiz aynası tarihçilerini hoşnut tutmaktan ibaret değildir. ABD'de militarizmin emareleri askeri olan her şeye gösterilen hürmetten bellidir. *"Militarizm, toplumsal ölçekte kurulu kurumsal bir yapıyı teşkil eder; bu yapıya düşünsel alışkanlıklar ve refleksif eylem kalıplarının yanı sıra (örn: vatanseverlik) silahlı kuvvetler ve silah tacirleri gibi somut şeyler de dahildir. Militarizm kendini hem bir ideoloji hem de devlet aygıtlarınca uygulanan bir ulusal politika olarak dışa vurur; militarizmin bu iki tezahürü ayrılmaz olmasalar da birbirleriyle mütemediyen ilişkili içindedirler."*

İkinci Dünya Savaşından beri Amerikan halkı C. Wright Mills'in "Amerikanın methi" olarak adlandırdığı düşüncenin arkasına takıldı. "Gerçeğin askeri tanımını" kabul eden toplum tek kutuplu kudretlerine her fırsatta alkış tutuyor. Ancak neoliberalizmin tahribatı gelir dağılımı eşitsizliğini acımasızca artırdıkça bu da gücünü yitiriyor. Ortalama reel saatlik maaşlar 1979'dan 2019'a kadar %0.34'lük ufaklık bir artış gösterirken saatlik işçi üretkenliği her yıl %1.33 arttı. Buna rağmen, yine Mills'in tabiriyle "askeri metafiziğin" gazıyla hareket eden günümüzün "kaçık realistlerinin" (yani "savunma entelektüellerinin") çığırtkanlığıyla ABD'nin Çin'i politik olarak kısıtlaması ve askeri olarak kuşatması sağlanmaya çalışılıyor. Deniz gücünü sergileyip uzay tahakkümü ile ("entegre caydırıcılık") hava atan ABD ulusal güvenlik devleti bir kez daha "tehdidin artması" bahanesiyle halkı arkasına dizmeye çalışıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze ABD militarizminin bunun gibi önemli ve birbiri üstüne binen üç biçimine tanık olmaktadır.

Askeri Keynesçilik, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ortaya çıkan bir dizi temel koşul ve tarihsel konjonktürü kapsar. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında harap olan diğer gelişmiş ulusların aksine, savaşlar özünde Amerikan sermayesinin oluşumuna ve büyümesine destek olmuştur. *The New Deal*¹ (Yeni Düzen) reformları 1929'un yıkıcı etkilerinin ardından bir oranda istikrar sağlamıştır, ancak Büyük Buhranın kendisi Avrupa ve Asya'nın savaş siparişlerine kadar sürmüştür. Buradan sonra ise savunma harcamaları patlayarak Haziran 1940-41 arası bir yıl içinde %600 artmış, 1943-44 arasında ise GSYH'nin %42'sine ulaşmıştır. 15 milyon işçi orduya alınmış olsa da ekonomi hiç olmadığı kadar büyüme göstermiş, reel GSYH 1939-44 arası %54 artarken işsizlik %1.2'ye kadar düşmüştür. Bu konjonktüre iki etmen damgasını vurmuştur; devlet bütçesinin çoğunun sosyal programlar yerine savunmaya ayrılması ve en az 20 önemli teknolojik gelişmenin çabucak uygulanmaya başlanması. Büyük

1 (ç.n.) New Deal, 1933 ve 1938 yılları arasında ABD'de yürürlüğe giren ekonomi ağırlıklı bir dizi yerli programdır. 1932 yılındaki ekonomik krizin etkilerini azaltan Keynesyen para politikaları uygulanmıştır.

bir savunma bütçesinin sermaye birikimi, istihdam ve teknolojik dinamizme önyak olduğu bu eşsiz tarihsel bağlam neoklasik iktisatçıların iddialarının aksine bir “yük” olmayıp, askeri Keynesçiliğe dönüşecek politikanın kökeni halini almıştır.

Bu tarihsel bağlam ABD’ye özgü bir devlet yapısına ışık tutar. 1950-60’lı yıllar arasında askeri harcamalar Alvin Hansen’in Keynesçi uzun durağanlık perspektifiyle incelenmiş, Hansen’in analizleri ABD ekonomisinin büyümesini sağlayan iç kaynaklarının tükendiğini ortaya koymuştur. Durağanlık korkusuyla şekillenen savaş sonrası bağlamda Leon Keyserling gibi güçlü Yeni Düzençi politikacılar sosyal Keynesçiliği, istihdam ve tüketime yönelik yatırımları artıracak büyük sosyal harcama programlarını savunurken, iktisadi müessesenin büyük kısmı gerileme tehdidine karşı kısa vadeli para politikası düzenlemelerini savunmuştur. Durağanlıkla otomatik denkleştirici desteksiz piyasa güçleri arasındaki tartışma, başta SSCB’ye dair varsayımlar olmak üzere nelerin askeri tehdit içeren durum olarak görüleceği üzerine değişimlerle birlikte baş gösterdi. Önleyici maliye politikalarıyla sosyal Keynesçilik arasındaki tartışma 1950’de NCS-68² ile ana hatları belirlenen geniş ölçekli gizli ulusal güvenlik programının uygulamaya sokulmasıyla sona erdi. Bu program ile birlikte savunma harcamaları, sosyal harcamaların önüne konulmuş oldu. Keyserling, önceliklerine ancak mevcut yapısal askeri harcamaların konjonktürel, durağanlık karşıtı etkileri ile sisteme ayak uydurarak ulaşabileceğini fark ederek, Keynesçiliğin sosyal öğelerini geri plana attı. Sivil ekonomik hedefleri devasa askeri programlarla birleştirmek ilerlemenin tek yoluydu: Pentagon’un imzaladığı anlaşmalar 1950 mali yılında 14.8 milyar dolardan 1951’de 51.1 milyara yükseldi; artık GSYH’nin %15.1’ini doğrudan Pentagon programları teşkil ediyordu ve yeni bir birikim biçimi uygulanıyordu.

Keynesçilerin teknolojik gelişime dair bir teorileri yoktu; bu sis-

2 (ç.n.) Daha çok NSC 68 olarak bilinen Ulusal Güvenlik için Birleşik Devletler Hedefleri ve Programları, Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 7 Nisan 1950’de Başkan Harry S. Truman’a sunulan 66 sayfalık çok gizli bir Ulusal Güvenlik Konseyi politika belgesiydi.

teme “dışsal” bir şeydi, zaman zaman “ortaya çıkar” ya da çıkmazdı. 1970’lerin başına kadar askeri harcama ve GSYH’nin neredeyse durmaksızın artması hükümet destekli, çoğunlukla “uçuk” askeri Ar-Ge programlarına olanak sağladı. Bunlar üretim yapısının her alanında büyük değişiklikler sağladı, en büyük değişimler ise 70’lerin sonu ve 80’lerin başında askeri destekli dijital yüksek teknoloji sektörüne ve Silikon Vadisi’ne geçişten sonra başladı. Bununla birlikte çalkantılı 70’lerde Keynesçi koalisyonun yüksek politik çevrelerde etkisi azalırken neoliberalizm entelektüel egemenliğini ortaya koymaya başladı. Sıfır işsizlik ve örgütlü emeği destekleyen politikalar kenara bırakıldı, emek piyasası “kendi değerini kendisi bulacaktı”. Ancak Keynesçiliğin resmi olarak reddinin tam ortasında, Reagan döneminde bile ABD gerçekte askeri Keynesçilik uygulamayı sürdürüyordu. İnternet şirketi balonu 2001 başlarında bir gerilemeye yol açtıktan sonra ise 11 Eylül saldırıları yeni bir askeri Keynesçilik dönemine kapı açtı.

Bu savaş sonrası militarizm biçimi, askeri harcamaları artırmanın ünlü Keynesçi çarpan etkisini sağlayacağı, yani istihdam tüketimi, yatırım ve GSYH üzerinde fazlasıyla yararlı etkileri olacağı fikri üzerine kuruluydu. 2019’da Ulusal İktisadi Araştırma Bürosu özenle hazırlanmış bir analiz sunarak 1990–2015 arasında savunma sektörünün diğer ekonomik aktiviteleri “boğmadığını”, yapılan 1 milyar dolarlık harcamanın ekonomiyi 1.5 milyar dolar büyüttüğünü belirtti. Bu sonuçlar anaakım iktisatçıların tahminlerine taban taban zıttı. Bu 2022’nin 1.614 milyar dolarlık ortalama askeri harcamalarının (artık çarpan ve ilişkili etkileri de dahil ederek) ABD GSYH’sinin %10.5’ini –evrensel olarak kabul edilen Savunma Bakanlığı–GSYH oranının 2.8 katını– üretebileceği anlamına geliyor.

Öte yandan askeri Keynesçiliğin herhangi bir dönemde bir istihdam programı olarak görüldüğünü düşünmek hata olur. Olağanüstü taşeron kârı, teknolojik dinamizm ve düzgün maaş ve sigortalı istihdam üretimi, ABD hegemonyasını arttırmaya yönelik jeostratejik önceliklerle birlikte, askeri Keynesçiliğe farklı zamanlarda ve farklı oranlarda eklenmiştir.

Küresel neoliberal militarizm, ABD militarizminin belirleyici kurumsal-ideolojik biçimi olarak, mümkün olan tüm askeri fonksiyonların özelleştirilmesi (ve paralı askerler kullanılması) için uğraşan, bunun yanı sıra askeri müdahaleye ölçüsüz bir düşkünlükle Birinci Dünya Savaşı öncesi Prusya militarizmi algısının en kötü kısımlarını bünyesinde toplayan neo-muhafazakâr bir koalisyonun iktidara gelmesiyle ortaya çıktı.

2003'te Irak'a yapılan sert müdahale ABD militarizmini öne çıkan ideolojik yapı haline getirmek içindi. Bu yapı sayesinde ABD gücünü istediği gibi kullanabilirdi ve bu saldırıyla birlikte dünyanın tek süper-gücü hiçbir ulusalcı muhalefetin cezasız kalmayacağını açıkça belirtmişti. Yeni modelin mimarları Paul Wolfowitz, Richard Pearle, Douglas Feith, Dick Cheney ve Donald Rumsfeld'e (ve daha pek çoğuna) göre yeni bir neoliberal militarizm çağı oluşuyordu. Artık bildiğimiz üzere 11 Eylül'den çok önce bile neoliberal militarizmin mimarları niyetlerini dünyaya göstermek için Irak'ı kullanmaya kararlıldılar. Herhangi bir muhalefetin baş göstermeden ezilmesinin uzun vadeli faydaları olacaktı, zira bu diğer ülkeleri ABD tarafından karıştırılmamak ya da işgal edilmek için kendi ulusalcı arzularını zaptetmeye yöneltecekti. Keynesçi dönemde bile pek çok işletme ve bakım görevi özel şirketlere bırakılıyordu ancak bu yeni dönemde özelleştirme arayışı zirveye çıktı. Başta kâr marjı yüksek müdahale/yeniden inşa sektörüne yönelik askeri harcamaların artmasında bizzat çıkarı olan, kendi gölge ordusuna sahip yeni bir taşeronlar toplamı yaratıldı. Washington, savaş sonrası dönemdekinden çok daha yaygın bir küresel militarizm yoluna girmişti. ABD'nin geniş ölçekli stratejisindeki bu mevcut neo-muhafazakâr atılım tamamen yeni bir çerçeve oluşturmak yerine trajik bir biçimde ABD siyasal iktisadındaki yerleşik saldırgan eğilimlere ivme sağladı.

*Şirket militarizmi*³ aslında İkinci Dünya Savaşında başlamıştı. Doğrudan ya da daha önce görülmemiş beş yıllık amortisman hesaplarıyla dolaylı olarak devlet desteği alan yeni üretim tesisle-

3 (ç.n.) Devlet kaynaklı ve yapısal kârın, teknolojik yan ürünlerin, patent hakkı transferlerinin, sübvansiyonlu tesis ve ekipmanların hırsla kapışılması.

ri, ABD sermaye hisselerinin tamamını %65 civarı yükseltmişti. Savaşın sonunda, (savaş boyunca kiralanıp kâr edecek biçimde işetlenen) bu ultra-modern tesis ve ekipmanların toplam değerinin yaklaşık %77'si en büyük şirketlere yok pahasına devredildi. 8 alüminyum dökümhanesi, 10 alüminyum imalathanesi, 2 rafineri ve 2 düşük nitelikli boksit işleme tesisi dahil, toplam değeri dönemin parasıyla 1.3 milyar dolar (2021 hesabıyla 20.8 milyar) olan 22 devlet tesisinin 1943'de Alcoa şirketine ücretsiz devredilmesi bunun en iyi örneklerindendir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri şirket militarizmi daimi bir hal alarak yeri geldiğinde askeri Keynesçilikle, yeri geldiğinde küresel neoliberal militarizmle el ele hareket etti. İkinci durumda, özellikle 2017-2021 arasında, öncelik askeri taşeronları güçlendirmek oldu ve ABD liderleri de buna zemin sağlamak için askeri personelin maaşlarını git gide yükseltti. Bütün bu süreç Pentagon'un en üst kademelerini parmaklarında oynatan bir sanayi devleri zümresi tarafından tasarlandı.

11 Eylül ve Sonrası

Halkın, ABD militarizmine desteği 2001'den 2016'ya kadar sürekli olarak gözle görülebilir durumdaydı. George W. Bush'un neo-muhafazakâr savaş kabinesi bu yıllarda yükselişe geçti. Bu kabinenin üyelerinden biri, Pentagon'un ikinci adamı olan ve "doktrini" askeri üstünlük ve müdahale ile küresel ABD hegemonyasını korumaya dayanan *unilateralist*⁴ Paul Wolfowitz'di.

11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak savaşlarının da başlaması ve sürmesiyle savunma harcamaları çok büyük artış gösterdi. Birkaç yıl içinde kara kuvvetlerinin aktif personel sayısı 470 binden 548 bine, bahriye personeli ise 158 binden 202 bine yükseldi, hava kuvvetleri ve donanmanın personel sayıları ise ya sabit kaldı ya da düşüşe geçti. Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in "dönüştürme" inisiyatifleri doğrultusunda komuta, kontrol, iletişim, bilgisayar, istihbarat, gözetleme ve keşif sistemlerine (C4ISR), hassas güdümlü mühimmata ve kurşun geçirmez araçlara ciddi yatırımlar

4 (ç.n.) Uluslararası ilişkiler kuramında, karşı tarafın adımını beklemeyi gerekli görmeyen tek taraflı diplomatik yaklaşım için kullanılır.

yapıldı. Öte yandan 1970’ler ve 80’lerin başından beri kullanılan geleneksel çatışma sistemleri ise (uçak, tank ve gemiler) günümüze kadar askeriye’nin belkemiği olarak kalırken pek çok yeni jenerasyon program ya iptal edildi ya da yatırımları azaltıldı.

8 yıllık Barack Obama başkanlığı kuvvet aktarım teknolojilerinin devamlı kullanımıyla ABD istisnacılığını tüm dünyaya sergiledi. Obama, Küresel Güney’in ilerici hükümetlerini (örn.: Honduras ve Brezilya) devirmek ve “vazgeçilmez devletin” gücü ve korkusunu yaymak için neo-muhafazakâr Dışişleri Bakanı’na bel bağladı. Sonrasında yeni başkomutan, seleflerinin “bitmeyen savaşlarının” anlamsızlığını vurgulayıp o güne kadar bir tabu olan Afganistan ve Irak savaşlarında çarçur edilen milyonlar meselesini gündeme taşıdı. Bu hamle görece daha eleştirel bir perspektife kapı aralamış da olsa Donald Trump’ın Pentagon’a ve “anayurdun” kalbine “bağışlar” yağdırmasına engel olmadı.

Yeni Politika: Zengin Taşeron Devlet Kuşu

Küçük çaplı savaş, ulus-kurma ve insani müdahale söylemlerinin geride bırakıldığı dönüm noktası 2021 değil, 2011 yılıydı. Bu dönüşüm Dışişleri Bakanlığı’nın yeni askeri politikanın Çin’i kuşatmaya odaklanacağını açıklamasıyla başladı (ABD boyunduruğundaki bölgelere acil müdahale silahları yerleştirmek ve denizlerdeki “dar boğazlarda” üstünlük sağlamak da bu stratejiye dahildi). 2012’ye gelindiğinde “Third Offset”⁵, Washington’un en moda sohbet konusuna dönüştü. Bu tabir Pentagon’un dilinde tedarik, mevzilenme, teknolojik askeri eserler, yeni yapay zeka kullanım alanları, yeni komuta-kontrol-iletişim-istihbarat (C3I) silah ve “teslimat” sistemleri ve en önemlisi, her tür uzay silahı ve izleme ekipmanlarına yönelik çok büyük bir stratejik dönüşüm anlamına gelir. Bu dönüşüm 2018 yılında Savunma Bakanlığı Ulusal Savunma Açıklaması ile resmileştirildi. Açıklamanın en göze çarpan kısmı ise ABD askeri stratejistlerinin akla yatkın

5 (ç.n.) Pentagon ve ABD Savunma Bakanlığı tarafından 2012 yılında gündeme alınan “Third Offset” adlı stratejik yaklaşım, Rusya ve Çin’in yükselen ekonomi ve askeri kapasitelerine karşı ABD’nin askeri üstünlüğünü sağlamayı hedefliyor.

gördüğü yeni teknolojik araştırmalar ile Silikon Vadisi devlerinin yerleşik uzmanlıklarının birbirine ne kadar uyumlu olduğu.

Stuart Leslie, Kaliforniya'nın internet gibi yüksek teknoloji atılımlarının "girişimci", özgürlükçü şirketlerinin başarısı olduğu hurafesini aydınlatır; pek övülen özgün girişim kültürü aslında 1940'dan beri Washington'u sömüren askeri taşeronculuk kültüründen başka bir şey değildir. *"Yüzbinlerce dolarlık risk sermaye yatırımlarının Batı Kıyısı için aşırı riskli sayıldığı bir dönemde Varian Assc. gibi bir girişim şirketi Hava Kuvvetleri ya da Donanmadan milyon dolarlık sözleşmeler koparabiliyordu. Savunma sözleşmeleri çoğunlukla Ar-Ge'nin yanı sıra üretim anlaşması da içeriyordu ve bu yüzden kâr garantili bir pazardı. Buna maliyet ilaveli sözleşmeleri de ekleyince neden bu kadar az girişimin destek için risk sermayesi aramak zorunda kaldığını anlamak zor değil."*

1998'de 50. yılını kutlayan ve daha o dönemde dokuz ülkede yedi bin işçi çalıştıran Varian'a dönecek olursak, şirket daha sonra sağlık hizmeti sistemlerine ve yarı iletken materyal sektörüne ana ürün üretimine yöneldi. 10 bin kayıtlı patenti için övgüler aldı. Savunma Bakanlığı neredeyse hiçbir zaman bu tür patentleri kendisi almaz. Onun yerine, yurttaşların vergileriyle, kamu destekli araştırmaların taşeron özelleştirme yoluyla 21 yıla kadar patentlerinin alınmasını sağlar. Böylelikle, bir talih kuşu misali, şişkin ve uzun bir iktisadi rant yaratır. 2020 yılına gelindiğinde Varian'ın satışları 3 milyar dolardan fazlaydı.

Richard D. Hooker'ın da belirttiği gibi, Ortadoğu'da küçük ölçekli savaş modeline geçiş ABD donanmasını ortada bırakmıştı, ancak bu da tersine dönecekti. Hint ve Pasifik okyanuslarını kontrol etmek gitgide daha fazla yüksek-karlı savaş gemisi üretimini zorunlu kılacaktı. Şu anki planlar önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde "mürettebatlı" 377 savaş gemisi üretmeyi öngörüyor. Bu sayı 2015'de 271'di. Bunun dışında donanmaya belirsiz bir süre içerisinde 140 kadar insansız yüzey ve su altı aracı, yani "az sayıda" mürettebat ile 300 deniz mili (~550 km) mesafeden gemilere ve karadaki hedeflere füze atabilecek ciddi boyutlarda gemi

ve denizaltılar eklenmesi bekleniyor. Bu devasa hedefler az bulunan bir altın madeni teşkil ediyor. Donanma bütçesinin yıllık 200 milyar dolardan 300 milyara yaklaşık %50 oranında artmasını gerektiriyor. Şimdilik 2022 bütçesinden insansız yüzey ve su altı araç projelerinin Ar-Ge'si için 434 milyon dolar talep edilmiş durumda. Bu demek oluyor ki üretim aşamasında yüzlerce milyar dolara mal olabilecek projenin kullanıma hazır olmasına daha çok var. Bu Ar-Ge çalışmalarının dışında 2019 mali yılında da Boeing'e insansız sualtı araçları (15 metrelik denizaltı) üretmesi için 275 milyon dolar verilmişti.

Devasa Yapılar

İnsansız yüzey ve sualtı araçları projesi sözde yeni filo mimarisinin sadece bir kısmı olup ilk on yılında (aşırı düşük tahminleri kabul edersek) yaklaşık 327 milyar dolara mal olacak ve buna yönelik harcamalar otuz yıla kadar sürebilir. Bütçenin çoğu geniş bir tam mürettebatlı gemi yelpazesi için ayrılacak. En azından kağıt üzerinde bu proje otuz yıl sürecek ve bu durumda masrafı toplamda 1 trilyon doları bulacak. Bu projenin planlandığı gibi ve taşeron üretim sürecinde alışılmış masraf artışları ile sürdürülmesine izin verilirse Donanmanın yeniden düzenlenmesi 2-3 trilyona mal olabilir. Geçmiş uygulamalara bakılırsa proje sonucunda beklenenden daha düşük teknolojik kapasiteye sahip ve daha az sayıda gemi sağlayacaktır. Standart iş prosedürü özünde planlanandan daha fazla masraf ile daha az sayıda, kalitesi yetersiz, geç teslim edilmiş silahlar üretmektir. 2016'da teslim edilen ve planlanan masraflarından 2.98 kat daha fazlaya mal olan 32 kıyı muharip gemisi buna örnektir. Bu harcamalar önde gelen savunma şirketleri Lockheed Martin ve General Dynamics'in kârı oldu.

2020'ye gelindiğinde donanma ilk 4 kıyı gemisini "yeterli olmadıkları" (su aldığı, enerji sistemleri arızalandığı vs.) için kullanımdan kaldırdı. Daha sonra birkaç tanesini daha hurdaya çıkaracaklarını açıkladı. 2021'de asıl sipariş edilen 20 geminin 8'i hurdaya çıkarıldı. Bazıları 30-40 yıl kullanılmaları beklendiği halde daha denizde (hatta limanda) dört yıl bile geçirmemişti. Keynes'e göre

“daha iyisi yoksa” (ev yapmak gibi), askeri harcamalar en azından gerektiğinde ekonomik hareketlilik sağlardı. 2007-2009 finans krizinin artçıları sürerken ABD de ekonomik durağanlık korkusuyla yatıp kalkıyordu, ancak bu kıyı muharip gemileri darbeyi emmeye hazırdı. İlk tam üretim aşamasına 2007’de, gemi üretiminde kapasite fazlasının olduğu ve Kongre’nin buna çözüm aradığı bir anda ulaştı. Toplam 32-35 kadar (işe yaramaz) geminin teslimi de aşağı yukarı krizin düzelmeye başladığı 2009-2015 arası döneme denk geldi. Bu gemiler sayesinde en azından modern askeri Keynesçiliğe fiilen tanıklık edebilmiş olduk. Bunun benzeri bir örnek de artık sonlandırılan 32 gemilik DDG-1000 Zumwalt sınıfı hayalet destroyer programıydı. Donanmanın “dünyanın en büyük ve en teknolojik yüzey muharibi” olarak tanımladığı bu proje kapatıldığında 22 milyar dolar maliyetle 3 “titanyum teneke” üretmişti.

21. Yüzyılın Askeri Keynesçiliği

Kıyı muharip gemilerinin kendileri, hurdaya çıkarılan 8 geminin şişirilmiş fiyatlarından daha büyük birer israftı, zira her biri helikopter platformlarına birer helikopter, silah ve mühimmat, kontrol ve iletişim sistemi, mürettebat eğitimi gibi ek masraflarla geliyordu. Görev paketi denen bu ek kalemler, bir Hükümet Mali Sorumluluk Ofisi raporuna göre sözleşme masraflarına bir 7.6 milyar dolar (%36) daha ekliyordu. Sonra her geminin 70 milyon dolarlık bir ortalama işletme masrafı vardı. Bunun bu kadar yüksek olmasının sebebi de olağan bakımların kâr peşinde koşan özel şirketler tarafından, üstelik bunların üç katı boyutunda destroyerle aynı süre zarfında -21 günde- yapılıyor olmasıydı. Sonuç olarak görev paketlerinin yazılım ve ekipmanları ile işletme masraflarını çıkarsanız bile, 3.4 milyar dolara mal edilen 8 geminin ıskartaya çıkarılması 232 tane yepyeni Amerikan ilkokulunu patlatmakla aynı hesaba geliyordu. Bu arada bu gemilerin yarattığı heyecanın büyüklüğünü, bunların harbiye devriminin cisimleşmiş hali olacağı söylendiğini hatırlatmak gerek. Program aslında 11 Eylül sonrası siyasi dalavereciliği izleyen tedarik çılgınlığı

enasında ve hiçbir stratejik vizyonu olmadan başlamıştı, şimdi ise 2021 ve 2022’de oluşan büyük rekabet senaryosunda işe yaramaz oldukları gayet bariz.

Şimdi az sayıda yeni gemi üretildiği için Donanma modernizasyon ve teyakkuz açısından en önemli yaklaşık 22 bin kritik şirketi takip ediyor, ancak bunlar Pentagon’un cömertliğine bel bağlayan şirket sayısının çok ufak bir kısmından ibaret. ABD’nin 7 tersanesi 377 gemi ve çeşit çeşit insansız araç içeren 30 yıllık projeyi hayata geçirebilecek üretim kapasitesine sahip değil. Tersane kapasitesini artırmak, özellikle gerekli üretim kapasitesini sadece yıllar süren tecrübeyle sağlayabilecek tersane işçilerinin eğitimi düşünülünce, masrafları da fazlasıyla artıracak. Yani üretimde birim fiyatını artıracak yapısal faktörler olacak. Bunun yanında büyük ihtimalle üstlenicilerin 2050’lere kadar sonu gelmeyen “altın kaplamaları” da olacak. Bu tür ek masraflar çoğunlukla “kâr zinciri” şeklinde uygulanır. Örneğin asıl üstlenici; şirketinin, tali şirketlerin ve iş verdiği diğer alt yüklenicilerin kâr marjına “münasip” bir değer biçer. 1 milyar dolarlık bir anlaşmada asıl üstlenici Pentagon’a 1 milyar dolarlık fatura kesip %8 kâr gösterir (yani 80 milyon). Tahmini masraf 920 milyon dolara tekabül eder. Ancak asıl üstlenicinin birinci kademe yüklenici 500 milyon dolarlık fatura kesmiştir (40 milyon dolar kâr ile), ikinci kademe yüklenici ise 300 milyonluk faturayla 24 milyon kâr etmiştir. 1 milyarlık faturanın toplam kârı böylece $80+40+24=144$ milyon dolara, faturanın 14.4’üne tekabül eder. Ancak kayıtlara geçen “münasip” %8’lik kâr marjı olur; elektrik kullanımı vb. kalemlerin bile hesaba katıldığı %14’lük silah vurgunu değil. Bu saadet zinciri pratiği “işin gereğidir” ve sadece “asıl üstlenicinin” son kâr marjını kayıtlara geçirip alt kademenin kârını gizleyerek şirketleri daha da zengin eder.

Şimdilerde Savunma Bakanlığı kâr kelimesini sadece taşeronun sabit fiyatlı bir sözleşmeden çıkarabileceği miktar olarak tanımlıyor. Yukarıdaki gibi maliyet ilaveli sözleşmeler ise artık resmi olarak “kârsız”, maliyet artı sabit ücretli sözleşmeler olarak tanımlanıyor ve bu sayede “sihirli” ücret kelimesi kârı ansızın yok edi-

veriyor. Öte yandan sabit sözleşmelerde bile fiyat sabit kalmıyor; taşeron yeterince uğraşırsa esnek ekonomik fiyat adaptasyonlu bir sabit sözleşme ayarlayabiliyor. Ayrıca daha yararlı görürse kârını toplam masrafla hedeflenen masrafa göre adapte ederek faturaya yansıtabileceği teşvik ilaveli bir sabit sözleşme için devleti sıkıştırabilir. Yozluğu bundan bile bariz olan bir de masrafa ödül ilaveli sözleşmeler vardır ki bunlar şirkete (1) sözleşme yapıldığında belirlenen sabit ücret ve (2) Savunma Bakanlığı'nın kararlaştırdığı bir miktar ödül kazandırır. Her şekilde, şirketler askeri işleri sırf zarar olarak göstermeye çalışsalar da doyumсуzca tekrar tekrar savunma sözleşmeleri ararlar. General Dynamics'in 2020 şirket raporlarına bir bakınca %70'i ABD ordusuna (kalanı da yabancı ordulara) olan 40 milyar dolarlık satışlarından elde ettiği %10'luk yağlı kârını görebiliriz. "Savaş vurgunculuğu" yüz yıldır tartışılardursun, ampirik veriler baş üstlenicilerin 2000-2015 arası 113 sözleşmeden ortalama %14.3, alt yüklenicilerin ise bunlardan neredeyse %14.6 kâr ettiğini gösteriyor. Bu oranlar ortalama sivil üretimin net kârının neredeyse iki katı olmakla beraber istenen (ancak mevcut olmayan) asıl sermaye dönüşünü tam olarak yansıtmıyor bile.

Her Yol Çin'e Çıkıyor

ABD ekonomisi yıllardır kamu Ar-Ge programları ve yan ürünleriyle dönüyor. Pentagon ve uzantıları (18 istihbarat teşkilatı, NASA ve Enerji Bakanlığı nükleer projeleri dahil) ekonominin lokomotif görevi görüyor. Ancak günümüzde kamu kaynaklı teknoloji üretim ve inovasyonunun etkisi sürse de ekonomik ağırlığı azalıyor. Sayısal olarak özel sektör teknoloji çalışmaları artırıyor. Eskiden bu neredeyse sadece ABD için geçerli bir durumdu ve diğer ülkeler, özellikle Silikon Vadisi 80'lerde ekonomiyi yeni dijital çağa ittikten sonra, kenardan izlemekle yetiniyordu. Ancak niteliksel olarak ABD ordusundan esinlenen teknolojiler hala piramidin tepesinde yer alıyor.

Ancak dönem hızla değişiyor. ABD yıllarca askeri harcamaları gizli sanayi politikası olarak kullanırken devlet eliyle sanayi po-

litikası belirlemeye çalışan diğer tüm ulusları azarlıyordu. Yaygın neoliberal inanış, piyasa herkes için iyi olanı bilir diyordu. Piyasa verimliydi ve tüm piyasa dışı aktiviteler minimize edilmeliydi. Elbette “savunma” hariçti; “savunma”, ana akım neoklasik ve neoliberal iktisatçıların göz ardı ettiği “kara kutuydu”. Milton Friedman gibi neoliberal iktisatçıların sanayi politikalarına karşı söylemleri 80’lerde piyasa güdümlü politikaları düşünen Çin’e sunuldu. Ancak bu uzun zaman önceydi ve orada kaldı. Çin son on yıllar boyunca sanayi politikalarını defalarca yeniledi ve yatırım yaptığı stratejik sektörlerin çoğunda atılım sağladı. İdeolojik at gözlükleri yüzünden Washington siyasetleri Çin’in devlet sektörünü ve sanayi politika hedeflerine ulaşmasındaki rolünü hep küçümsedi. “Savunma entelektüelleri” ve askeri strateji analistleri Çin’in artan teknolojik kapasitelerini yakın zamana, özellikle de 5-G programının başarısına kadar anlayamadı (2025 5-G tüketim tahminleri Çin’in küresel pazarın %60’ını teşkil edeceğini öngörüyor. Aralık 2020’de ABD’de 30-40 milyon 5-G kullanıcı varken bu sayı Çin’de 300 milyonu aştı.) Çin yabancı 5-G pazarını arşınlarken, ABD ulusal savunma devletinin etkisini kullanarak Çin’in ilerleyişini durdurmaya çalışıyor. 2020’de ABD, İngiltere’yi Huawei ile anlaşmasını iptal etmeye zorlayıp kaynak bileşenleri kullanımını ve ABD mikroçip teknolojilerine erişimini engellemek için şirkete yaptırımlar uygulamıştı.

Telekomünikasyon ve ileri dijital elektronik teknolojileri ABD’nin askeri güç gösteriminin hayati öğelerinden olup yıllardır ABD şirketlerinin hegemonyasındaydı. Savunma İleri Teknoloji Araştırma Müdürlüğü’nün 1958’den itibaren sunduğu destek sayesinde ABD teknolojik olarak önde kalmayı başardı. ABD’nin, merkezinde Pentagon yatırımları bulunan ve tüm kamu Ar-Ge harcamalarının %50’den fazlasını teşkil eden bir ulusal inovasyon sistemi olduğu bir gerçek. İddia edilenin aksine, bu 3 milyar dolarlık askeri Ar-Ge sistemi özel sektörün önünü tıkamak şöyle dursun, askeri-bağlantılı özel Ar-Ge çalışmalarıyla özel sektöre 2 milyar dolar kazandırmıştır. Özel sektörü asıl zora sokan şey Çin’in kendi ulusal inovasyon sisteminin varlığı ve başarısıdır. Bu alanda *Made*

in China 2025 projesine dikkat etmek gerekir; bu program Çin'in 10 kritik sektörde hızla yükselmesini hedefler ki ABD, Çin'in bu sektörlerden ikisinde; yeni nesil BT ve havacılık-uzay sektörlerinde yükselişini bu alanda askeri hegemonya ile kurduğu kendi egemenliğine tehdit olarak görüyor. Çin, doğal kaynakları ve endüstriyel inovasyon kapasitesi sayesinde geleceğin üretim lideri olacağını iddia ediyor. Ulusal Güvenlik Konseyi ve Pentagon'un stratejistleri ise Çin ile kafa kafaya bir üretim yarışını ertelemek adına, "ABD'nin hayati çıkarlarını korumak" gibi muğlak terimlere sığınarak Çin'in teknolojik otonomi ve beceri arayışını ne pahasına olursa olsun engellemeye çalışıyor. ABD'nin SSC-B'ye karşı asla gerçekleşmeyen "üstünlük" fikrini öne çıkarması (bombardıman üstünlüğü, füze üstünlüğü, harcama üstünlüğü vb.) gibi, strateji analistleri şimdi de bir gemi üstünlüğü fikrini öne atıyor; Çin'in gitgide yaklaşan bir tehdit olduğunu öne sürüyor. Bu hikayeye göre ABD, Çin'in "sayısal olarak dünyanın en büyüğü olan" donanmasına yetişmek "zorunda kalıyor". ABD, tecrübeli olduğu sayım hileleriyle Çin'in toplam savaş gücünün 360 gemi olduğunu, kendi 297 gemilik donanmasına fark attığını iddia ediyor. Ancak bu hesap standart ölçütleri tamamen göz ardı ediyor. ABD'nin fazlasıyla büyük savaş gemisi varken Çin'in ise küçük, düşük kapasite kıyı gemisi bolluğu var. Standart karşılaştırma ölçütü "yüzey savaş gemisi" sayısıdır. ABD'nin 162 gemi ve 68 denizaltının yanı sıra dünyanın en ölümcül silahı olan 14 SSN balistik füze denizaltısı var. Bu denizaltılar 20 termonükleer çok başlıklı bağımsız hedeflenebilir atmosfer üstü roket (MIRV) taşıyabilir, yani her denizaltı potansiyel olarak 240 bağımsız hedefe nükleer saldırı yapabilir. Bu başlıklar Hiroşimaya atılan bombanın altı katı boyutundadır. Çin'in "yüzey savaş filosu" ise 121 gemi, 50 denizaltı ve her biri 12 MIRV kapasitesi olmayan nükleer roket taşıyan 6 balistik füze denizaltısı var. Kritik olan balistik denizaltı füze sayısına göre, eğer mevcut tahminler doğruysa ABD (kullanılmayan ya da depolanmış nükleer silahlar dahil) birkaç bin nükleer bomba atacak kapasiteye sahipken Çin sadece 72 tane kadar atabilir.

ABD askeri olarak Çin'e katbekat üstün olmakla beraber, Hint-Pasifik bölgesinde Fransa'yla en ufak bir stratejik askeri hegemonya gücü paylaşmaktan korkuyor. Fransa'nın bölgede uzun yıllara dayanan bir askeri ve diplomatik etkisi var. Emmanuel Macron, Cibuti'den Polinezya'ya uzanan tesisleri, "dünya sınıfı savunma sanayii", bölgede elinde tuttuğu topraklar ve Hindistan'a savaş uçakları satıp, Avustralya'ya 12 saldırı denizaltısı yapmasıyla Fransa'nın bir Hint-Pasifik gücü olarak kendini gösterdiğini ilan etti. Fransa'nın mevcut Hint-Pasifik askeri gücü 15 savaş gemisi, 7 bin asker, 38 askeri uçak, kalıcı askeri üslerden oluşuyor ve uçak gemileri, denizaltılar, füzeler ve uçaklarla bölgeye Fransız ana karasından bile baskı uygulayabiliyor. Fransa bir süredir bölgede bir "dengeleyici güç" rolü oynamak istediğini belirtip, Çin'e karşı ABD'nin planından daha az agresif bir strateji uygulanmasını savunuyor.

Bu Eylül 2021'de de böyleydi. Karşılık olarak Hillary Clinton'ın gerilimci müttefikleri (Dışişleri Bakanı Antony Blinken, ulusal güvenlik danışmanı Jake Sullivan ve agresif Ulusal Güvenlik Konseyi Hint-Pasifik koordinatörü Kurt Campbell) kapalı kapılar arkasından Fransa'nın Avustralya'yla arasındaki 66 milyar dolarlık dizel motorlu nükleer denizaltı anlaşmasını iptal ettirip yerine Amerikan teknolojisiyle donanmış daha az sayıda daha tehditkâr nükleer motorlu denizaltılar sipariş edilmesini sağladı. Bu yeni anlaşma da büyük ihtimalle General Dynamics elektrikli gemi bölümüne ve ABD savunma sanayiine düzenli bir kâr akışı sunacak.

Fransa'nın Asya'da "dengeleyici güç" olma hayalleri bir yana, ABD şimdiden tek taraflı güç gösterilerine başlamış durumda. Washington deniz gücünü ve bir dizi çok taraflı anlaşmayı kullanarak Washington-Londra-Canberra hattını kontrol altına almaya çalışıyor; 2021 AUKUS güvenlik ortaklığı denizaltı değişimi, 2017 Dörtlü Güvenlik Paketi (Avustralya, Hindistan, Japonya, ABD) ve son dönemde Japonya'nın da katılmaya çalıştığı Beş Göz (Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, İngiltere, ABD) istihbarat paylaşım grubu. 2021 Mayıs'ında, mevcut savunma politikaları

müsteşarı Colin H. Kahl'ın çalıştığı bir Stanford Üniversitesi enstitüsünde, Ulusal Güvenlik Konseyi Çin kıdemli müdürü Laura Rosenberger yeni savunma programını “gerektiği yerde Çin’e karşı durmak ve çıkarlarımıza uyduğunda işbirliği yapmak” diye özetlerken, Campbell ABD’nin Hint-Pasifik gücünü yeniden yapılandırıp “daha caydırıcı” olmak gerektiğini savundu. Birkaç ay sonra Genelkurmay başkanı Çin’in başarısız bir roket testini derin bir endişeyle yorumlayıp “bir Sputnik olmasa bile çok yakındı” dedi. Bir hafta sonra Pentagon Çin’in 2030’a kadar bin nükleer başlık fırlatma kapasitesine (ABD’ye kıyasla hiçbir şey) sahip “olabileceğini” açıkladığında ise Çinlilerin ABD’nin önündeki en büyük askeri tehdit olduğunu belirtti.

ABD’nin Hint-Pasifik bölgesindeki güç gösterisinin hızlı evrimi ve Campbell’in füze denizaltıları, seyir füzeleri ve uçak gemisi İHA’ları üretimini teşvik etmesi, önde gelen silah üreticilerine mevcut devlet yapılanmasını (demir üçgen) kendi lehlerine kullanma fırsatı sundu. 1570 üyeli Ulusal Savunma Sanayi Birliği ve 300 şirketten oluşan Uzay-Havacılık Sanayi Birliği’nin de üyesi olduğu Savunma ve Uzay Sanayii Birlikleri Konseyi gibi örgütler, her dediklerini yapan Pentagon ile birlikte silah alım-satım işlerini bizzat şekillendiriyor. Savunma şirketleri, özellikle de denizcilikle ilgili üretim yapanlar, tarihin en büyük “savunma” savurganlıklarından birine hazırlanıyor. Bu demek oluyor ki bu şirketlerin Titanik kıyı muharip gemileri ve Zumwalt hayalet destroyer programı ile üstüne yattığı paralar, bir yandan ABD yüksek teknoloji sanayiine güç verip savunma sanayiinin kârını artırmak, bir yandan da Çin’i teknoloji ağırlıklı üretimden uzaklaşp küresel bir sanayi gücü olma amacını engellemek için uygulanacak yeni askeri Keynesçilik sürecinde hiç edilecek sermayenin sadece ufak bir kısmından ibaret olacak.

Monthly Review dergisinde “*The Political Economy of Systemic U.S. Militarism*” başlığıyla yayınlanan bu yazı Komünist Dergisi için Umur Devrim Çelik tarafından çevrildi.

Ukrayna Savaşı, Batı İttifakı ve Emperyalist Sol

KUBİLAY CENK KARAKAŞ

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri harekatı devam ederken uluslararası siyaset sahnesinde köklü (ve en azından bir süre kalıcı olacağı benzeyen) gelişmeler yaşanıyor.

Savaş öncesinde bir emperyalist blok olan Avrupa Birliği (AB) içerisinde diplomatik yaklaşımlarıyla bilinen Almanya, Washington'un baskısıyla bu çizgiyi terketti. Uzun bir süredir AB içerisindeki çatlaklara oynayan ve NATO'ya alternatif bir "Avrupa Ordusu" isteyen Macron önderliğindeki Fransa'nın hegemon olma planları suya düşmüş durumda. Eski Sovyet coğrafyasında bulunan ve yine savaş öncesinde NATO'nun Rusya'ya karşı ileri karakolu olan Polonya, Estonya, Litvanya, Romanya vb. Doğu Avrupa ülkelerinde ise önemli bir silahlanma yarışı almış başını gidiyor. Uzun süredir herhangi bir ittifak içerisinde yer almayan İsveç ve Finlandiya'nın şu sıralar Türkiye engeline takılan NATO üyelikleri de belirli pürüzler halledildikten sonra gerçekleşecek gibi duruyor. Gerçekleştiği takdirde ittifaka katılan yeni üye ülkelerin sayısından bağımsız, bu iki Kuzey Avrupa ülkesinin üyeliklerinin tamamlanması birincil emperyalist blok işlevi gören Batı İttifakının⁶ bir süredir çeşitli sorunlar yaşadığı için sarsılan

6 Bu kavramı iki ayrı emperyalist blok olan ABD ve AB'nin total hegemonyası için kulla-

hegemonik gücünün yeniden konsolidasyonuna önemli ölçüde hizmet edeceğini görüyoruz.

Bu gelişmeler ışığında bugün hem genel olarak dünya solunun hem de özel olarak Avrupa solunun halihazırda devam eden ciddi bir bunalım içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Hemen belirtmek gerekir ki, mevcut kriz Ukrayna savaşıyla başlamadı, fakat Ukrayna savaşıyla birlikte emperyalist kampta ve sermaye sınıfı saflarında gerçekleşen yeniden konsolidasyonun solun bu etkisiz haline katkı sunduğu söylenebilir.

Bu yazıda Ukrayna savaşının arka planından ve ABD siyasetiyle ilişkisinden bahsettikten sonra Batı İttifakının kırılma noktalarının bazılarını açıklayıp savaşın bu fay hatlarında nasıl bir birleştirici etkisi olduğunu anlatacağım. Son olarak bu genel çerçevede dünya solundan bazı örnekleri ele alarak emperyalizmle ilişkisini anlatacağım.

Batı İttifakının Fay Hatları

Devlet adlı organizasyonun, dışarıdan bakıldığında araçsal bir şekilde yalnızca bir bütün olarak sermaye sınıfının kontrolünde olduğu düşünülebilir. Ancak bu organizasyonun yapısı, sürekli hareket halinde olan sermaye kliklerinden oluşur. İktidar dediğimiz şey ise hem bu sermaye kliklerinin çıkarlarını hem de toplumun buna rızasını kazanmayı gerektirir. Sermaye iktidarı, sermayenin bu klikleri arasında çıkar birliğini sağlayabilen ve bunu yaparken geniş halk kesimlerinin de rızasını kazanan bir nitelik taşır. Emperyalizm de bu sermaye iktidarının yeni pazar arayışları için ulus-ötesi müdahale kapasitesi ve hedeflerinden oluşur.

Yine Komünist dergisinin 15. sayısında kaleme aldığım “Neoliberal Otoriterliğin Krizi” başlıklı yazıda⁷ neoliberalizmin son 20 yıllık serüveninde “ilerici neoliberalizm” (Nancy Fraser’dan ödünç aldığım) adlı bir kavrama yer vermiştim. Buna göre; 2016 yılında

nıyorum.

7 Bahsettiğim sayı Türkiye İşçi Partisi’nin internet sitesinde bulunan Komünist dergisinin çevrimiçi arşivinden okunabilir <https://tip.org.tr/komunist/>

Trump iktidarıyla birlikte sekteye uğrayan şey, emperyalistlerin uzun bir süredir gelişmiş kapitalist ülkelerdeki toplumun geniş kesimlerinin rızasını alarak dünyanın hemen hemen her köşesine müdahale edebilme kapasitesi idi. Trump yönetimi de bundan azade değildi elbette ancak “NATO’nun bütçesini biz ödemeyeceğiz” şeklindeki çıkışları, bir bütün olarak Batı İttifakının Avrupa’daki temsilcisi konumunda olan İngiltere’nin AB’den çıkışına olan desteği ve ABD’nin odağını Çin üzerinden Asya-Pasifik’e kaydırmasıyla birlikte bir paradigma değişikliğine gitmişti. Buna elbette neoliberal paradigma dönüşümünün başını Wall Street’in çekmesi, finans sermayesinin önem kazanması ve sanayisizleştirme ile birlikte önemli ölçüde kenara itilen kesimlerin Trump ile birlikte yeniden ana akım siyaset sahnesine dönmesi de katkı sundu. Zira ilerici neoliberalizm olarak adlandırılan şey, ağırlıklı olarak çeşitli toplumsal hareketlerle temas halinde olan, kendini “aktivist” olarak nitelendiren, kozmopolit ve kentli kesimler üzerinden bir hegemonya kuruyordu. Bu kesimler için Libya’nın bombalanması bir haber değeri dahi taşımazken, Demokratların adayının Hillary Clinton olması önemli bir şeyi temsil ediyordu.

Trump’ın ünlü “Amerika’yı yeniden muhteşem yapacağız” sloganı oldukça ses getirmişti. Fakat Biden yönetiminin seçim kampanyasında kullandığı “Amerika geri döndü” sloganı, üzerinde daha fazla durmayı hak ediyor. ABD ve Avrupa arasındaki tarihi ittifakı restore etmek, Biden tarafından kendi iktidarının ana hedefi olarak ilan edildi. “Amerika Geri Döndü” sloganı, kısa süren bir fetret devrinin ardından, ABD’nin Batı İttifakının dizginlerini yeniden ele almaya hazır olduğunu göstermesi hedefliyordu.

Kendini bir “Atlantikçi” olarak tanımlayan ABD Başkanı Joe Biden, dış politika ekibinin bazı üyelerini Atlantik Konseyi (Atlantic Council) adlı “sivil toplum örgütünden” seçti. Atlantik Konseyi, ABD sermaye sınıfının önemli bir kesimi tarafından finanse edilen, ancak önemli ölçüde Demokrat Parti ile ilişkili neoliberaler tarafından finanse edilen neoliberal bir düşünce kuruluşudur. Konsey, Trump yönetiminin, Avrupa’daki müttefikler ile gerilimlerini NATO’yu zayıflatması ve müttefiklerin çıkarlarını

yansıtmayan tek tarafı yaklaşımıyla birlikte ABD askerlerinin bazı sınır ötesi operasyonları sonlandıracağına yönelik söylemleri nedeniyle eleştiriyordu. Buna ek olarak, Soğuk Savaş ideolojisinin yansıması olan “Rusya karşıtı” söylemin ABD toplumunda tarihsel olarak bir karşılığı da var. Yıllarca Sovyetler Birliği’ni baş düşman olarak gören ABD, Sovyetlerin mirasına çöken oligarkların kurduğu Rusya Federasyonu’nu da eşit derecede düşman olarak kodladı. Haliyle Rusya’ya yönelik tarihsel saldırganlığın yerini Çin’e bırakmış olması da bu paradigmada ciddi bir değişimi simgeliyordu.

Yeniden Konsolidasyona Doğru: Ukrayna Savaşı

Atlantik’in diğer tarafındaki gelişmelere de göz gezdirmekte fayda var. Savaş, Avrupa siyasetinde hem tarihsel kökleri bulunan hem de son 10 yılda artarak şiddetlenen bazı kriz başlıklarının en azından rafa kaldırılmasına ve şekil değiştirmesine neden oldu. Özellikle savaşın sisi henüz dağılmamışken bunları analiz etmenin belirli sınırları mevcut. Savaş sürekli olarak şekil değiştiriyor, aktörler sahada hamleler yapıyor. Ancak belirli yarılmaları takip ederek en azından anlamlı bir çerçeve çıkarabileceğimizi düşünüyorum.

Bunlardan ilki, yukarıda bahsettiğim NATO ve müttefikleri sorununun en azından yakın bir geleceğe kadar masadan kalkmış olması. Mevcut gelişmeler ışığında bunu bazı örneklerle incelemek faydalı olacaktır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşadığı yenilgiyle birlikte Almanya’nın özgün dış politikası diplomatik yollarla ilerliyor, etki alanı da sivil toplum örgütleri ile genişliyordu. Henüz Rusya’nın askeri hareketi başlamamışken Almanya’nın Minsk-2 antlaşmasına geri dönme konusunda AB ve NATO’ya bir basıncı vardı ve hem Rus hem de Ukrayna tarafıyla aktif iletişim halindeydi. Savaş başladıktan sonra Almanya bu çizgiyi terketmek zorunda kaldı ve SPD’li Şansölye Olaf Scholz, 100 milyar avroluk savunma bütçesini onayladı. Bununla da sınırlı kalmadı ve Ukrayna’ya (hala devam etmekte olan) silah sevkiyatına başladı. Almanya’da silahlanma konusunda özel bir hassasiyeti olan kamuoyunun Ukrayna savaşına yönelik silah sevkiyatına rıza gösterdiği

de not edilmeli.

İkincisi, uzunca bir süredir Avrupa'da ayrı bir odak oluşturma peşinde olan Fransa son yıllarda NATO'ya yükleniyor ve bu konuda müttefikleri ikna etmek için çalışmalar yapıyordu. Öyle ki, Macron'un 2019 yılında NATO için "beyin ölümü gerçekleşti" demesi gündeme oturmuştu. Bunun arkasında Fransa'nın önerdiği bir "Avrupa Ordusu" bulunuyordu. Macron tarafından öne sürülen Avrupa Ordusu, NATO'yla bir uyumu gözetmiyordu. Uzun bir zaman sonra Avrupa'da hissedilen savaş, ittifakın NATO'ya olan güvenini tazelerken aynı zamanda yeni bir amaç verdi. Avrupa Ordusu gündemi ise şekil değiştirdi. Bu yıl Mart ayında duyurulan AB Acil Durum Müdahale Gücü bunun önemli bir ayağını oluşturuyor. Merkezinde Almanya'nın olduğu bu askeri birliğin şimdilik 5,000 personelden oluşması bekleniyor. Müttefikler NATO'yla rekabet halinde olmayan, aksine uyum içerisinde çalışan bir yapının gerekli olduğunu söylüyor.

Üçüncüsü, Avrupa Birliği ve genel anlamıyla Batılı sermaye iktidarı sosyo-kültürel olarak uzun zamandır bastırılmış halde olan bazı kodlarına geri dönüyor, geçmişin hayaletini çağırıyor. Savaşın başlangıcında Rus kültürüne yönelik absürt sansürler, savaşla en ufak alakası olmayan Rus öğrencilerin Avrupa'da sosyal ve kültürel yaşamdan koparılması, Rus pazarına yönelik yatırımların durdurulması, Eurovision ve Cannes gibi "politikadan uzak" olduğu iddia edilen kültürel etkinliklerde Ukrayna'nın öne çıkarılması ve Zelensky'nin onur konuğu olarak davet edilmesi, mülteci ve göçmenlere yönelik her türlü insanlık dışı muameleyi reva gören AB'nin, konu Ukrayna'dan gelenler olunca kapıda karşılaması gibi örnekler sıralanabilir. Bunun, özellikle 2000'lerin başında ortaya atılan ilerici neoliberalizm gibi geniş toplum kesimlerinin rızasını kazanmak için hiç maskeye ihtiyaç duymayan, aksine savaş gündemi üzerinden neredeyse açık-faşist niteliğe bürünebilecek bir paradigma değişimi olduğu söylenebilir.

Bütün bunların ışığında, tarihsel kökleri de olan (bkz. Soğuk Savaş) ve Sovyetler dağıldıktan sonra NATO gibi sözde "savunma"

özde “saldırı” örgütü olan birliğe bir yeniden varlık nedeni veren Rusya karşıtlığı, Trump’ın seçilmesiyle birlikte ikinci plana itilmişti. Biden yönetimiyle birlikte, hem yönetici sınıflar hem de geniş toplumsal kesimlerin gözünde neoliberal hegemonyanın yeniden tesisi hedeflenmişti. Ukrayna savaşıyla birlikte bu konsolidasyonun uluslararası ölçekte yeniden sağlanmak üzere olduğunu, en azından bu konuda ciddi bir adım atıldığını görmek gerekir.

Sol Ne Yapıyor?

Dünya solunun savaş karşısındaki tutumu oldukça değişken bir durumda. Bu nedenle tek tek hangi partinin nasıl bir pozisyon aldığını açıklamamanın bu yazı ölçeğinde anlamlı olmadığını ve kısır bir tartışma alanına seslendiğini düşünüyorum. Bu yüzden yalnızca spesifik bir pozisyon olarak gördüğüm, kendi ülkesinin savaşını destekleyen “emperyalist solu” ele almanın daha verimli ve anlamlı olduğunu düşünüyorum.

Örneğin Almanya’da Yeşiller Partisi düzen siyasetinin en önemli aktörlerinden biri haline geldi. Öyle ki, Washington’ın uzun zamandır sabote etmek için uğraştığı Kuzey Akımı 2 projesi Ukrayna savaşıyla birlikte tartışmaya açılmıştı. Alman Yeşillerin seçim öncesi vaatlerinden biri bu projenin iptal edilmesiydi. Savaşın başlamasıyla birlikte, Yeşillerin ekonomi bakanı Robert Habeck’in yoğun çabalarıyla bu proje iptal edildi. Projenin iptali Washington tarafından sevinçle karşılandı. Almanya’nın Ukrayna’ya silah yardımı ve savunma bütçesinin artırılması da yine Yeşiller tarafından yoğun bir şekilde desteklendi ve propaganda malzemesi haline getirildi. Geçtiğimiz seçimde Yeşiller ve Sol Parti (Die Linke)’nin ittifak tartışmalarına da NATO meselesi damga vurmuştu. Daha sonrasında Linke içerisinde NATO ve ittifak konusunda başlayan tartışmalar parti örgütlerine kadar sıçramış, bu konudaki kafa karışıklığı partinin seçim döneminde zayıf karnı olmuştu. Hazır Linke’den bahsetmişken söylemek gerekir ki, Almanya’da düzen siyaseti tarafından çizilen düzen sı-

nırlarının dışında bir hat çizemedi Linke. Açıklamaların tamamına yakını yalnızca Rusya'nın askeri hareketini konu alırken NATO genişlemesini de işaret eden bir çizgiden söz etmek mümkün değil. Bu açıdan bakıldığında Almanya'da başını Yeşillerin çektiği NATO yanlısı çizginin hakim söylem haline geldiği ve Linke'nin utangaç-ürkek tavırlarıyla birlikte solun anti-emperyalist bir savaş karşıtı tavır kurmaktan çok uzak olduğu ve düzen siyasetine su taşıdığını görebiliyoruz.

İngiltere'de de benzer bir durum mevcut. 2020 yılında İşçi Partisi'nin sağ kanadı tarafından tasfiye edilen Jeremy Corbyn ve Tarık Ali, Lindsey German gibi sosyalistlerin bulunduğu Savaş Durdurun Koalisyonu (Stop The War Coalition) oldukça isabetli bir şekilde savaşın durdurulması, Minsk-2 anlaşmasına dönülmesi ve NATO genişlemesinin son bulmasına dair açıklamalar ve eylemler düzenledi. Corbyn'i ve parti içindeki-tabanındaki destekçilerini tasfiye eden Keir Starmer tarafından hedef haline getirildiler. Buna bir de The Guardian gazetesi etrafında kümelenen NATO yanlısı sosyal-demokrat solu da eklemek gerekir. Savaş Durdurun Koalisyonu'nu açıktan hedef gösteren bu ekip, Soğuk Savaş histerisi ile NATO karşıtı sosyalistlere yönelik cadı avı başlattı. İşçi Partisi'nin gençlik örgütü sekreteri NATO karşıtı açıklamaları nedeniyle görevden alındı.

Yunanistan, Portekiz ve İtalya gibi geleneksel solun ve komünist partilerin tarihsel olarak güçlü olduğu Akdeniz şeridinin hem savaş hem de NATO konusunda en anlamlı duruşu sergilediğini söyleyebiliriz. Yunanistan Komünist Partisi (KKE) silah sevkیاتlarının durdurulması için eylemler yaptı, Atina'da kitlesel mitingler düzenlendi. Bununla birlikte Yunanistan'ın savaşta bir NATO görevi almaması için açık çağrıda bulundu. Portekiz Komünist Partisi (PCP) Rusya'nın askeri hareketine karşı çıkarken NATO'nun yayılma politikalarına ve AB'nin savaş politikalarına Portekiz'in dahil olmaması konusunda çalışmalar yaptı. İtalya'da solun önemli bir kısmı savaşa hayır sloganını benimsedi ve çubuğu NATO yayılcılığına bükte. Yunanistan'dan sonra işçilerin silah sevkیاتını durdurmak için harekete geçtiği tek ülke oldu.

Esas Düşman Kendi Ülkemizdedir

Bugün Avrupa’da “sol” tanımını birçok farklı yapıya temas ediyor. Örneğin Fransız Komünist Partisi gibi Ortodoks gelenekten kopan ama tarihsel olarak bağı olan yapılar mevcutken, SYRIZA ya-hut PODEMOS gibi düzenin sol kanadını oluşturan sözde radikal partiler ve yeni nesil sol popülist/radikal sol/yeşiller diyebileceği-miz diğer partileri kapsıyor. Avrupa solu kavramını bu nitelik-te kullanıyorum. Zaten oldukça az örnek dışında hemen hemen bütün bu partiler “savaşa hayır” adı altında NATO ve Ukrayna rejimini savunuyor, hatta fiili olarak kendi ülkelerinin meclis-inde Ukrayna’ya yardım adı altında silah desteğini onaylıyor, NA-TO’nun varlığını destekliyor.

Bu tartışmaların yeni olmadığını söyleyerek bitirebiliriz. Alman devrimci ve Spartakist Birliği’nin kurucularından Karl Liebknecht, Birinci Dünya Savaşına giden dönemde, devrimcilerin Al-man Sosyal Demokratlarından (SPD) en büyük ayırım noktasını açıklarken bizim de bugün sahiplendiğimiz bir ilkesel tutumu anlatıyordu: “Esas düşman kendi ülkemizdedir” sloganı, sosyalist-lerin ve devrimcilerin kendi ülkelerinin emperyalist ve sermaye yanlısı savaşlarına karşı içerde mücadeleyi öğütliyordu. Anlam-lı bir savaş karşıtı çizginin kurulabileceği yer burasıdır. Tarihsel ola-rak geleneksel solun ağırlıklı olduğu ülkeler dışında Avrupa solu ise bugün bundan fersah fersah uzakta, savaşa hayır sloganı adı altında emperyalist savaşçı açıktan desteklemektedir.

Emperyalizmin “Mirası”: Kültür Yoluyla Beslenen Arzular

SİNEM YILDIZ

*“Tarih okumak istiyordum,” diyor kutularla konuşurcasına,
“tabi eğer üniversiteye gitseydim.
Fakat tarihin zafer kazananlar tarafından yazıldığını
fark ettiğimden beri istemiyorum.”¹*

“Dünya mirası” kavramı, 16 Kasım 1972’de UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) tarafından kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme ile tanımlanmıştır. Bu sözleşmeye göre, belirlenen kriterleri sağlayan alanların Dünya Mirası Listesi’ne girmesi için çeşitli aşamalardan geçmek üzere adaylık başvuru süreçlerini başlatmaları ve başvuru dosyasının yanında “Alan Yönetim Planı” adı verilen bir dosyanın hazırlanmış olması beklenir. Miras alanlarının “yönetimi” ile ilgili genel ilkelerin, stratejik planların, somut projelerin genel çerçevelerinin tarıflendiği bu raporun hazırlanması için

1 Audur Ava Olafsdóttir, Sessizlik Otel (2021), çev. Esra Birkan, Nebula Kitap Eser, 2016 İzlanda Edebiyat Ödülü’nü almış, aynı yıl İzlanda’daki kitabevleri tarafından verilen İzlandaca En İyi Roman seçilmiş, 2018 yılında da İskandinav Konseyi Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür.

sözleşmeye taraf ülkelerin iç hukuklarında yeni yasal düzenlemeler yapmaları gerekir. İç hukuktaki düzenlemeler sonucunda alan yönetim planı raporlarının hazırlanması için yasal düzlem oluşturulmuş olur. Bu raporlarda dünya mirası listesine girmek için adaylık başvurusu yapacak alanlardaki ekonomik faaliyetlerin biçimi, turistik alanların nasıl tasarlanacağı, varsa tarihi alanlara yakın bölgede yaşayan yerel halkın yaşam “biçimleri” tariflenir. Bu anlamda, tarihi kültürel alanlarda “kültürün modernleştirilmesi” diyebileceğimiz bir süreç tasarlanmış olur.

Yukarıda anlatılan süreç, öncelikle miras alanlarının nasıl korunacağına yönelik bir şema sunmaktadır. Ancak bunun ötesinde, miras alanları üzerinden ve kültür alanının şekillendirilmesiyle ilerleyen bir emperyal girişimin tariflenmesi olarak da okunabilir. Emperyalizmin pek çok tanımı yapılmıştır. En geniş çerçeveye, erken kapitalistleşmiş merkez ve batılı ülkelerin gelişmemiş ülkeler üzerinde kurduğu egemenlik olarak tanımlanabilir. Gelişmemiş ülkelerin doğal kaynaklarını, ekonomik gelirlerini askeri ve siyasal araçlarla yöneterek yine merkezi ülkelere aktarması ise, “nedir” sorusunu takip eden “nasıl” sorusunun çerçevesini çizer. Ancak bu çerçeve, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında esnetilmeye ihtiyaç duymuştur. İşte bu yazıyla, Lenin tarafından “kapitalizmin en yüksek aşaması”² olarak tariflenen emperyalizmin, özellikle 1980’lerden sonra yayılmak için savaş dışı yolları kullanmasında kültürel alanın sahip olduğu rolün incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda yazının ilk bölümünde emperyalizmin ortaya çıkışı ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik ve politik nedenler sonucunda savaşlar yoluyla kapitalizmin yayılımının görece sınırlanmasıyla kültür alanından ilerlemek için geliştirdiği araçlar açıklanacaktır. Sonrasında, kültür alanında ilerlemek için yaratılan araçlardan olan ve “tarihi alanların korunması” ilkesiyle inşa edilen, Birleşmiş Milletler’e bağlı uluslararası bir kuruluş olan UNECSO’nun koruma yaklaşımlarının emperyalizmin yayılma araçlarıyla ilişkisi anlatılacaktır. Son olarak sosyalist

2 Vladimir İ. Lenin, Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması (2009), çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara

tahayyülün “koruma kavramı”nı ele alışı, eleştirel bir bakışla açıklanmaya çalışılacaktır.

Kapitalizmin En Yüksek Aşaması

Emperyalizm hakkında ilk önemli yapıt, 1902 yılında liberal düşünür John Hobson tarafından ortaya konmuştur.³ Bundan yaklaşık 10 yıl sonra Lenin ile başlayan ve 21. yüzyıla uzanan Marksist yazın; kapitalizm ile emperyalizm arasındaki zorunlu ilişkinin kapitalizmin gelişim aşamalarıyla birlikte analiz edilmesi konusunda ısrar ve süreklilik göstermiştir. Ancak bu noktada, yazının devamında izlenen yöntem açısından da bir not düşmekte fayda var. Lenin’in emperyalizm analizi, yalnızca ortaya koyduğu bu yapıtta takip edilmek için oldukça hacimlidir. Öyle ki, kitabın yazıldığı dönemin koşulları, Lenin’i açık ve kısa bir analiz yapmaya yönlendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa sosyal demokrat partilerinin sosyalizmin ilkelerinden uzaklaşmasının maddi temellerini anlamaya çalışan Lenin, dönemin koşullarını yaratan siyasal düzlemden ziyade ekonomik koşulların niceliksel boyutuna ve sonuçlarına ağırlık vermiştir. Ekonomik nedenlerin siyasal sonuçlarına gerektiği kadar yoğunlaşmamıştır. Şubat devriminden sonra kitaba yazdığı önsözde, Lenin, bunun en temel nedenlerinden biri olarak Çarlık Rusya’nın içinde bulunduğu politik koşulların oluşturduğu sansür ortamını işaret eder. Bu açıdan Lenin’in emperyalizm teorisinin bu kitapla sınırlı olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında kaleme aldığı makalelere de başvurmak gerekir. Dolayısıyla, izleyen yıllarda kapitalizmin yayılımının sağlanması için gelişen emperyalizmin aşamalarını, dünyanın içinden geçtiği politik, ekonomik ve toplumsal değişimler bakımından izlemek, bizi, bu bahsi geçen kapitalist yayılımın sağlanması için ortaya çıkarılan araçların neler olduğunu tespit etmeye götürür. Çünkü kapitalizm, siyasal görüngülerin ardındaki ekonomik koşulları gizleme eğiliminde olmuştur. Nitekim, Marksistler, bu iki alan arasındaki diyalektik ilişkiye odaklanarak emperyalizm tezlerini ortaya koyarlar.

3 John A. Hobson, Imperialism: A Study (1902), George Allen & Unwin LTD, England

Yukarıda, emperyalizmin en geniş tanımının, basit sömürgecilik sonrası ülkelerin ekonomik gelirlerinin, artık değer ve doğal kaynaklarının himaye atına alınarak merkez ülkelere aktarılması olarak özetlenebileceğini söylemiştim. Marksist emperyalizm kuramları ise, günümüze kadar gelen gelişmeleri üç dalga halinde açıklar.⁴ İlk dalga emperyalizm, Lenin’in öne sürdüğü gibi “tek-elci kapitalizm” dönemiyle açıklanır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra klasik sömürgecilik ve köleliğin tasfiye edilmesiyle, “yeni sömürgecilik” söylemi yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde ise, özellikle ABD’nin Irak ve Afganistan’a saldırmasıyla “yeni sömürgecilik” tartışmaları başlamıştır.⁵

Kapitalist dünya ekonomisinin bütünlüklü analizinin yapılmadan emperyalizm tanımının yapılmasının güç olduğunu belirten Lenin’den yola çıkarak, ulusların siyasal sınırlarına egemen olmaksızın da buna muktedir olmaya, o coğrafyaların farklı alanlarına yapılan müdahaleler yoluyla kapitalist ekonominin yayılımının nasıl sağlandığına dikkat çekmek gerekir. Liberal yazında emperyalizm “bir ulusun doğal sınırlarının ötesindeki nüfusu kendi siyasal yönetimi altına almak amacıyla bu sınırların ötesinde bir imparatorluk kurma süreci”⁶ olarak tanımlanır. Bu tanımın, emperyalizmin ekonomik boyutuna kör olduğunu, yalnızca politik neden ve sonuçlarına odaklandığını söyleyebiliriz. Halbuki ekonomik geliri sürekli artırmanın yolunu arayan kapitalizm, gelişimi ve kendini sürekli kılması için coğrafi olarak da kültür, doğal alanlar, medya gibi farklı yollardan da yeni alanlara ihtiyaç duyar. Yıllar içerisinde derinden değişen ekonomik, politik ve kültürel paradigmalara rağmen bu değişmemiş, yalnızca bunu sağlamak için yeni araç ve yöntemler gelişmiştir. Dolayısıyla “kültür emperyalizmi” mevhumu, bu noktada, günümüzün bir analizi için yeni bir çerçeve sunar.

4 Jan Otto Andersson, Emperyalizm (2004), çev. İlker Kabran, Conatus Çeviri Dergisi, Emperyalizm Yeni Emperyalizm İmparatorluk, Yıl 1, Sayı 2, Temmuz-Ekim, syf: 5-17

5 Emperyalizmin dönemeleştirilmesine yönelik daha fazla bilgi için bakınız: Özgür Öztürk, Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması (2006), Praxis Dergi, Sayı 15, syf: 271- 309

6 Hans Neisser, “Economic Imperialism Reconsidered (1960), Social Research, 27/1

Kültür Alanından Bir Müdahale

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen uluslararası iletişim ve medya kanalları, dünyada “küreselleşme” adıyla açıklanmıştır. Medya yoluyla bilgilerin, yaşam biçimlerinin, gündelik hayat pratiklerinin ulusaşırı ülkelere kolay yayılımı, uluslararası ilişkilerin gelişiminin ve “az gelişmiş” ülkelerin kalkınmasının temelinde görülürken; Marksistler, süreci, emperyalizmin farklı tezahürleri olarak yorumlamış ve bu gelişimi açıklamak için “sömürü”, “kültürel emperyalizm”, “medya emperyalizmi” gibi kavramlar kullanmışlardır. Kültür emperyalizmi üzerinde duran bu yaklaşım, bilginin, ürünlerin transferini vardıkları ülkelerdeki sosyal bilincin, kültür alanının, yerel halkın ideolojik algısının üzerindeki egemenlik olarak açıklar. Ancak Marksistlerin bu kavramlara olan mesafesi yıllar içinde değişim göstermiştir. 1960'larda ortaya çıkan kültürel bağımlılık kuramı, Neo-Marksist yaklaşımlardan beslenmiş, merkez ülkeler ile yan (üçüncü dünya ülkeleri) ülkeler arasında bir tarafın egemenliğine dayanan eşitsiz ve dengesiz ekonomik gelişimi açıklamıştır. Medya emperyalizmi ve kültür emperyalizmi kavramlarının gelişim süreci de kültürel bağımlılık kavramıyla paralellik gösterir. İlk başlarda kültürel emperyalizm yaklaşımları ile ekonomik emperyalizm yaklaşımları bağlantı kuramamışken, ilerleyen yıllarda kültür üzerinde kurulan egemenlik biçimlerinin ekonomik emperyalizmin bütünleyicisi olarak anılmaya başlandığını görürüz. Kültürel bağımlılık, kültürlerarası iletişim gibi tezlere alternatif olarak zamanla kapitalizmin küresel faaliyetinin kültürel yanına odaklanan “kültürel emperyalizm” kavramı gelişmiştir.

Kültür emperyalizmi tezine olan ilginin 1980'lerde gerilediği görülür. Mattelart, bunun sebeplerini şöyle açıklar: kültürel emperyalizm tezi periferi-metropol ikilemi içinde sunulmaktadır, bağımlı ülkelerdeki iç sömürü yapısını görmez, kültürel ırkçılığa yöneltir ve kültürü ekonominin önüne koyar.⁷ Ancak yine aynı yıllarda, Marksist ve Marksizme eğilimli iletişim ve kültür ala-

7 Armand Mattelart, İletişimin Dünyasallaşması (2001), çev: Halime Yücel, İletişim Yayınları, İstanbul

nında çalışmalar sürdüren araştırmacılar, tezlerini yeniden gözden geçirmişlerdir. Bu dönemde kültürelci yaklaşımlarla siyasal ekonomist yaklaşımların birbirine yaklaştığını görürüz. 1990'lara gelindiğinde ise tezler, uluslararası ekonomik ilişkilerin ve buradaki ekonomik örgütlenme biçimlerinin anlaşılması için, yalnızca ileri kapitalist ülkelerdeki ekonomik yapıya değil, aynı zamanda az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik ilişkilere de değinmek üzere konuyu uluslararası ekonomik düzenin tartışıldığı bir zemine genişletilmiştir.

Batı'nın bilgiyi iletişim yollarıyla ve teknoloji ürünleriyle tek taraflı olarak az gelişmiş ülkelere aktarması üzerine gelişen tezleri “kültürel iletişim” çerçevesi dışında, uluslararası ekonomik ve siyasi bağlamıyla kapsamlı olarak ele alan ilk düşünür Herbert I. Schiller olmuştur.⁸ Schiller, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerikan emperyalizminin yayılımında Amerika'nın iletişim ve bilgi politikasının etkili olduğunu söyler ve “iletişimin” küresel siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda yansız ve eşit olduğu iddialarını reddeder. Savaş ve çatışmalar yoluyla emperyalizmin, dolayısıyla kapitalizmin yayılmasının toplumlarda oluşturduğu ani tepkilerin yanında, kültürel alandan ilerleyen yayılımın daha “yumuşak” ve minimum düzeyde tepki oluşturduğuna dikkat çekilmelidir. Kültür emperyalizmi kavramının modern dünyada “kültür endüstrisi” ile bağlantılı olarak okunması gerektiğini düşünen Frankfurt Okulu düşünürlerine göre bugün, kültürün kendisi bir endüstri olmuştur ve kültür ürünleri metalar halinde sunulmaktadır. Emperyalizm, kültürü standartlaştırarak bir ürün haline getirir, dünya çapında tanıtımını yapar ve benzer davranış ve tüketim modelleri yaratarak satmayı amaçladığı ürünlerden elde ettiği ekonomik geliri yine merkezi, ileri kapitalist ülkelere aktarır.

Birçok uluslararası kurum, yukarıda sözü geçen kültür yoluyla gerçekleşen ekonomik transferin sağlanması amacıyla küresel, siyasal ve ekonomik pazarın çeşitli yollarla gelişimi için gövde

8 Herbert I. Schiller, *Mass Communications and American Empire* (1969), A. M. Kelley, New York

görevi görmektedir. Birleşmiş Milletler'e bağlı bir kuruluş olan UNESCO'nun da bunlardan biri olduğuna yönelik tezler karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda çeşitli tartışmalar bulunmakla beraber, kapitalizmin yayılımına hizmet edercesine, meşru zemini “ortak geçmiş, ortak gelecek” olarak kurgulayarak yumuşak karna hitap eden bir söylem inşa eder. UNESCO'nun özellikle tarihi alanların korunması için geliştirdiği ortak ilkeler konusu elbette tartışmaya açık başka bir boyutu barındırır. Bu konu, bir yandan modern dönemin “tek tipleştirilmesi, aynılaştırması ve dolaylı olarak tüketime hazırlaması” olarak eleştirilirken, bir yandan moderniteyi kabul eden, geliştirdiği ilkelerin insanlık için bir adım olduğunu, ancak bunların aşılması yönünde diyalektik bir yaklaşımın hakimiyetini savunan yaklaşımlar içinse makul bir zemine oturan tartışmaları barındırmaktadır.

Kültürel alana müdahale yoluyla küresel siyasal ve ekonomik pazarın büyümesine “yardım eden” kurumlardan biri olan UNESCO'nun kuruluşunun ilkelerini oluşturan ilk nüveler, 19. yüzyılda yerel kültürlerin ve geleneklerin kayıt altına alınmasının sosyal bilimciler tarafından ahlaki bir sorumluluk olarak kabul edilmesiyle oluştu. Yüzyılın sonlarına doğru, dünyayı dolaşarak belge toplayan amatör araştırmacı ve etnologlar, sürecin ilerlemesine katkıda bulundu. Tarih yazımının taraflılığı durumuna bu metinde daha sonra ayrıntılı olarak değinilecek olsa da başka bir çalışmanın konusu olabilecek mahiyette geniş bir başlık olduğunu bilerek, burada, belgeleme işlemini yaparak günümüzde “öğretilen tarihin” çerçevesini çizen araştırmacıların beyaz, çoğunlukla Avrupa ve Amerika kökenli erkekler olduğunu belirtmekte fayda görüyorum.

Farklı ulusların tarihi ve kültürlerini “koruma” amacı, 19. yüzyılın sonunda kurumsallaşmaya başlamıştır. 1830'da Fransız Tarih Komitesi, 1843'te Londra Etnoloji Derneği, 1878'de İngiliz Folklor Derneği ve 1882'de İngiliz Eski Eserler Yasası gibi kurumlar ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere, bunların batı merkezli yapılar olduğunu görebiliriz. Bu kurumlar, kapitalizmle beraber gelişen hızlı kentleşmenin yok ettiği yerel kültürleri koruma ve

bunların ortaya çıkarılarak “ulusal kimliklerin” yaratılması amaçlarını gütmüşlerdir. Elbette bu gelişime, tarihin hangi dönemlerinin ön plana çıkarıldığına, hangi bilgilerin dolaşıma sokularak 20. yüzyılda gelişen iletişim teknolojileri yardımıyla dünyaya tek taraflı bir şekilde sunulduğuna; artık değer oluşumunun, aktarımının ve dolayısıyla kapitalizmin işleyişin ne yönlü olduğunu düşünerek bakmak gerekir. İlk başta Avrupa ve Amerika olmak üzere öncesinde ulusal çapta ilerleyen kültürel mirasların araştırılması, 20. yüzyılın başlarında uluslararası düzeyde faaliyetlerine yer bulmuştur. Özellikle Birinci ve İkinci dünya savaşları olmak üzere paylaşım savaşlarının yakıcı bir şekilde etkisini gösterdiği bu yıllarda, tarihsel yapıların zarar görmesiyle ortaya çıktığı düşünülen koruma yaklaşımlarının ardında, yeni inşa edilen ulusların “mülkiyet” yarışlarının olduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla yukarıda değinildiği gibi, ortaya çıkan yeni ulusların kimlik inşasında da kültürel varlıkların bir meşruiyet aracı olduğu görülür.

1931 yılında Atina’da mimari eserlerin korunması konusunda ilk büyük uluslararası konferans gerçekleştirilmiştir. Le Corbusier⁹ tarafından¹⁰ hazırlanan *Tarihi Anıtların Restorasyonu Tüzüğü* (ICOMOS 1931) imzalanmıştır. Bu metin, uluslararası mirasların korunması için düzenlenecek bir dizi konferansın, imzalanacak sayısız anlaşmanın temellerinden biri olarak kabul edilir. Tüzükte, eski eserlerin nasıl korunacağı, envanterlerin tutulması için bilimsel ilkelerin ne olması gerektiği gibi konularda çerçeve kurallar tariflenir. Bu tüzük, İkinci Dünya Savaşı ardından kurulacak ve uluslararası düzeyde koruma ilkeleri geliştirecek olan UNESCO’nun ilk nüvelerinden biridir.

UNESCO, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, 1945 yılında kurulan ve kendini “adalet ve güvenliği, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitliği uluslararasıında tüm ülkelere sağlamayı amaç edinmiş küresel bir kuruluş” olarak tanımlayan, Birleşmiş Milletler’e bağlı

9 Le Corbusier’in Fransız aşırı sağcı gruplarla olan ilişkisi üzerine yazılanlara erişmek için bakınız :

Ufuk Doğrusöz, Ayın Karanlık Yüzü: Ölümünün 55. Yılında Le Corbusier Efsanesinin Sonuna Doğru (2020), Mimarlık Dergisi, sayı 416, syf: 73-78

10 Joseph Nechvatal, Revisiting Le Corbusier as a Fascist (2015)

bir örgüt olarak 1946 yılında faaliyete başlamıştır. UNESCO'nun bütçesini, üye devletler tarafından iki yılda bir ödenen aidatlar ve BM Özel Fonu'ndan ayrılan yardımlar oluşturmaktadır. “Ortak tarih”, “birlikte büyüme”, “yerel kültürlere saygı” sloganlarıyla emperyalist eğilimlerden uzak, samimi bir örgüt faaliyeti çizgisinde oluşunu beyan eden kuruluş, dünyada gerçekleşen savaşların ve silahlı çatışmaların baş müsebbipleri olan ülkelerin içinden doğan bir örgüttür. Dolayısıyla “ortak tarih” sloganı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarda “kimin ortak tarihi” olduğu ve tarihsel süreçte hangi kesitlerin parlatıldığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Örneğin BM'nin yerel halklar üzerine düzenlediği bir forumda, “yerel halklar”ın tanımlanışı ile ilgili bazı ilkelerin belirlendiğini ancak bu ilkelerin esnek ve yumuşak sınırlarının olduğunu görüyoruz.¹¹ Emperyalizm öncesi kolonyal mirasın emperyal gayelerle temizlenmesi, bu esnekliği ve yumuşak sınırları gerektirir. Yine “yerel kültürlere saygı” sloganı, küreselleşmenin ve modernitenin etkisiyle yerelliklerin tek tipleşerek silinmeye başladığını kabul eder, karşısına postmodernitenin “sözde” yerel kültürlere saygısını koyar. Bu düşünceyle postmodernizmin “parçala-böl-yönet” şiarıyla tarihi, kültürleri metalaştırması ve dolayısıyla bundan bir ekonomik artık değer oluşturulması amacı silikleşir.

Stuart Hall küreselleşmenin modern ve postmodern olmak üzere iki veçhesinden bahsetmiştir. Modern küreselleşmenin “ekonomik dolaşım”la sınırlı olduğunu; postmodern küreselleşmenin ise ekonomiden siyasete, kentten kültüre, iklim politikalarına kadar geniş bir alanı kuşattığını söyler. Bu haliyle küreselleşmenin batı emperyalizminin görüntülerinden biri olduğunu ve dünyayı homojenleştirdiğini iddia eder.¹² Küreselleşmenin batı emperyalizminin bir biçimi olduğu yorumuyla beraber, bunun ekonomik boyutunun atlandığını, kültür emperyalizminin kapitalizmin gelişimi için bir alan açığının görülmesi gerekir. “Sınırları geçersiz kılan ve uzaklık yakınlık mevhumlarını ortadan kaldıran küresel

11 https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf

12 Stuart Hall, Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik (1998), Kültür, Küreselleşme, Dünya Sistemi içinde, Der: Anthony D. King. (Çev: G. Seçkin, Ü. H. Yoldaş). Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi. syf: 39-61”

çağın ve enformasyon çağının eşanlı ortaya çıkışı, malların, hizmetlerin, iş imkanlarının, paranın ve haberlerin-bilgilerin dolaşımında uzamla ve ulusal mekanla yeni bir tür ilişkinin doğmasına” yol açmıştır.¹³ Ancak bu durum, liberal düşünde iddia edildiği üzere bir merkezizleşmeye değil, tam aksine, ekonomik gücü elinde bulunduran ülkelerin konumlarını sağlamlaştırılmalarına neden olmuştur. Nitekim, iletişim teknolojilerinin de gelişmesiyle beraber hızla küreselleşen dünyada, kültürel emperyalizm yaklaşımı, özellikle 1970 ve 1980’lerde UNESCO’yu da etkisi altına almış; bu süreçte UNESCO, tek yönlü bilgi akışına karşı dengeli bir politika ilerletmeye çalıştığını iddia etmiş ancak uluslararası iletişim politikalarını çizen, uygulayan ve denetleyen ülkelerle olan ilişkisinden ötürü, bunun tamamıyla samimi bir çaba olduğunu söylemek güçleşmiştir.

“Kimin Mirası” Sorusuna Şüpheli Bir Cevap: Dünyanın Mirası

Tüm bu anlatı sonrasında “dünya mirası” kavramının gelişimine ve tartışılanlar ışığında kültürel emperyalizm, küreselleşme, kapitalizm gibi mevhumların neresinde konumlandığına bakalım.

Yapı ölçeğinde koruma fikrinin tarihi, yukarıda bahsedildiği gibi 19. yüzyılın sonlarına kadar gitmekle beraber dünya mirasının uluslararası bir çatı altında korunması fikri görece yeni bir düşünce olarak 20. yüzyılın sonlarında karşımıza çıkmıştır. Kültür alanlarının “sürdürülebilir” bir yaklaşımla korunması, alan yönetimi ve yönetim planı kavramlarının gelişmesine neden olmuştur. İlk olarak 1972 yılında “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” ile kültürel ve doğal miras alanlarının Dünya Miras listesi kapsamına girerek korunması için uluslararası bir düzenleme yapılmıştır. Bu sözleşmeye Türkiye de dahil olmak üzere 194 ülke imza atmıştır. Dünya Mirası listesine aday olarak sunulacak miras alanlarının Üstün Evrensel Değer’e sahip olması beklenmektedir. Üstün Evrensel Değer, “Komitenin belirlediği

13 Nilgün Tatal, Küreselleşme Söylemleri ve İletişimin Mitleştirilmesi (2004), İletişim Dergisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, S:19, syf: 45-69.

on kriterden bir veya birkaçını karşılayabilmesi, bütünlüğünü ve özgünlüğünü devam ettirebilmesi, yeterli korumaya ve yönetime sahip olabilmesi” ile ölçülmektedir.¹⁴ Bu kapsamda, bu ölçümlerin yapılabilmesi ve denetiminin sağlanması için “yönetim planı” kavramı gelişmiş, sözleşmeyi takip eden yıllardan 1990’lı yıllara kadar, yönetim planının hazırlanması, Üstün Evrensel Değer göstergelerinin bir tamamlayıcısı olarak kabul edilmiştir.

1977 yılından itibaren Dünya Miras listesine adaylık için hazırlanmaya başlanan yönetim planları, 1999 yılında yayımlanan Burra Tüzüğü¹⁵ ve 2002 yılında yayımlanan Budapeşte Deklarasyonu¹⁶ ile listeye girmek için önemli bir kriter olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Burra Tüzüğü’nde koruma ilkelerinden bahsedilirken yönetim planlarının önemi üzerinde durulmaktadır. Yine, Budapeşte Deklarasyonu yoluyla, sözleşmeye taraf ülkeleri “koruma, sürdürülebilirlik ve kalkınma arasında uygun ve eşit bir denge kurma” konusunda sorumlu tutmaktadır. 2005 yılında ise, Uygulama Rehberi’ne yönetim planları ile ilgili çeşitli yükümlülükler getirilerek Dünya Mirası listesine dahil edilecek alanların yönetim planını hazırlaması zorunlu tutulmuştur. Ancak bu konuda planların hazırlanması için en başta süre esnekliği tanınmasına rağmen, 2015 yılında gerçekleşen 39. dönem toplantısında, miras adayları için hazırlanan yönetim planlarının, taraf ülkelerin hukuki düzenlemeleri içinde onaylanmış olması zorunlu hale gelmiş, bunun nedenlerinden biri olarak da Dünya Miras alanlarında izleme ve denetimin zorlaşması gösterilmiştir. Bu kısımda, alan yönetim planlarına üç başlıkta eleştirel olarak yaklaşacak ve bunların “kültürel emperyalizm” kavramının neresinde durduğunu ortaya koymaya çalışacağım. İlk olarak, bu alanların yönetimi ve kullanımında geliştirilen tekniklerin neden olduğu “tek tipleşmenin” sonuçlarına değineceğim. İkinci olarak, miras alanlarının Dünya Listesi’ne girmesi için gerekli kriterlerin tarih yazımını nasıl şekillendirdiğini ele alacağım. Son olarak da tüm bunların, ulusların iç

14 Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Erişim Tarihi: 12 Mart 2021

15 ICOMOS. (1999). Burra Tüzüğü. Erişim Tarihi: 10 Mart 2021

16 UNESCO. (2002). Budapeşte Deklarasyonu. Erişim Tarihi: 10 Şubat 2021

hukukunda yapmak zorunda kaldığı değişikliklerin neler olduğunu aktaracağım.

Alan yönetim planlarında, bir alanın korunmasına ilişkin esaslar ve teknikler tarafıca tanımlanır. “Tekniklerin rasyonelleştirilmesi” yoluyla farklı coğrafyaların kültür yaşantısını ve tüketim pratiklerini biçimlendirdiğini, bu yolla miras alanlarında yaratılan turistik ve ticari faaliyetlerden gelir elde ederek yine merkezi ülkelere aktardığını ve tüm bunların özelde kültür emperyalizminin, genelde ise emperyalizmin tesisini sağlamada önemli stratejiler olduğunu söyleyebiliriz. Çeşitli örnekler üzerinden gidecek olursak; alan yönetim raporunun, miras alanının bulunduğu çevreyi geniş ölçekte ele alarak buradaki ekonomik üretim biçimleri dahil olmak üzere pek çok konuda karar vermesi beklenir. Bu; yeri geldiğinde çevrede tarım üretimiyle geçinen yerel halkın varlığının “üstün evrensel değere zarar verecek faaliyetler içinde bulunduğu” gerekçesiyle başka bir alana taşınmasını gerektirir. Ancak alan yönetim planlarının ilkesel yaklaşımı gereği, alanın “sürdürülebilirliği” için ekonomik bir faaliyetin gerçekleşmesi zaruridir ve genellikle turizm üzerine inşa edilen ekonomik bir model geliştirilir. Miras alanında ikonik bir yapının hediyelik eşyaları tasarlanır ve satılır, bu ürünlerin satışı için “yerel değerleri” yansıttığı söylenen küçük çarşı alanları tasarlanır, taşınmış olan köyün eski sakinlerinin istihdama katılması için, ve hatta kadınların “desteklenmesi” gibi “ulvi” bir amaca da hizmet edecek şekilde, kadınların ev içinde ürettiği geleneksel el işlerini, yöresel yemekleri satması için bu çarşılarda kendilerine alanlar ayrılır, hatta bazen de “kirallanır.” Tüm bunlar alan yönetim raporlarında bazen daha çerçeve yaklaşımlarla bazen de direkt olarak geliştirilen somut projelerle ifade edilir. Tüm bunların amacı olarak da yerelin korunması öne sürülür. Yerellik ve yereli koruma söylemleri, kapitalist bilincin yönetiminin en katmanlı yapılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel çokluklar ile dünyanın demokratikleştiği öne sürülür. Ancak bunun sonucunda kontrolü kolay yerel yönetimlerin inşa edilmesiyle, yerel kimliklerin üstüne kapitalist pazarın tüketici kimliklerinin koyularak dünyanın çeşitli yerlerinden gelen in-

sanların her yerde satın almayı isteyeceği ürünler ve tasarlanmış “deneyimler” yoluyla elde edilen gelirin tekrar kapitalist merkezi ülkelere aktarımının sağlanmasıyla karşılaşırız.

Dünya miras listesinde kendini somutlaştıran dünya miras alanı kavramı, tarihin evrenselci ama nesne merkezli okumasını yapar. Kültürel mirası maddi olarak ele alma, neoliberal değerlerin kökünde olan “mülkiyet hakkı, erişim hakkı ve miras hakkı” gibi üç yasal yapıda somutlaşır.¹⁷ Kapitalist devletin “laik etiki”nde bu hukuki kategoriler etik fikirlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla modernitenin ahlaki standartlarıyla uyum gösterir. Sonuç olarak, kültürel miras alanındaki fiziki yapılar, tüm insanlığa ait ortak bir mal olarak kabul görür. Yani bu alanlar, UNESCO Dünya Mirası Listesi tarafından olağanüstü evrensel özelliklere sahip kültürel ve doğal mirasın bir parçası olarak değerlendirilir. Ancak, bu küresel değerlerin listeden “dışlanması” ve listeye “dahil edilmesi” pratikleriyle hiyerarşik bir yapı ortaya çıkar. Listeye girmek için sıralanan 10 kriter arasında “İnsanın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmeli” (1. kriter), “Bir zaman zarfı içinde veya dünyanın bir kültürel alanında, mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı alanlarındaki gelişmeler ile ilgili insani değerler arasında önemli bir alışverişi sergilemeli” (2. kriter), “Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa yönelik ünik veya en azından istisnai bir tanıklık üstlenmeli” (3. kriter), “İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünün veya peyzajın istisnai bir örneği olmalı” (4. kriter) gibi maddeler bulunmaktadır. Ayrıca diğer maddelerin dolaylı olarak da olsa tarihin “belirli kesitlerine” gönderme yapan ifadeler içerdiğini söyleyebiliriz. Seçilen bu tarihi kesitler yoluyla, “küresel tarih”in belirli evreleri evrensel olduğu gerekçesiyle doğallaştırılır. Dolayısıyla bir ulusun, ülkenin veya topluluğun “kendi kaderlerini tayin etme” anı geldiğinde, halihazırda egemenler eliyle yazılmış tarih önlerine serilerek bu topraklar üzerinde iddia edilen hak “evren-

17 Lynn Meskell, *Sites of Violence: Terrorism, Tourism, and Heritage in the Archaeological Present*. In *Embedding Ethics* (2005), düzenleyen: L. Meskell and P. Pels, syf: 123-146, New York

sel olarak” çoktan biçim almıştır. Yazılan bu “tarihin” elbette bir sonucu daha getirdiğini söyleyebiliriz. Öne çıkarılan tarihsel kesitler, kendilerine özel, pazarlanabilir isimlerle anılırlar. Örneğin Mezopotamya bölgesi “medeniyetin beşiği” olarak bilinir. Bu mecaz; öne çıkarılması tercih edilen arşivler, belgeler ve tarih anlatılarıyla üretimin ve tüketimin kurallarını belirleyenler için sunulmuş ve “ortak bellek” adı altında evrenselleştirilmiştir.

“Egemenliğin veya kontrolün dolaylı veya dolaysız şekilde genişletilmesi” çoğu zaman hukuki düzenlemeler yoluyla da kendine meşruiyet yaratır. Yukarıda bahsi geçtiği üzere, 2015 yılında itibaren, Dünya Mirası listesine aday olacak miras alanları için hazırlanacak alan yönetim planlarının kendi ülkelerindeki hukuki düzenlemeler içinde meşruiyetinin tesis edilmesi gerekir. Türkiye’de sit alanları ve ören yerleri için yönetim planı hazırlanması 2004 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda yapılan düzenlemeler sonucu yasal bir dayanak elde etmiş, bu düzenlemeler sonucunda, yalnızca Dünya Mirası listesine adaylık başvurusu yapacak alanlara yönelik değil, diğer bütün sit alanlarında da alan yönetim planlarının hazırlanmasının yolu açılmıştır. Türkiye’den de 19 adet miras alanı Dünya Mirası listesinde yer almaktadır. Bu türden hukuki düzenlemelerin yerel-küresel bağın asimetrisini üstlenmede rolü olduğu ve emperyal ülkelerin çıkarlarının diğer ülkeler ve vatandaşları üzerinde kültürel egemenliğin kurulmasında yardımcı olduğu söylenebilir. Burada, hukuki düzenlemelerin ve uluslararası sözleşmelere taraf olmanın tümüyle reddinden bahsedilmediğini söylemek gerekir.

Sonuç Yerine

“Kültürel emperyalizm tezi, daha genel anlamda bir modernizm ve modernleşme eleştirisini” de içerir. Ancak aydınlanma düşüncesinin ışığında doğan modernite, Marksizmin ortaya çıkışına da aldığı bu ışığı yansıtmıştır. Marksizmin temelinde, modernizmin reddiyesinin değil, bunu aşarak ilerlemenin olduğunu ve kapitalist modernitenin karşısında durduğunu ifade edebiliriz.¹⁸ Dolayısıyla

18 J. Moufaward Paul, Moderniteyi Eleştiren Modernite: Aydınlanma, Bilim ve Egemenlik

UNESCO ve Dünya Mirası kavramlarının sistem içerisinde geldikleri açma potansiyelini görmezden gelemeyiz.

Buna bir örnek vermek gerekirse; Filistin'e tam üyelik statüsünü veren ilk BM örgütü UNESCO olmuştur. 2011 yılında alınan bu karar sonrasında ABD ve İsrail, "İsrail'e karşı olumsuz önyargıları güçlendiren kararlar aldığı" gerekçesiyle UNESCO'dan ayrıldığını duyurmuşlardır. Bunun bir kazanım olarak görülmesinde bir beis bulunmamakla beraber, UNESCO'nun gelirinin yüzde 22'sini sağlayan ABD'nin yıllık aidatını ödememesiyle pek çok koruma alanına yeterli ekonomik kaynağın aktarılamaması ve koruma faaliyetlerinin askıya alınması, emperyal devletlerin etki alanını önümüze sermesiyle iyi bir örnek teşkil etmektedir. Üstelik bu, ABD'nin UNESCO'dan çekilmesinin ilk seferi değildir. UNESCO'nun 1974'te İsrail'i eleştirerek Filistin Kurtuluş Örgütü'nü resmen tanıma kararı aldıktan sonra 1984'te, Ronald Reagan, "parayı sorumsuzca kullanması ve politik olarak sola eğilimi olması" gerekçesiyle UNESCO'dan çekileceğini açıklamıştı. ABD, 2003'te George Bush'un Irak'a yaptığı müdahale öncesinde "uluslararası işbirliği mesajı vermek için" yeniden UNESCO'ya katıldığını belirtmişti.

Bir diğer önemli nokta da modernite eleştirisine çektiğimiz çizginin nerede olduğunu belirlemedir. Gün sonunda bu, postmodernitenin "yereli yüceltme" şiarıyla iç içe geçebilir; din, dil, ırk, renk, cinsiyet gibi işlevsel faktörlerin "koruma" yaklaşımının içerisinde girerek emperyalizmin bölerek yönetme politikasına hizmet etmeye sebebiyet verebilir. Tarih boyunca geliştirilen koruma politikalarındaki kazanımlar, neoliberal dönemin postmodern söylemleriyle sekteye uğramıştır. Farklılıkları yüceltmek, bu söylemde, birleştirici bir unsur değil ayrıştırıcı ve yalnızlaştırıcı bir unsur olarak sonuç üretmiştir. Dolayısıyla koruma politikalarında tarih boyunca gelişen ve kazanım olarak niteleyebileceğimiz aşamalardan geri düşmeden ve bunların kültür yoluyla emperyal arzuları beslemesine izin vermeden politikamızı örmekle mesulüz.

- Sinem Yıldız - **Emperyalizmin “Mirası”**: Kùltür Yoluyla Beslenen Arzular

Bizim Haziran'ımız: Gezi'den Sonra Türkiye

CAN SOYER

Terry Eagleton “İyimser Olmayan Umut” adlı eserinde, sol jargonun çok aşına olduğu ve karanlık dönemlerde de bol bol kullandığı umut kavramını masaya yatırıyor. Umudu iyimserlik-kötümserlik veyahut inanç-inançsızlık gibi bağlamlarda anlamanın sorunlu olduğunu gösteren Eagleton, bunun yerine “trajedi” çerçevesinde dönen bir uslamlamaya yöneliyor. Eagleton’a göre, umut, trajik sona gelindiğinde elde ne kaldıysa onunla ilgili bir durumdur:

Trajedi, insaniyet neredeyse yok olduğunda geriye kalanla ilgilidir. İnsaniyetten geriye kalan, yani yok olmamak için direnen her ne ise, üstüne bir şey inşa edilebilecek olan da kesinlikle odur.

Diğer bir deyişle, trajedi, tüm ürkütücülüğü ile kendi karşı konulmaz sonuna vardığında, incecik bir damar gibi de olsa atan bir nabız hala varsa, umut da vardır. Çünkü felaket bir kez anlatılabildikten sonra, “söylenecek son söz olmaktan çıkar artık”. Trajik son, sarsıcı dehşetinin bir tür telafisi gibi, yeni bir hayatın canlandığı toprağı bırakır ardında. Trajik sona gelinmiştir gelinmesine, ama söylenecek söz, anlatılacak hikaye, kat edilecek me-

safe bitmemiştir daha.

Oidipus kahredici acısının tesiriyle gözlerini oyduğunda trajik sona gelinmiştir aslında, ama Sophokles anlatmaya devam eder. Çünkü trajedi sona ermiş, ama hikaye bitmemiştir. Hala anlatılması gerekenler vardır ve hikayenin bu hiçbir zaman bitmeyecek oluşu umudun başlıca kaynağıdır.

Türkiye'nin son döneminin bir antik tragedyadan farkı yok denebilir. Beklenmedik darbeler, umulmadık ihanetler, boşa çıkan beklentiler, kötülüğün arsızlığı ve nihayetinde çöküş. Öte yandan, Eagleton'ın soruşturmasına dayanacak olursak, bu trajedinin tam bir trajedi olabilmesi için geriye bir şeyler bırakması gerekiyor.

Hala söylenebilen, hala anlatılabilen bir şey. Yok olmamakta, çürüyüp dağılmamakta, eriyip buharlaşmamakta direnen bir şey. Yıkıntılarla dolu, kan ve barut kokusuna batmış ve vahşi sürülerin yağmasına uğramış bir ülkeden geriye kalan şey.

İşte bu kalan, farklı farklı biçimler ve sesler edinse de 2013'ten bu yana Gezi ve Haziran'dır.

Bu karanlıktan çıkmak ve daha güzel bir geleceği inşa etmek için aranan umut, Türkiye'den geriye ne kaldıysa onun üzerine inşa edilecektir. Ve her türlü saldırıya, ihanete, kötülüğe rağmen yok olmamakta direnen şey, Türkiye'nin Gezi ile birlikte kendini sahneye atan ilerici birikimidir.

Dolayısıyla, 9. yılında olduğumuz Gezi Direnişi'nin mahiyetine ve önemine dair tartışmaların, bu çok temel noktayı hatırla tutmadan ilerlemesi söz konusu olamaz: Türkiye'de hala bir umut varsa, bu Gezi sayesinde, Gezi'yi var eden direnç sayesinde.

Gezi'nin Kapattığı Defter: 12 Eylül

Gezi Direnişi'nin ortaya çıkışı, kuşkusuz, bir mucizenin gerçekleşmesi olarak değerlendirilemez. Türkiye'de çeşitli gündemlere yayılmış olsa da AKP karşıtı muhalefetin 2007'den itibaren aka-

cak kanal aradığını söylemek mümkün. Daha özel olarak da Tekel Direnişi ile başlayıp artan bir ivmeyle yükselen protesto dallarından bahsedilebilir. Gezi, işte bu tansiyonun artık patlama noktasına geldiği uğrakta var oldu.

Ve varoluşuyla birlikte, Türkiye'nin hem siyasal dengelerinde hem de toplumsal görünümünde çok ciddi dönüşümler yarattı. Söylemeye gerek yok, ama bu dönüşümlerin solu dışarda bırakmadığı, daha doğrusu solda da bütünsel bir dönüşümü dayattığı açık. Tabi ki bu dönüşüm, salt zihinsel bir etkilenme olarak değil, nesnel ve maddi zemini olan bir süreç olarak anlaşılacak durumunda.

Gezi'nin Türkiye'de yarattığı dönüşümü böyle bir zemine oturtmak ve aynı zamanda solu da kapsayacak bir zihniyet dünyasına dokunabilmek için şu noktayla başlamak uygundur herhalde: Gezi Direnişi ile Türkiye'de 12 Eylül'le açılan dönem sona ermiştir.

Bu saptamadan pembe hayaller doğmadığını anlamak için Gezi'den bu yana yaşananları hatırlamak bile yeterli. AKP/Saray iktidarının Gezi'ye verdiği tepki, ülkemizi yıllardır süren bir savaş ve kan denizine sokmak oldu. Ancak, buna yol açan şeyin Gezi'de aşılın uğrak olduğu, yani Gezi'de 12 Eylül'ü geride bırakan halk dinamizminin önüne geçmek için akıl almaz bir şiddet ve baskıya gerek duyulduğu inkar edilemez.

Peki bu uğrak bir kere aşılnca, karşı karşıya kalınan manzara nasıl tarif edilebilir?

İşte burada işaret edilecek olanlar, kuşkusuz, herkesin kendi meşrebine göre ağırlık taşıyacaktır. Eğer soldan bakıyor ve 12 Eylül'ün bitişini sol açısından değerlendirmeye çalışıyorsanız Gezi'den sonra doğan fırsatlara odaklanmanız ilk akla gelen yol.

Dahası Gezi Direnişi, biraz da bu yüzden anlamlıdır. 2013 Haziran'ında yaşananlar, 12 Eylül'ün toplumsal ve siyasal sonunu işaret etmekle kalmadı, solun bu yeni dönemde kendisini nasıl ve hangi noktalardan hareketle geliştirmesi gerektiğini de gösterdi.

Bu da, kitaba ve tarihe en uygun gelişme yoluydu aslında. Nasıl ki kuramsal sorunların çözümü pratikle ortaya çıkarsa, tüm sol nüfusun yıllardır tartışıp da çözemediği ya da aşamadığı kimi sorunlar, Gezi Direnişi'nin somut ve gerçek müdahalesiyle geride bırakıldı.

Daha önce de çeşitli vesilelerle dile getirdiğimiz için kısaca değinelim. Örneğin, sola ve sosyalizme karşı yürütülen anti-komünist propagandaya alet edilmiş olan özgürlük sorunsalının, açılan dönemde tümüyle sol ve halkçı bir içerikle doldurulması pekala mümkündür. Özgürlük mücadelesinin ve bir ideolojik pozisyon olarak özgürlükçülüğün, Soğuk Savaş kodlarıyla ve liberal bütünlüğün içerisinde varlığını sürdürmesi söz konusu değildir Gezi'yle birlikte. Çünkü özgürlük talebi etrafında bir araya getirilen somut toplumsal ve siyasal başlıklar, basbayağı sol ve solun programatik hedefleriyle bütünleşmiş, gericilik karşıtı mücadelenin en temel motivasyonlarından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla, uzun zaman önce liberallere kaptırılan özgürlük, açılan yeni dönemde sol tarafından tekrar ele geçirilebilir hale gelmiştir.

Benzer bir durum, laiklik açısından da geçerlidir. Laiklik denildiğinde, burjuva devlet aygıtının bir niteliğinin ve ideolojik hegemonyasının önemli bir unsurunun anlaşıldığı günler geride kalmıştır. Burjuva rejimiyle laiklik arasındaki bağın tümüyle koptuğu söylenemez elbette, ancak sermaye düzeninin çıkarları ile laiklik hassasiyetinin korunması, bir arada yürütülmesi imkansız bir iş haline gelmiştir. Dolayısıyla, bugün laiklik başlığında yürütülecek mücadele solun rahatlıkla sahip çıkabileceği, parçası ve öncüsü olabileceği, sosyalizm hedefinin içerisine yerleştirebileceği bir gündeme dönüşmüştür. Laiklik, artık resmi ideolojinin ve devletin otoriter pozisyonunu değil, halkın özgür ve eşit bir ülke arzusunun tamamlayıcı parçasını ifade etmektedir.

Özgürlük ve laiklik açısından geçerli olan, adalet, bağımsızlık ya da kamuculuk gibi kavramlar için de geçerlidir.

İşte 12 Eylül'ün bitişi, solun bu kavramların “doğal” sahibi oluşunun ötesinde, ilgili toplumsal dinamik ve mücadelelerin ancak ve ancak sol tarafından kapsanabileceği, soldan başka hiçbir siyasal

kulvarın bu taleplerin taşıyıcısı ve öncüsü olamayacağı anlamına gelmektedir.

Bu alanı açan ya da bu fırsatı sunan ise, sol/sosyalist hareketi siyaset alanının dışına ya da marjlarına itmiş olan 12 Eylül'e son veren, onu bir yığınca anıtı olarak durduğu yerden deviren Gezi Direnişi'dir.

Gezi'de Doğan Yurt Fikri

Belki 12 Eylül bahsiyle de alakalı olan bir travmadan da söz etmeliyiz Gezi söz konusu olduğunda. O da Türkiye'de solun ülkesiyle kurduğu ilişkidir. Bu ilişki, elbette, pürüzsüz ve neşeyle dolu değil. Daha bu topraklara ilk adımlarını attığı andan itibaren solun tarihi katliamlarla, idamlarla, işkencelerle, baskı ve sürgünlerle doludur.

Deyim yerindeyse, Türkiye solcusu, ülkesine bağlanmak ile ülkesi tarafından canına kast edilmek arasındaki cambaz ipinde kalmıştır.

12 Eylül'ün acımasız günleriyle birlikte, bu cambaz ipindeki dengeyi sağlanması giderek zor olmaya başlamıştır. Tezer Özlü'nün çok içli ve edebi olmakla birlikte, esasen bir teslim oluşu ima eden sözlerinin (*burası bizim değil, bizi öldürmek isteyenlerin ülkesi*) dilere pelesenk olması da bu koşulların bir sonucudur.

Ülkesiyle bağ kuramayan, kendisine bir yurt bulamayan, sürekli yabancılığa, yabancığa itilen sol/sosyalist hareket, sırtını dayayacağı ve gelecek güzel günler için bir kaynak olarak besleneceği numuneyi de başka ülkelerde ve başka tarihlerde aramak zorunda kalmıştır. Bu kimileri için Sovyet halklarının kurduğu yeni bir ülke olmuştur, kimileri için Kübalı veya Çinli devrimcilerin cesareti ve başarısı. Bunlar da değilse, İhtilal-i Kebir denen Fransız Devrimi'nin görkemi ya da emperyalist işgale karşı Türkiye halkının savaş iradesi. Herkes, kendi meşrebince bir "numune" seçmiş ve kendi mücadelesinin kanıtını, dayanağını ve müjdesini de onda bulmuştur.

Velhasıl, Türkiye solcusunun yabancılık, yabanlık derdine derman olacak ecza, çok uzun yıllar boyunca tam anlamıyla bulunamamıştır haliyle.

İşte Gezi Direnişi, Türkiye solcusuna bir yurt fikri, yurtluk bilinci kazandırmıştır.

Üstelik bu defa, başka çağların ya da başka ülkelerin deneyiminden süzölmüş değil, basbayağı bize ait, bizim olan, bizim yarattığımız bir yurt fikridir bu.

Her dönem kullanageldiğimiz yurtseverlik değil burada kast edilen. Türkiye'nin devrimcileri ölkelerine, yurtlarına sahip çıkmak söz konusu olduğunda her zaman ilk sırayı almışlardır. Fakat buradaki yurt, kurtarılacak bir yurdu anlatırken daha çok, Gezi'yle birlikte kazanıldığını söylediğimiz yurt fikri, kurulacak bir yurdu göstermektedir.

“Gezi Türkiye'si” sözü bir lakırdı değildir yani. Anlatılan, Gezi Parkı'ndaki ortak ve eşit yaşamın, Ankara'daki, İzmir'deki, Antakya'daki direniş cesaretinin, “Diren Lice” ve “Kardeşime dokunma” sloganlarındaki kardeşliğin, duvar yazılarındaki neşenin ve özgürlüğün, ihtiyaçların el birliğiyle sağlandığı dayanışmacı ruhun ülkesidir.

Gezi Direnişi, Türkiye sol/sosyalist hareketini ülkesiyle barıştırmıştır.

Gezi Direnişi'nden sonra Türkiye solcusu “nasıl bir ülke kuracağız” sorusuna yanıt verirken, başka çağların, başka halkların başarılarını anlatmak ya da soyut idealleri sıralamak zorunda değildir. Dönüp bakacağı, sırtını yaslayıp feyz alacağı, gelecek için “numune” sayacağı bir gerçek deneyime sahiptir.

Söylemeye gerek bile yok tabi ama bu yurt fikri, henüz bir imkandır daha çok. Bir yurt fikrini, yurtluk bilincini uzun yıllar sonra buluvermenin şaşkınlığını atmak kolay değildir. Ona alışmak, onu tanımak, onun hissine varmak için zaman gereklidir.

Gezi'ye Demirlemiş Umut

Eagleton'ın sözleriyle başladık, öyle bitirelim. İyimserliğin aksine, sahih bir umudun gerekçelere dayandırılması gerekir. Ve yine iyimserlikten farklı olarak, bu gerekçeler geçmişte veya gelecekte değil, şimdide saptanabilmelidir. Eagleton'un sözleriyle söylersek, "hakiki bir umuttan bahsedebilmek için geleceğin şimdiye demirlenmiş olması gerekir." Zira tüm umutların geleceğe bağlanması, gelecek metafizik bir dış mekandan geliverip şimdi'yi bir çırpıda istila etmeyeceği için, safdil bir iyimserlikten başka sonuç doğurmaz.

Yani geçmiş bir girizgaha, şimdi'yi ise boş bir bekleyişe indirgeyen gelecek fetişizminden apayrı, tümüyle şimdi'nin koordinatları içinde ayağa dikilebilecek bir arzu biçimidir umut.

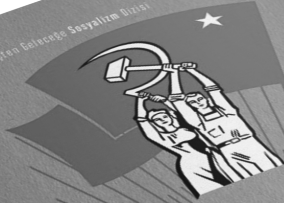
İşte böylesi bir umut için yeterli gerekçe, dahası meşru bir gerekçe aranacaksa, gözlerin Gezi'ye ve Haziran'a çevrilmesinden başka yol yoktur.

Türkiye'nin saati, bir sonraki evreye kadar, Gezi'de durmuştur. Gezi, bu hiç geçmeyen şimdi'nin, hiç tükenmeyen sözün, hiç bitmeyen hikayenin işaretidir deyim yerindeyse.

Her türlü saldırı ve ihanetten sonra Türkiye'den geriye kalan, Gezi'dir.

Ve bir trajediden geriye ne kalmışsa, umut onda yeşerecektir.

Seymiden Gelecege Sosyalizm Bilişi

Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri

Metin Çulhaoglu

Yordam Kitap

Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri
Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri
Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri

Sosyalistler İnsan Haklarını 'Geri Kazanmalı'

ALPER ÇAVUŞOĞLU

Giriş

Ekim Devrimi'nin sembollerinden olan “Barış, Ekmek ve Adalet” sloganının üstünden 100 yıldan fazla süre geçti, bu süreçte SSCB çözülerek dağıldı. Sosyalistlerin adalet talebi, dünya halklarının adalet arayışı devam ediyor. Bu adalet arayışı, dünya halklarının binlerce yıllık mücadele tarihinin kazanımı olan insan haklarını sosyalistler için incelenmesi ve sahip çıkılması gereken bir değer olarak karşımıza çıkartıyor. Yazıda, bu adalet talebinin dillendirilebileceği alanlardan biri olan hukuk alanını öne çıkartarak, hukuk ile sistem içi taleplerin sistem içi çelişkileri büyütmesi ve sonrasında sistem dışı talepler haline gelebilecek şekilde kurgulanmasının sosyalist mücadeleye nasıl bir katkı sağlayacağını anlatmaya çalışacağım.

Bu noktada olası bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek adına hukuk ile adaleti eş uzamda değerlendirmedigimi belirtmek isterim. Zira adaleti, kişilerin veya toplulukların ahlaki konumlanışlarından doğan, yapısı gereği evrenselleştirilemeyecek bir tatmin hissi olarak niteliyorum. Oysa Arapça “haklar” kelimesinin çoğulu olan hukuku, mücadeleler sonucu kazanılmış olan hakların nasıl

himaye edileceğine dair bir rejimin oluşturulması çabası olarak görüyorum. Dolayısıyla hukuk, adaletin aksine çok somut bir gerçekliğe tekabül ediyor. Bu bakış açısından hukuk, hak rejiminin oluşturulması adına kendisini siyasi rejimin merkezine yerleştirirken, kendisini doğru ve adilin ikamesi haline getirerek, bu gücü, iktidarı rasyonelleştirme ve evrenselleştirme fonksiyonunu yerine getirebilmesi vasıtasıyla elde edebiliyor. Tam da bu nedenle hak kavramını, salt yargılamadan ve burjuva hukukundaki anlamından bağımsız olarak anlamlandırmak ve bunun mücadelesini verebilmek için hukuk alanında var olmak ve mücadele edebilmek, bu mücadele kapsamında da geçmişin kazanımlarına sahip çıkmak gerekiyor.

Hukukun İşlevleri

Genel anlamıyla hukukun bir tanımını yapmak bir hayli zordur, tanım yapmanın pek bir anlamı da yoktur. Bu nedenle hukukun tanımını yapmak yerine, onun varlığını bu yazı bağlamında nasıl değerlendirdiğimi söylemek istiyorum. Hukukun toplumsallığın ortaya çıkışıyla eş zamanlı olarak ortaya çıktığını iddia eden görüşlerin aksine, hukuku değerlendirirken, toplumsal düzlemde düzeni sağlayan gelenek, örf-adet ve ahlak gibi normların toplumda belirleyici olduğunu kabul etmekle birlikte bunların tek başına hukuk olarak adlandırılmayacağı kanaatindeyim. Bu yazı bağlamında hukuku, merkezileşmiş bir siyasi iktidar yapısının kurumsallaşmış ve süreklileşmiş yargı mekanizmaları ortaya çıkardığı toplumlarda var olan haliyle değerlendireceğim.

Hukukun iktidar yapılanmasındaki konumlanışının bir yüzü kolluk ve mahkemeler aracılığıyla görünür hale gelir. Hukukun bu yüzü, zoru temsil eder. Hukuk bunun yanında ideolojik bir işleve de sahiptir. İdeolojik konumlanışıyla hukuk, egemen sınıfın onu kontrol edebildiği ölçüde, toplumsal yapıyı koruyabildiği müddetçe statükonun korunmasına hizmet edecek, böylece egemen sınıfların elindeki bir meşruiyet aracı olarak kullanılacaktır. Bununla birlikte, siyasi iktidar ilişkisi yöneten ve yönetilen arasındaki bir karşıtlık ilişkisi olduğundan, siyasi iktidar ilişkilerinin

var olduğu toplumlarda bu ilişkinin doğası gereği her koşulda siyasi iktidarın, kendi karşıtını (muhalefeti) yarattığını belirtmek gerekir. Siyasi iktidarın, iktidarını sürdürürken başvurduğu araçların kullanılması da muhalefetin varlığı nedeniyle siyasi mücadeleye sahne olur. Bourdieu'nun, Althusser'in ideolojik aygıtlarına getirdiği eleştiri bu noktada kıymetlidir. Hukukun da içinde bulunduğu pek çok üst yapı kurumunu aygıt olarak nitelendiren Althusser, bunları zor aygıtları ve ideolojik aygıtlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Hukuk, hem kurallar ve onları uygulayan mahkemeler aracılığıyla zor aygıtı hem de ideolojik endokrinasyon aracı olabilmesi nedeniyle ideolojik aygıt olarak değerlendirilebilmektedir.¹ Buna karşılık Bourdieu'ya göre Althusser'in yaptığı sınıflandırma altında saydıkları aygıt değil alandır. Siyasi iktidarın doğası gereği karşıtını yaratmasından hareketle, siyasi iktidar mücadelesine konu olan alanlar iktidarın aygıtı olarak değil, iktidar odaklarının çıkarlarının ve politikalarının çarpıştığı ve dönem dönem farklı iktidar odaklarının kazanımlar edinebildiği alanlar olarak görülmelidir. Bu alanlardaki özneler (gerek gerçek kişiler, gerekse de kurumlar), tıpkı bir oyundaymışçasına, alanı oluşturan ve alanın sınırlarını çizen kurallara riayet ederek alanın sağladığı imkanları ele geçirmeye çalışırlar. Bir alanda iktidarı ele geçiren odak, iktidarını sürdürebilmesi için gereken ölçüde muhalefetinin direnişini, hak taleplerini ve iddialarını göz önünde bulundurmak ve zaman zaman bunlarla uzlaşmak durumundadır.² Alanın tanımını doğrultusunda, hukuk alanının içinde de egemen grubun karşısında yer alan iktidar odaklarının bulunduğunu, dolayısıyla hukukun iktidara rengini ve meşruiyetini veren yapısı (ve işlevi) göz önünde bulundurulduğunda hukuk alanında verilecek mücadelenin devlet iktidarının yapısını belirleyebileceğini söyleyebiliriz.

Hukukun, devletin sembolik iktidarını inşa etmesi de göz önünde bulundurulması gereken bir başka husustur. Bourdieu'ya göre

1 Althusser, L., (2016) *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*, (A. Tümertekin, çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.

2 Gürler, S. (2017) *Bourdieu Sosyolojisinde Hukuk Alanının Oluşumu ve Gücü*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, s. 90-91

“Sembolik iktidar, gerçekliğin inşasında bilgi kuramı olarak bir kuralın yerleşmesini sağlayan bir güçtür.”³ Yani aslında sembolik iktidarın sahip olduğu güç; gerçekliği oluşturur, yeniden üretir ve şekillendirir. Devlet de sembolik iktidarın en güçlü örneğidir. Hukuk evrenselleştirme (ve dolayısıyla normalleştirme) işleviyle sembolik iktidara sahip olan devlete bir konum atfedilmesini sağlayıp devlet otoritesinin meşruiyetini sağlar. Bununla birlikte hukuk, devleti meşrulaştırırken kendisi de meşruiyetini devletin varlığından üretir. Dolayısıyla devlet ile hukuk arasındaki ilişki, tek taraflı bir araçsalığa değil karşılıklı bir belirleyiciliğe dayanır. Bu da ikisinin de birbirini üzerinde dönüştürücü etki yaratabilmesine imkan tanır. Hukukun dönüştürücü etkisi, halkların hak mücadelesinin siyasi iktidara karşı bir mücadele aracı olabilmesiyle bir anlam kazanır.

Hukukun hem egemenlerin elinde bir baskı aracı olabilmesi hem de halkların mücadelesinde bir mücadele aracı olabilmesinin anlamını kavramak için belki de bu karşıtlığın ciddi anlamda ortaya çıktığı ilk yer olan Antik Yunan’a bir bakış atmanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Antik Yunan’da Hukuk

Hukuk, Antik Yunan’da gerek Aristo’nun gerekse de Platon’un düşüncesinde demokrasinin⁴ karşısında konumlandırılmıştır. Aristo ve Platon’un eserlerinde demokrasi çoğunluğun tiranlığı ve fakirlerin yönetimi olarak tanımlanarak kötülenirken, hukuk, demokrasinin zararlı etkilerini törpülemek için egemen sınıfların bir aracı olarak tarifiyenmekteydi. Demagoji ve keyflikle imlenen demokrasinin ancak öngörülebilir, genel, aklın ürünü olan yasanın yönetiminin tarafsız bir hukukun üstünlüğü söylemiyle sınırlandırılabilceği düşünülmekteydi.⁵ Esasında bu filozofların düşünce-

3 Bourdieu, Pierre. (1977), *Sur le pouvoir symbolique*, Çeviren: Dr. Kadir Yoğurtçu, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*. Volume 32, Numéro 3.p. 405 – 411

4 Esasında o dönemde böyle bir kavram olmasa da yazı bağlamında insan haklarının da karşısında konumlandırıldığını söyleyebilirim. Antik Yunan, köleciler bir toplumdur. Eşitsizlikler hukuken tanınmaktaydı. Buna karşılık, özgür doğan yurttaşların, özgür doğmak dolayısıyla sahip oldukları haklara saygı duyulmaktaydı.

5 Esasında bahsettiğim Platon’un ikinci ideal devletidir. Onun birinci ideal devletinde hiçbir

sinin yasa yapım sürecinde aristokratların egemen konumunu da göz önünde bulundurarak müesses nizamı devam ettirmek ve bu doğrultuda yasaların arkasındaki sömürü ilişkilerini gizlemek arayışında oldukları görülür. Antik Yunan döneminde girilen kodifikasyon⁶ hareketlerini inceleyen Eder'e göre Antik Yunan'daki Drakon ve Solon yasaları gibi yasaların çıkarılmasının üç amacı vardı. İlk amaç, örf-adet hukukunun ve siyasi davranışların, egemenlerin aleyhinde olacak şekilde, öngörülmesi zor genişlemesini durdurmaktır. İkinci amaç örf-adet hukukunun keyfi uygulamasının halk nezdinde yaratabileceği huzursuzluğun önüne geçmektir. Keyfi uygulamanın önüne geçmenin aynı zamanda egemen sınıfın sınıfsal çıkarları doğrultusunda birlikte hareket etmesini teşvik edeceği ve böylece idari görevlerini koruyabilecekleri hesaplanıyordu. Son olarak halihazırdaki mülkiyet ilişkilerinin hukuken korunmasıyla buna dair isyana sebep olabilecek taleplerin önünün alınması amaçlanmaktaydı.⁷ Bunun yanında Özenç, antik kodifikasyon ile yasaların büyük taşlara yazılarak kamusal alanlarda sergilenmesinin "topluluğun, kendini siyasi bir bütün olarak tanımlamasını sağladığını" belirtmektedir.⁸ Bu da hukukun, toplumsal yapının korunabilmesinde yukarıda bahsettiğim ideolojik etkisini gözler önüne sermektedir.

Eder, bu yasaların çıkarıldıkları tarihlerde halk nezdinde borç köleliğinin kaldırılması, borçların ilga edilmesi ve toprakların yenisinden dağıtımı gibi bazı taleplerin olduğunu kabul etmekle birlikte bunun henüz organize bir şekilde dile getirilmediğini belirtmektedir.⁹ Buna karşılık Antik Yunan aristokratlarının toplumsal patlamaya yol açabilecek gelir eşitsizliklerinin, kodifikasyon yo-

yasa ile bağlı olmayan Filozoflar, aklın yasalarını uyguladılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özenç, B. (2014) *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

6 Kanunların yazılı hale getirilmesi çalışması.

7 Eder, W., (2005) The Political Significance of the Codification of Law in Archaic Societies: An Unconventional Hypothesis. K. A. Raaflaub (Ed.) *Social struggles in archaic Rome new perspectives on the conflict of orders*. s.239-267. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., s.240

8 Özenç, B. (2014) *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, İstanbul: İletişim Yayınları. s.26

9 Eder, W. A.g.e.

luyula önünü almak istedikleri sonucu çıkabilir. Bu da bize, ege-
men sınıfın elinde hukukun, iktidar ilişkilerini gizleyen ve buna
karşı olan talepleri törpüleyen ideolojik işlevini yeniden gösterir.

Yine de Eder tarafından verilen örneklerden Solon Yasaları'nın
mülksüz yurttaşlar için anlamını küçümsememek gerekir. Bu ya-
salar ile mülk sahibi olmayan ancak özgür yurttaş statüsünde olan
sınıfların borçlarının bir kısmı ilga edilmiş, borçları nedeniyle köle
olarak kullanılmaları uygulaması kaldırılmış, aynı zamanda halk
meclisi ve halk mahkemesi gibi kurumların kurulmasıyla, özgür
yurttaşların siyasete katılımının önü açılmıştır. Bununla birlikte
gerçekleştirilmeye çalışılan iyileştirmelerin, kanunen sadece mülk
sahiplerinin idari görevli olabildiği kurumlar aracılığıyla etki-
siz hale getirildiğini söylemek gerekir.¹⁰ Solon Yasaları'nın ilan
edildiği dönemdeki sınırlı etkisini kabul etmekle beraber onun
asıl etkilerinin yaklaşık yüz yıl sonra görüldüğü tespit edilebilir.
MÖ 501'de, halkın taleplerinin siyasi yaşamda açılan çatlaklardan
ufak ufak sızarak örgütlenebilmesi sağlandığında, Solon kanun-
larında elde edilen kazanımlar, halkın siyasi bilinç kazanmasıyla
birlikte ileri götürülmüştür. MÖ 501'de ilan edilen Kleisthenes
reformlarıyla birlikte demokrasi yönetimi Antik Yunan'a egemen
olmuştur. Sınıflar arası idari görev farklılıkları kaldırılmış; meclise
üyelik hakkı bütün özgür yurttaşlara tanınırken üyeler (vekiler)
kurayla belirlenmeye başlanmıştır. Aynı dönemde kanunların uy-
gulanmasını yapmak üzere görev yapan mahkemelerde yer alan
özgür yurttaşlardan oluşan jüriler, kanunların doğru uygulanıp
uygulanmadığının denetimini yapmaktadır.¹¹ Demokrasi döne-
mi, MÖ 322'de Makedonlar tarafından yıkılana ve aristokrasinin
hakimiyeti yeniden ve kesin olarak tesis edilene kadar devam et-
miştir.

Antik Yunan'da bir demokrasinin kurulabilmiş olmasını köle
emeğine değinmeden açıklayamayız. Toprağa dayalı üretimin
ana üretim süreci olduğu antik dönemde, zenginlerin yaşamını

10 Özenç, B. A.g.e. s.30-32

11 Özenç, B. A.g.e. s.38

sürdürebilmesi amacıyla üretimin sağlanabilmesi için emek ve-recek insanlara ihtiyaç vardı. Bu da aristokrasi tarafından toprak-ta çalışacakların üstünde baskı kurmayı zorunlu kılıyordu. Siyasi ve iktisadi alanın iç içe olduğu antik toplumda, mülksüz özgür yurttaşlar kendilerini bu baskıdan siyasi olarak mülk sahibi sınıfın üyeleriyle eşit statüde olmaları nedeniyle arı tutabilmekteydi.¹² Bu statünün korunabilmesi ise kazandıkları hukuki güvenceler ile siyasi mücadelenin sürekliliğinin birleştirilebilmesiyle sağlanabilmektedir.

Anlatılanlar ışığında hukuk, iktidar ilişkilerini belirlerken, kendi içerisinde de iktidar mücadelelerine sahne olmakta, yönetici sınıfların etkili olduğu ölçüde yönetilen sınıfların üzerindeki baskının meşrulaştırılması için araçsal bir konuma düşerken, yönetilen sınıfların güç kazandığı zamanlarda ise demokrasinin ve özgürlüklerin güvencesi konumuna gelmektedir. Bu noktada hukukun yönetilen sınıflara sağladığı avantaj, düzen içi kazanımların gelecekteki düzen dışı taleplerin kolaylaştırıcılığını inşa etmesinde yatmaktadır. Hukukun dönüştürücü işlevi burada anlam kazanmaktadır. Bu eğilimi güçlendirmek, tıpkı Antik Yunan'daki siyasi denetim mekanizmalarıyla kanunların uygulanmasının halk tarafından denetlenmesi örneğinde olduğu gibi, denetim mekanizmalarının siyasi düzen içerisinde var edilebilmesi ve halk tarafından bunlara sahip çıkılmasıyla var olabilir.

Modern Devlette Hukuk

Modern dönemde toplumun gerek iktisadi gerekse siyasal yapısı Antik Yunan'dan epey farklıdır. Buna karşılık hukukun kullanımı benzerlikler göstermektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, modern devletle neredeyse eş zamanlı olarak kapitalizmin ortaya çıkması ve gelişmesi devletin uyruklarına karşı uyguladığı baskının anlam değiştirmesine sebep olmuştur. Egemenlerin üretilen artık ürünü elde edebilmek için siyasi baskı uygulamak zorunda olduğu Antik Yunan'ın toplumsal yapısı yerini, Marx'ın deyimiyle-

12 Özenç, B., a.g.e. s.38, 127.

le “iktisadi ilişkilerin sessiz baskısı”nın egemen olduğu toplum yapısına bırakmıştır. Siyasi ve iktisadi alanın tamamen ayrıldığı modern toplumda artık siyasi statü sahibi olmak tek başına ekonomik sömürden “görece” özerk olabilmek anlamına gelmemektedir.¹³ Modern devletle eş zamanlı olarak ortaya çıktığını değerlendirebileceğimiz kapitalizmle birlikte insanın, artık meta piyasasına eşitler olarak girebilmesi gerekmektedir. Patronuyla iş akdi yapabilmek için kurgusal bir sözleşme yapabilmelidir, bu da onun hukuk öznesi olmasını zorunlu kılmaktadır. Geleneksel toplumun statülerden kaynaklanan yükümlülükleri, yerini insanın kendi rızasıyla (!) yaptığı sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerle bırakmıştır.¹⁴ Hukuki özneler ve özgür insanlar olarak nitelenen emekçiler, buna karşılık haklarından ve bunları savunma araçlarından mahrum bırakılmışlardır. 19. yüzyıla kadar sadece mülk sahibi erkeklerin sahip olduğu oy hakkının genişletilmesi yönündeki genel oy mücadelesi bu konuda önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

Genel oy mücadelesi, kapitalist piyasanın getirdiği bu sözüm ona eşitliğin, emekçiler tarafından siyasi katılımın sağlanmasıyla gerçek bir eşitliğe dönüştürülmesine hizmet ettiği derecede önem taşır. Klasik liberalizmin oy hakkına bakışı son derece kısıtlayıcıdır. Başta Locke olmak üzere Bentham ve Mill gibi klasik liberallerin büyük bir kısmı genel oy hakkına karşıdırlar ve mülk sahibi olmayanların oy kullanarak siyasi statüleri dolayısıyla toplumda gerçek bir eşitlik elde edebilmelerinden endişe etmektedirler. Bu endişe o kadar da yersiz değildir. Çünkü kapitalist toplum, yarattığı toplumsallık gereği kaçınılmaz olarak halkın kitleselleşmesine sebep olmaktadır. Bu durum onların yönetilebilmesini kolaylaştırdığı ölçüde egemenler tarafından tercih edilmektedir.¹⁵ Ancak kitleler aynı zamanda egemenler için bir tehdit de oluşturmaktadır. Bu konuda Gustave Le Bon’un düşüncelerini aktaran Öz-

13 Özenç, B., a.g.e. s.164

14 Özcan, T. (2017) *Modern Toplum ve Hukuk Devleti Hukuk Devletin Toplumsal Koşulları Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Tekin Yayınevi. s.192

15 Özcan, T., a.g.e. s.131

can, “Yönetilenler kitlesi, kalabalık veya kitle durumunu devam ettirdiği ölçüde denetlenemez bir sapma ve suçluluk kaynağıdır veya Le Bon’un fark ettiği gibi suçtan uzak duracak kadar sosyalleştirilirse, bu kez sistemi ortadan kaldırmaya yönelik siyasal çatışmaların odağı olabilir”¹⁶ diyerek bu tehdite dikkat çekmektedir. Özcan, daha sonrasında Schmitt’in teorisine atıfla, sistemi ortadan kaldırmaya yönelik tehlikenin, ancak kitlelerin nötr ve depolitik hale getirilmesiyle sağlanabileceğini, bunun da hukuk aracılığıyla olabileceğini ifade eder.¹⁷ Bu düşünce başından beri ifade ettiğim gibi, hukukun ideolojik misyonunu anlatmaya yöneliktir. Ancak salt bu misyonu açıklama kapasitesine sahip olan bakış açısı, bence hukukun dönüştürücü niteliğini göz ardı etmektedir.

Hukukun dönüştürücü niteliğinin ancak ve ancak bunun sürekliliğini sağlayacak siyasi mekanizmaların halkın elinde bulundurulmasıyla mümkün olabileceğini; iktisadi ilişkilerin sessiz baskısının altında kıvranan emekçiler için genel oy mücadelesi kazanıldıktan ve hukuki güvencelerle sağlamlaştırıldıktan sonra emekçilerin, egemen sınıflara baskı yapmak suretiyle yeni hak ve kazanımlar elde edebilmesinin bunun göstergesi olduğunu düşünüyorum. Bunları düzen içi kazanımlar olarak görerek revizyonizm/reformizm eleştirisine maruz bırakmak doğru olmaz. Doğru, pratik kazanımlar eşitsizliği ortadan tamamen kaldırmaz ve kapitalizm kendi içerisinde eşitsizlikleri yeniden üretebilmenin yollarını sürekli olarak arar. Buna karşın, düzeni değiştirmekten bahsediyorsak bunun nüvelerini yıkılacak düzenin içerisindeyken inşa etmemek imkansızdır. Halihazırda yüzlerce yıldır egemen olan bir iktisadi sistemin ve onun göstereni olan üretim sürecinin düşünce üzerinde kurduğu hegemonya, tek başına devlet iktidarını ele geçirmekle “hükmen” tersine çevrilemez, ancak bir karşı hegemonya inşasıyla tersine çevrilmesi mümkün olabilir. Ekim Devrimi’nden sonra devlet iktidarı ele geçirildikten sonra dahi Sovyet hukukunun, burjuva hukukuna ait çok fazla hüküm ve esas içermesi, piyasanın dahi tam anlamıyla kaldırılmamış olma-

16 Özcan, T., a.g.e. s.134

17 Özcan, T., a.g.e.

sı buna kanıt oluşturur. Devlet iktidarı ele geçirilmiş olmasına rağmen onun aracı olduğu iddia edilen hukuk tam anlamıyla ele geçirilememiştir. Çünkü hukuk sadece yargılama kudretinden ibaret değildir. Hukukun gerek egemenler gerekse emekçiler tarafından kullanılabilen, hak mücadeleleri tarihinden kök alan bir ideolojik yanı vardır. Bu ideolojik taraf da ezilenler için bir dönüştürücü nüve içerir. Bu noktada ulaştığım sonuç, kapitalizmin yıkılmasının ardından kurulacak sosyalist iktidarın işlevsel olabilmesinin, devrim öncesi bir sosyalist karşı hegemonya oluşturulmasıyla kolaylaştırılabileceğidir.

Marx’ın söylediği üzere “İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri değildir, tam tersine onların bilinçlerini belirleyen şey toplumsal varlıklarıdır.”¹⁸ Bu durumda o toplumsal varlığın şekillendirilebilmesi gereklidir. Hukuk, doğası gereği toplumsallığı şekillendiren en önemli araçlardan biri konumunda bulunmaktadır. Bu nedenle emekçilerin mücadelesine eklenilebilecek ve ona destek olacak şekilde hukukun toplumsal varlığı şekillendirme misyonu doğrultusunda kullanılmasıyla başarılabileceğini düşünmekteyim. Evet, hukuk, egemen sınıf onu kontrol edemediği müddetçe tehlikeli olabilir. Ancak unutmamak gerekir ki, kapitalist düzen içerisinde hukuk mücadelesini anlamsız görmek, bu konuda mücadele vermemek emekçileri yalnız bırakmak anlamına da gelir. Bunun aşırıcı bir yorumu, emekçilerin açlık veya haklardan yoksunluk halinin yaygınlaşmasının kapitalist krizi tetikleyerek devrime yol açacağı düşüncesine kadar varabilir. Oysa özellikle günümüz küresel kapitalizminin çok iyi başardığını test ettiğimiz üzere, yoksulluk hali, karşısında durabilecek bir politik öznenin yokluğunda sürdürülebilir krizlerle sürekli hale getirilmekte, kısa vadeli sosyal yardım devleti çözümleriyle eşitsizlikleri sürdüren bir yapının halk kesimleri tarafından makbul görülmesi sonucunu yaratmaktadır. Bu da kitlelerin devrimci bilince erişmesinin önündeki engellerden başlıcasını oluşturmaktadır.

18 Marx, K. (2011). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, çev.) İstanbul: Sol Yayınları.

Çoban'a atıfla söylemek gerekirse geçmişin özü itibariyle sosyalist olmayan talepleri sağıcılaşan siyaset ve neoliberalizmin hak rejimini tarumar etmesiyle düzenin kıyısında durmaktadır. Sosyalist bir strateji, bu talepleri düzenin kıyısından dışarı iterek düzen dışı bir siyaseti büyütmeli, bunu yaparken geleceği de inşa etmelidir.¹⁹ İşte yürütülecek hukuk siyaseti ve haklar mücadelesi, düzenin kıyısında duran mücadelenin düzen dışına taşındığındaki meşruiyetini sağlayacak, kazanımların garantörü olacak ve sosyalizmin gerçekliğini inşa edecek bir işlev görecektir.

İnsan Hakları Neden Önemli?

Özcan, klasik liberalizmin etkisiyle gelişen 19. yüzyıldaki hukuk devletini, “prosedürel hukuk devleti” olarak değerlendirmektedir. Prosedürel hukuk devletini, ulus devletlerin kuruluş süreçlerinde, kolektif mücadele sonucunda elde edilen hakların bireysel güvencelerle sınırlı tutulduğu bir hukuk devleti olarak imlemektedir.²⁰ Ancak prosedürel hukuk devleti, kapitalizmin genişlemesiyle birlikte çalışan nüfusun giderek artması ve şehirlerdeki kamu-sallaşmanın belli talepleri dayatabilecek güce ulaşmasıyla birlikte yeterli gelmemeye başlamıştır. Bu da egemenler için, kitleyi müesses nizama yön verebilmek adına ideolojik olarak konumlandırma ihtiyacını artırmıştır. Hukuk, devlete prosedürel olarak sağladığı rasyonellikle maddi bir meşruiyet sağlarken, kitlelerin talebi neticesinde hukuka ahlaki bir meşruiyet aranmıştır. İşte bu, sosyal devlet ile birlikte, emekçilerin sosyal haklarını da içerecek şekilde genişletilen insan hakları söylemiyle sağlanmıştır.²¹ Akman'ın Sancar'a atıfla belirttiği üzere bu şekilde hukuk devletinin yasal despotizmden farkı vurgulanmaktadır.²²

Bu bağlamda, sosyal devletin öncesinde 19. yüzyıldan itibaren kamu sağlığı, çalışma koşulları, belediye hizmetleri gibi kamu

19 Çoban, F. (2021) Neoliberalizmin Kıyısında: Sosyalist Siyaset, Sarkaç ve Hegemonya, *Komünist*, 15. Sayı

20 Özcan, T., a.g.e., s.231

21 Akman, Ş. T. (2016) *Hukuk ve Politika İlişkisi Hukukun Ekonomi Politik Analizi ve Liberal Hukuk Düzeninin Eleştirisi*, Ankara: İmge Kitabevi

22 Akman, Ş. T. A.g.e. s.359

yararını koruyan yasalar emekçilerin mücadelesi sonucunda elde edilmiştir.²³ Sanayi Devrimi’nin başladığı coğrafya olan Birleşik Krallık’ta 1802 tarihli Sağlık ve Ahlakın Korunması Kanunu ile fabrikalarda haftalık çalışma 58 saatle sınırlandırılmış, pamuk fabrikalarındaki sağlık koşulları geliştirilmeye çalışılmıştır. 1833 tarihli Fabrikalar Yasası ile asgari çalışma yaşı 10 olarak belirlenmiştir. Aynı yasa ile işe giriş muayenesi işveren için bir yükümlülük haline getirilmiştir. Bu kanunları Fransa’da 1841, Almanya’da 1849, Osmanlı İmparatorluğu’nda 1869²⁴ yılında çıkarılan benzer içerikte kanunlar takip etmiştir. 20. yüzyılın başlarında genişleyen işçi sınıfı ve güçlenen sendikal hareketlerin etkisiyle günlük 8 saatlik çalışma ve haftalık çalışma saatleri kısıtlamaları kanunlarda yer bulmaya başlamışlardır. 1919’da Barcelona’da 44 gün boyunca genel greve giden 100.000’in üzerindeki işçinin eylemlerinin Katalan ekonomisini kitlemesi sonucunda İspanya genelinde, iş kolu fark etmeksizin günlük 8 saatlik tavan çalışma saati sınırı getirilmiştir.

Halk mücadelesinin bir başka önemli çıktısı da genel oy mücadelesinin kazanılması olmuştur. Genel oy hakkı yurttaşların cinsiyet, ırk, din, sosyal statü, eğitim düzeyi veya servet farkı olmaksızın oy kullanmak suretiyle siyasete katılmalarını amaçlar. Bu hak, burjuvazinin monarşileri yıktığı 18. yüzyıldan itibaren herkese tanınmış bir hak değildir, aksine işçiler ve sendikal hareketlerle kol kola yürütülmüş olan bir mücadeledir. Uygun, işçi hareketlerinin sosyal politikalar izlemesi yönünde devlete baskı yapabilmesinin “ulus devlet olmanın doğal bir sonucu olarak değil, oy hakkının genişlemesi ile mümkün olduğunu” belirtmektedir.²⁵ 19. yüzyıldan itibaren pek çok ülkede erkeklere tanınan genel oy hakkını, 20. yüzyıl başlarında ise kadınlar elde etmeye başlamışlardır. 20.

23 Özenç, B., a.g.e., s.233

24 1865 tarihinde sadece Zonguldak, Ereğli hattında çalışan kömür madencileri için düzenlenmiş bir nizamname olmakla birlikte, 1869 yılındaki Maadin Nizamnamesi, hem maden işçileri için genel nitelikli bir düzenleme olması hem de kömür sektöründeki angaryayı ortadan kaldırması nedeniyle önemlidir.

25 Uygun, O. (2003) *Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi*. Erişim Tarihi: 24.05.2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anayasayargisi/issue/52003/678147>

yüzyılın ikinci yarısı ise ırksal ve dinsel azınlıkların oy haklarını kazandığı dönem olmuştur.

İnsan hakları önce 17. yüzyılda İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi, 18. yüzyılda Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile yasal statü kazanmıştır. Bu metinlerde yer alan yaşama hakkı, ifade özgürlüğü gibi haklar günümüz insan hakları doktrini tarafından birinci kuşak haklar olarak adlandırılmaktadır. Birinci kuşak hakların, o hakların arasında bulunan mülkiyet hakkını temel aldığını da tespit etmek gerekir. Fransız İnsan Hakları Bildirgesine itirazlarını yönelten Marx, Bildirge'deki hakları “sözde haklar” olarak nitelerken, bunları “toplumdan soyutlanmış, kendi çıkar ve arzularının arkasına çekilmiş egoist insan gerçeğinin ötesine geçememek” ile itham etmektedir.²⁶ Marx'ın ifadesiyle “modern Devlet'in kişi haklarını tanıması, antik Devletin köleliği tanımasıyla aynı öneme sahiptir.”²⁷

Marx'ın söylemleri burjuva insan haklarının bir eleştirisini içermekle birlikte esasında insan haklarının, halkların bir kazanımı olduğunu da teslim etmektedir. Ayrıca Marx'ın yaşadığı dönemdeki insan hakları metinlerinin burjuvazinin çıkarlarıyla uyumlu, hatta doğrudan ondan doğan haklar olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin Marx'ın eleştirisini aktardığımız Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi birinci kuşak hakları tanımaktadır. Bununla birlikte işçilerin ve sendikal hareketlerin mücadele sonucu edindiği sosyal güvenliğe dair haklar, sendika kurma hakkı (yasal), sağlık, beslenme ve konut hakkı gibi sosyal haklar ve kazanımlar ise ikinci kuşak hakları oluşturmaktadır. Bu haklara dair kazanımlar önceden bahsettiğim üzere 19. yüzyılda kazanılmaya başlamakla birlikte devlete pozitif yükümlülük yükleyen bu hakların esaslı olarak kullanılması sosyal devletin 20. yüzyılda ortaya çıkmasıyla mümkün olabilmektedir. İkinci kuşak haklar, uluslararası bir insan hakları metni olarak 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyan-

26 Marx, K. (2015), *Yahudi Sorunu Üzerine*. (B. Denizci, çev.) İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın

27 Marx, K. ve Engels, F. (2009). *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, (K. Sommer, çev.), İstanbul: Sol Yayınları

namesi’ne de konu olmuştur.²⁸ Bununla birlikte insan hakları teorisinin bir bütün olarak mülkiyet hakkının etrafında şekillendiğini kabul edersek, bu hakların yorumunun ve bu haklara yönelik olan bir mücadelenin, sosyalist bir politikayla eklemlenerek mülkiyet hakkı bağlamından kurtarılarak savunulmasını bir ödev olarak önümüze koyabiliriz. Bu durumda hem bu hakların kolektif mücadelelerin ürünü olan karakterine uygun düşecek hem de sözde haklar olmalarının önüne geçilecektir. Güncel bir örnek vermek gerekirse, bugün küresel olarak karşı karşıya olduğumuz konut sorunu, mülkiyet hakkı bağlamında değil, ancak temel bir insan hakkı olan barınma hakkı bağlamında politikalar üretilerek çözülebilir.

Neoliberalizm ve İnsan Hakları

18. yüzyıldan beri edinilen insan haklarının ve buna bağlı olan kazanımların neoliberalizmle birlikte teker teker ortadan kaldırıldığı gerçeği aslında insan haklarına neden önem vermemiz gerektiği sorusunun cevabını daha net ortaya koyar. Neoliberal dönemde insan haklarına verilen en büyük zararlardan bir tanesi hak mücadelelerinin postmodern söylemler ve pratikler sayesinde başarıya ulaşma kapasitelerini akamete uğratabilmesidir. Kamusallığın çözülmesine yol açan bir kimlikler güruhu yaratan postmodernizmin yerleştirdiği kimlik algısı, varoluşu itibariyle birleşmeye değil ayrılmaya, farklılığa odaklandığı için ötekileştirici ve yalınlaştırıcıdır. Harvey’e göre bu durum:

Bir yandan farklı seslerin otantikliğini kabul ederken, diğer yandan bu farklı sesleri derhal nüfuz edilemeyen bir ötekiliğin içine hapsederek daha evrensel iktidar kaynaklarına erişmelerine engel olur. Böylece dengesiz iktidar ilişkilerinin hâkim olduğu dünyada, bu farklı sesleri (kadınların, etnik ve ırksal

28 Üçüncü ve dördüncü kuşak hakların varlığı da insan hakları doktrininde konuşulmaktadır, ancak henüz kapsamı ve tanımları konusunda bir konsensüs oluşmadığı için çevre hakkı gibi, barış hakkı gibi hakların, aynı zamanda yazının konusunu da dağıtabileceği için metin içerisinde geçirmeme kararı aldım.

azınlıkların, sömürgeleştirilmiş halkların vb. seslerini) güçten yoksun kılar.²⁹

Dolayısıyla kolektif mücadelelerin zayıflatılmasına dair çaba devam etmekte, neoliberalizm ile birlikte örgütlülüklere daha fazla müdahalede bulunmaktadır. İnsan hakları doktrininde hali hazırda, hakların bireyselliği teorisi hakimdir. Bu teoriye göre, ancak gerçek kişiler (bireyler) insan hakkı sahibi olabilir. Konu ister ifade özgürlüğü ister sendikal haklar olsun, bunların kolektif bir biçimde dava edilebilmesi (hukuki bir kişilik bulunmadığı müddetçe) mümkün değildir. Modernitenin piyasaya özgür ve eşit olarak giren bireyinin bir çıktısı olan bu anlayış, insan haklarına yönelttiğim “kazanılmasının arkasındaki kolektif mücadeleyi görünmez hale getirme” eleştirisinin bir göstergesi niteliğindedir. Postmodernizmle birlikte esasen bu kısmen değişmektedir, ancak daha iyi bir yöne olduğunu söylemek mümkün değildir. Uluslararası insan hakları mahkemeleri kolektif olarak hak kullanımını yavaş yavaş kabul etmekle birlikte, bunu sadece çok sınırlı durumlarda, kimlikçi politikaların etkisiyle kolonyal dönemden itibaren kölelik başta olmak üzere sömürünün her çeşidine maruz kalmış azınlıklar olan yerel halkların (indigenous peoples) davalarında yapmaktadır. Uygulanan yaklaşım ile esasında kapitalist formlara uymayan, hatta ilkel komünist yaşam pratiklerine sahip denebilecek bu toplulukların yaşam pratikleri kültür alanına hapsedilerek “bir renk olarak” korunmakta, böylece kapitalist toplum için zararsız hale getirilmektedir.

Postmodernizm kamusalılıkları parçalarken, neoliberal devletin karşısında kamusallaşabilen bir öznenin yokluğunda, hukuk devletini meşrulaştıran ahlaki araç olan, ancak aynı zamanda da emekçilerin bir kazanımı olan insan haklarını gerek neoliberalizmin oluşturduğu otoriter yönetimler vasıtasıyla, gerekse de iktisadi ilişkilerin sessiz baskısının, güvencesizleşen ve esnekleşen çalışma ilişkileriyle bas bas bağırarak bir baskıya dönüşmesiyle ortadan kaldırmaktadır. Neoliberalizmin otoriterliğinin hukuku ilgi-

29 Harvey, D. (2019), *Postmodernliğin Durumu*, (S. Savran, çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık

lendiren en önemli özelliklerinden bir tanesi, kuralsızlaştırmayla ifade edilebilir.³⁰ Öyle ki, bir yandan kural enflasyonu ile hayatın her alanını kuşatan bir hukuk aygıtı yaratılmakta, karmaşıklılaştırılarak uygulanabilmesi imkansız hale gelen kurallar bütünü için çözüm, devlet yönetiminde yürütmenin kurallardan azade hale getirilerek güçlendirilmesinde bulunmaktadır. Bu da günün sonunda anayasa ve yasaların özellikle piyasaların periferisinde kalmış ülkelerde anlamını kaybetmesine ve anayasasızlaştırma sürecinin başlamasına, bütün dünya genelinde ise yürütmenin “acil karar almasını gerektiren zamanlarda” uygulanması düşünülen KHK-Genelge gibi idareye ait uygulamalarının yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Türkiye’de oluşan “genelgeler devleti” bunun son derece açık bir örneğini sunmaktadır.

Kural enflasyonu sadece ulusal hukukların işleyişini değil benzer bir şekilde uluslararası insan hakları rejimini de etkilemektedir. Öyle ki, sayısı giderek artan insan hakları ve bunları koruyan uluslararası mekanizmalara karşılık, başta sosyal haklar olmak üzere insan hakları dünya genelinde ortadan kaldırılmaktadır. İnsan haklarına yönelik temel eleştirinin mülkiyet hakkı temelli olduğu 19-20. yüzyıl düşünce dünyasına karşılık, 21. yüzyıl neoliberalizminde mülkiyet hakkına dair güvenceler dahi piyasa içindeki çıkar çatışmaları kapsamında ortadan kaldırılmaktadır. Örneğin Rusya-Ukrayna savaşı sırasında Rusya vatandaşlarına uygulanan yaptırımlar bunları göstermektedir. Hoş, burjuvazi tarihsel olarak feodalizmin ilga edildiği dönemde kralların yaptığı kamulaştırmalara da alkış tutmuş, bu sermaye aktarımını devrime giden yolda bir strateji olarak kullanmıştır.³¹ Dolayısıyla, konu yeni bir düzenin tesis edilmesi zorunluluğu olduğu müddetçe kapitalistlerin, piyasanın üstüne inşa edildiği hakları dahi tanımadığı bir vaka olarak karşımızda bulunmaktadır. En temel insan haklarının ve devleti ve ideolojisini üstüne inşa ettikleri mülkiyet hakkının dahi üstünü çizen neoliberalizmin bir kriz içerisinde olduğuna

30 Özcan T., a.g.e., s.279-282

31 Ayrıntılı bilgi için bkz: Tigar, M. E. Ve Levy, M. R. (2016) *Kapitalizmin Yükselişi ve Hukuk*, (O. Karahanoğulları, çev.) Ankara: Epos Yayınları

bir şüphe bulunmamaktadır. Bu kriz hali kendisini gıda krizi, su krizi, iklim krizi, göç krizi gibi alt başlıklarla gösterecek ve egemenler tarafından sonuçları bütün dünyada halkların omuzlarına yüklenmeye çalışılacaktır.

Sonuç Yerine

Yazıda anlatmaya çalıştığım üzere, hukuk devletin ahlaki meşruiyet simgesi olarak kullanılan insan haklarının aslında emekçilerin mücadelesinin sonucu ortaya çıktığını göstererek karşı hegemonyayı insan hakları ve özgürlükler düzleminde halkların desteğini alarak oluşturmak kanımca sosyalistlere düşen görevler arasında yer almaktadır. Buna karşılık hukuk alanında yürütülecek siyaset, iki ucu keskin bir bıçak gibidir. Bir tarafta hak mücadelelerinin kazanımlarının korunması gereği dururken öte tarafta hakların hukuksal olarak kazanılmasıyla siyasi hareketliliğin iktidar tarafından sönmelenmesi ihtimali belirir. Bu nedenle hukuk alanında yürütülecek siyaset, örgütlü bir mücadelenin sokak ile devindirmesi olmaksızın görüntüde kalıcı kazanımlara yol açsa dahi pratikte bunları kaybetmeye mahkumdur.

Yüzyılların kazanımı olan genel eğitim hakkı kamu finansmanının daraltılması, özelleştirmenin teşvik edilmesiyle yeniden belli bir gelir grubunun sahip olduğu bir hak olma yolunda ilerlemektedir. Barınma hakkı, mülkiyet hakkı bağlamında değerlendirilerek etkisiz hale getirilmekte, bugün Türkiye’de ve dünyada bırakın ev sahibi olmayı, kiralık oturabilecek bir yer bulabilmek dahi imkansız hale getirilmekte, böylece güvencesiz çalışma koşullarının çalışma hayatının içine giderek daha fazla yerleştirilmesi sağlanmaktadır. Temiz çevrede yaşama, temiz suya erişim gibi temel haklarımız piyasa koşullarında değerlendirilmekte ve elimizden alınmaktadır. Bugün Türkiye’de başta İstanbul olmak üzere pek çok ilde temiz suya erişim, altyapısal sorunlar nedeniyle sağlanamamakta, yurttaşlar damacana şirketlerinin müşterisi olmaya zorlanmaktadır. Özelleştirmelerle, enerji ihtiyacı gibi, ulaşım gibi insanca yaşamamızı sağlayan haklarımızı kullanabilmemiz piyasa koşullarına tâbi kılınarak fiilen ortadan kaldırılmaktadır. Sosyal

haklar, Sanayi Devrimi’nin yaşandığı dönemdeki vahşi şartlara benzer şartların oluşturulmasıyla birer birer ortadan kaldırılmaktadır. Bunun basitçe temel haklara karşı girilen bir savaş olduğunu iddia edebilirim sanıyorum. Buna karşılık sosyalistlerin tarihi olarak halkların edindiği kazanımlara sahip çıkması ve böylece hegemonya krizi yaşayan neoliberalizmin devletinin zor aygıtlarına karşı bir yandan direnirken bir yandan da bir karşı hegemonya kurması gerekmektedir. İşte bu karşı hegemonyanın en kıymetli araçlarından biri hukuk ve insan hakları olabilir. Böylece, hukukun dönüştürücü gücü kullanılarak burjuva anayasacılığının ve insan haklarının yarattığı meşruiyet kırılabilir. Sokakla birleşen bir hukuk mücadelesi, çelişkileri büyütebilir.

Geleceğin gerçekliğini inşa etmek adına sosyalist bir anayasa için şimdiden çalışmaya başlamanın zamanıdır. Sosyalist bir insan hakları okulunun bir seçenek olarak var olması, halkların kazanımlarının burjuvazinin çıkarlarıyla uyumlu olacak şekilde sönmümlenmemesi için elzemdir. İşte bu amaçlarla, yazının başlığında belirttiğim üzere, sosyalistler insan haklarını geri kazanmalıdır.

Yeni Seçim Sistemi ve İttifak Modelleri: Ne Götürdü, Ne Getirdi?

KAĞAN ŞEKER

Öncelikle ifade etmek gerekir bu yazı daha evvelki yazılarla çizdiğimiz hattın devamlılığına bir katkı sunacak olması nedeniyle seçim sathı mailini karşılamak amacıyla kaleme alındı. Bu yüzden, Komünist'in 15. sayısındaki “Yurttaşlık Siyasetinin Esasları” ile Komünist'in 16. sayısındaki “Mücadele Alanı Olarak Parlamento ve Onun Hukuku” başlıklı yazılar, bu yazıda eksik bırakmak mecburiyetinde kalınan kimi başlıkları tamamlayıcı olacaktır. Aksi takdirde seçime dair söylenecek sözün genel tutum alışımıza dair eksiklikler barındırdığını düşünmek son derece olasıdır.

Seçim Sistemleri

Fransız Siyaset Bilimci ve Anayasa Hukukçusu Maurice Duverger'in şu sözleri, içinde bulunduğumuz koşulları ortaya koymak bakımından son derece açıklayıcı görünmektedir:

Klâsik anayasa hukukunu bilen, fakat partilerin rolünden bihaber olan bir kimse, çağdaş siyasî rejimler hakkında yanlış bir fikre sahiptir; partilerin rolünü

bilen, fakat klâsik anayasa hukukundan malûmattar bulunmayan bir kimse ise, çağdaş siyasî rejimler hakkında eksik, fakat doğru bir fikre sahip olur.¹

Çünkü anayasa hukukunu anlamanın yolu, siyasî partilerin rolünü etraflıca idrak edebilmekten geçer. Ancak bu ifadeye bir ek yapılması gerektiği kanaatindeyim. Elbette, anayasa hukukunu anlamanın yolu siyasî partilerin rolünü anlamaktan geçer ama bir adım ötede, siyasî partilerin rolünü anlamak da “seçim” kavramını ve seçim sistemini anlamaktan geçer. Seçim sistemi, günün sonunda, siyasî partilerin örgütlenmelerini de seçmen davranışlarını da doğrudan belirleyici bir öz taşır.

Seçim sistemleri bizatihi bu yüzden üstlendikleri işlev ile seçimleri manipüle edebilme vasfı taşır. Bu yol ile seçmen davranışı doğrudan yönlendirilir, kimi seçenekler daha makul, tutarlı ve gerçekçi kılınır. Bundan değil midir, seçmenlerin her seçim, “bu son seçim” argümanı ile sandığa giderek ehven-i şeri seçmek zorunda bırakılması? Ancak filmi bir nebze geriye sardığımızda, genel oy hakkının kazanılmasında işçi sınıfının ve kadın mücadelesinin ne denli büyük etkisinin bulunduğunu görmek güç değil. Peki bu genel oy hakkı son yüzyılda bu topraklarda nasıl tecessüm etti?

Millî irade, demokrasi, halkın tercihi vesaire, tüm bunlar kamuoyunda en sık tesadüf ettiğimiz kavramlar. Böyle olmasına karşın –belki de böyle olduğu için– bu kavramların içinin aslında büyük boşluklar taşıdığını söylemek gerekir. Demokrat Parti’nin iktidara geldiği 1950 seçimlerini değerlendirdiğimizde, “Yeter Söz Millet’in” çıkışının önemi ve anlamı daha iyi anlaşılır. 1950 seçimlerinde DP geçerli oyların %55,2’sini alarak parlamentoda çoğunluğu elde etti. Cumhuriyet Halk Partisi ise %39,6 oy oranıyla iktidarı DP’ye devretmek durumunda kaldı. Peki parlamentoya “milletin sözü” nasıl yansımıştı? DP, aldığı oya karşın parlamentoda sandalyelerin %85,4’ünü CHP ise %14,2’sini elde etti. Bunun nedeni elbette seçim sistemiydi. Çünkü 1950 seçimlerinde liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştı. Bu sistemde, seçim çevrelerinde

1 Duverger, M. , Özbudun, E. “PARTİLER VE SİYASİ REJİMLER”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (1962) sf. 96

siyasi partilerin listeleri yarışır ve en çok oyu alan partinin tüm listesi milletvekili seçilmiş olur. Biraz daha somutlaştırmak gerekirse, İstanbul 1. Bölgede bugün 35 milletvekili seçilmektedir ve bu usulde bir oy fazla olan siyasi parti 35 milletvekilinin tamamını kazanmaktadır. Bu da aşkın ve eksik temsil sorununu beraberinde getirir. Zira, bir siyasi parti hak etmediği ölçüde milletvekili çıkarmış ve daha küçük partilerin temsiliyet imkanı büyük ölçüde ortadan kalkmış olur. Çoğunluk sistemleri bu anlamda, büyük siyasi partilerin siyasi alanı tahakküm altına almasına yol açar ve toplumun geniş kesimlerinin temsil imkanını ortadan kaldırır. Bu nedenle milletvekili seçim sistemleri için çoğunluk sistemi uygulamada büyük ölçüde terk edilmiştir. Ancak tek adaylı seçimlerde, özellikle cumhurbaşkanlığı ya da belediye başkanlığı seçimlerinde halen uygulanmaktadır. Milletvekili seçimleri için ise nispi temsil sistemi, daha adil bir sonuç vermesi nedeniyle daha yaygın biçimde tercih edilmektedir.

Nispi temsil sistemlerinin ise birden fazla uygulama biçimi bulunmaktadır. Bunlar içinde en yaygın olan iki sistemi açıklamak yerinde ve yeterli olur. Bunlardan ilki ulusal artık (milli bakiye) sistemi, diğeri ise d'Hondt sistemidir. Ulusal artık sistemi, nispi temsil sisteminin dayandığı temsilde adalet ilkesinin en başarılı uygulandığı ve aşkın/eksik temsil sorunun en minimize edildiği modeldir. 1965 seçimlerinde Türkiye'de uygulanmış olan bu model, Türkiye İşçi Partisi'nin bugüne dek parlamentoda en yüksek sandalyeye ulaştığı tabloyu sunmuştur. 3. İnönü Hükümeti, 1965 seçimlerinde zafer elde edemeyeceğini öngörerek seçim sisteminde bir değişikliğe gitmiş ve küçük partilerin parlamentoda adil temsiliyetine yol açan ulusal artık sisteminin getirilmesini sağlamıştı. Bu da 1965 seçimlerinde iktidarı elde eden Adalet Partisi'nin daha zayıf bir çoğunluk ile parlamentoda yer alması demekti. Nitekim CHP'nin bu değişikliklerle görece muradına erdiğini söyleyebiliriz. Ancak yine de unutmamak ve ıskalamamak gerekir ki seçim kanunlarında değişiklik yapılması demek büyük ölçüde oyunu verili kurallarıyla oynayamayacağını da peşinen kabul etmek demektir. CHP de oyunu kaybedeceğini kabul etmiş ve

en az hasarla kurtulabileceği bu formüle başvurmuştur. Bugün de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçim düzenlemelerine ilişkin değişikliğini yalnızca oyunu yeniden kazanmak değil aynı zamanda kaybı minimize etmek olarak da görmek gerekir.

1965 seçimleri ile Türkiye'de ilk kez uygulanan ulusal artık sistemi, özetle, artık oyların bir merkezde toplanması ve ardından adil biçimde dağıtılması demektir. Bu sistemde öncelikle bir seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısının hesaplanması için geçerli toplam oylar çıkarılacak milletvekili sayısına bölünür. Ardından milletvekilleri bu sayıyı sağlayan siyasi partilere dağıtılır. Yeterli oyun bulunmaması durumunda milletvekili sandalyesi ve siyasi partilerin oyları artık olarak ulusal artığa dahil edilir. Ulusal artıktaki bu kez yeniden dağıtım yapılır. Daha açıklayıcı olması bakımından somutlaştırmak gerekirse, beş milletvekili çıkaracak bir seçim çevresi düşünelim. Toplam geçerli 100.000 oyun kullanıldığı bu seçim çevresinde A Partisi 45.000, B Partisi 25.000, C Partisi 20.000, D Partisi 10.000 oy almış olsun. Öncelikle geçerli oyların milletvekili sayısına bölünmesiyle yerel seçim sayısı tespit edilir. Bu durumda bir milletvekili çıkarmak için gerekli oy yani yerel seçim sayısı $100.000/5=20.000$ olur. A Partisi 2 milletvekili+5.000 artık oy, B Partisi 1 milletvekili+5.000 artık oy, C Partisi 1 milletvekili çıkarır. D Partisi ise hiç milletvekili çıkaramayıp 10.000 artık oy elde etmiş olur. Bu durumda, 1 milletvekili açıkta kalmış olduğundan, tüm seçim çevrelerinden artık milletvekili sandalyeleri, artık oylarla birlikte tek bir merkezde toplanır. Yurt düzeyindeki artık oylar toplamı, artık milletvekillikleri toplamına bölünerek "ulusal seçim kotası" bulunur. Sonra, her partinin artık oylar toplamı bu kotaya bölünerek her partinin ulusal artıktan ne kadar milletvekili alacağı saptanır. Bunun somut çıktısı, bir seçim çevresinde milletvekili çıkarma yeterliliğine ulaşamayan herhangi bir siyasi partinin ulusal çevrede milletvekili çıkarabilmesidir. Örneğin Türkiye İşçi Partisi, seçim çevrelerinden yalnızca 1 milletvekili çıkarabilmişken, geri kalan 13 milletvekilini ulusal artık sistemi nedeniyle ulusal seçim kotasında toplanan artık oylar ile çıkarabilmiştir.

Aşkın/eksik temsil bakımından 1965 seçimlerine bakacak olursak, AP'nin %52,9 oy oranıyla, parlamentoda %53,3, CHP'nin %28,7 ile %29,8, TİP'in %2,9 ile %3,3 ile temsil edildiğini görmekteyiz. Yukarıda örnek gösterdiğimiz 1950 seçimlerinde aşkın/eksik temsil oranı %28 civarındayken bu oran 1965 seçimlerinde yalnızca %0,75'dir. Bu tablo da açıkça ulusal artık seçim sisteminin temsilde adaleti sağlama bakımından bugüne dek uygulanmış en adil sistem olduğunu söylemeye yeter. Bu noktada şu yanılgıya düşmemek gerekir. Siyasal katılımın yalnızca oy kullanmaya indirgendiği bir toplumda, yurttaşlar, oylarının boşa gitmemesi arzusuyla en güçlü partiye oy kullanma eğilimi gösterebilir ve kağıt üstünde bu aşkın/eksik temsil sorunu aşılmış olarak görülebilir. Örneğin 3 Kasım 2002 seçimlerinde parlamentoya yalnızca AKP ve CHP girmiş, %10 ulusal seçim barajının altında kalan hiçbir siyasi parti parlamentoda temsil edilememişti. İki parti toplamda %53,7 oranında oy almalarına karşın 550 milletvekili içinde 547 milletvekilini elde etmişti. Bu vahim tablo, seçmen davranışını büyük ölçüde etkiledi. Bu nedenle, sonraki seçimlerde, ulusal seçim barajının altında kalacağı endişesiyle ya da o seçim çevresinde milletvekili çıkarılamayacağı düşüncesiyle seçmenlerin kerhen oy verme davranışı geliştirdiklerini söylemek güç değil. Bu nedenle, ülkemizde uygulanmakta olan ulusal seçim barajlı d'Hondt uygulaması ile de aşkın/eksik temsil probleminin ortadan kaldırılması mümkün olabilir; ancak bunun, seçim sisteminin temsilde adalet ilkesine dayanmasından değil siyasi kültürün bu anlamda tahakküm altına alınmış olmasından meydana geldiğini asla unutmamak gerekir.

TİP, 1965 seçimlerinden parlamentoda grup kurabilme çoğunluğunu elde eden ilk sosyalist parti olarak çıktı. Sosyalist hareketin ve TİP'in mücadelenin her alanında estirdiği rüzgar, AP'li vekillerce defaatle anayasanın bu ülkeye birkaç gömlek bol geldiğini dillendirmesine neden oldu. Mevcut anayasa ve seçim sisteminin temsilde adaleti önceleyen niteliğine karşı yönetimde istikrarı egemen kılacak bir seçim sistemi arayışına gidildi. Çünkü ancak yönetimde istikrarın esas olduğu bir sistem ile merkezde büyük çoğunluğu bulunan partiler güç kazanabilirdi. Nitekim, seçim sis-

teminde yapılan değişiklik ile bugün dahi uygulanmakta olan bir nispi temsil modeli d'Hondt sistemi uygulanmaya başlandı.

d'Hondt adını, sistemi ortaya koyan Belçikalı bir hukukçu ve matematikçinin soyadından alıyor. Bu sistem, nispi temsil sistemleri içinde temsilde adalet ilkesine nazaran yönetimde istikrar ilkesine daha yakın bir sistem. Bu nedenle, uygulamada büyük partilerin yararına sonuç verdiği için de daha yaygın biçimde kabul görmekte. d'Hondt sisteminde, seçime katılmış siyasî partilerin ve bağımsız adayların adları alt alta ve aldıkları geçerli oy sayıları da hizalarına yazılır. Siyasî partilerin oy sayıları önce bire, sonra ikiye, sonra üçe nihayetinde o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen paylar ile bağımsız adayların aldıkları oylar en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar bu payların sahibi olan siyasi partiler ve bağımsız adaylar rakamların büyüklük sırasına göre milletvekili çıkarmış olur. Bu sistemi de somutlaştırmak gerekirse:

Bunu bir örnek ile açıklayalım (örnek seçim çevresinin 5 milletvekili çıkardığı ve bu seçimlerde 100.000 geçerli oyun kullanıldığı varsayılmıştır):

Partiler	1'e Bölme	2'ye Bölme	3'e Bölme	4'e Bölme	5'e Bölme
A Partisi	36.000	18.000	12.000	8.000	7.200
B Partisi	30.000	15.000	10.000	7.500	6.000
C Partisi	24.000	12.000	8.000	6.000	4.800
D Partisi	10.000	5.000	3.333	2.500	2.000

Şimdi en büyük beş rakamı büyüklük sırasına göre sıralayalım:

36.000	30.000	24.000	18.000	15.000
A Partisi	B Partisi	C Partisi	A Partisi	B Partisi

Buna göre partilerin çıkaracağı milletvekili sayısı şöyledir:

A Partisi: 2 milletvekili
B Partisi: 2 milletvekili
C Partisi: 1 milletvekili
D Partisi: 0 milletvekili

Kaynak: Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin, 2000, s.293.

Bu örnek, 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşen anayasa referandumu sonrasında mecbur kalınan “seçim ittifakı” düzenlemesi yapılmadan önce ülkemizde uygulanmakta olan modelin örneği. Söz konusu kullanım kimi değişiklikler geçirdi ancak özü itibarıyla bir değişiklikten söz etmek mümkün değil. Bugün halen seçim sistemi olarak ulusal barajlı d'Hondt uygulanmaktadır.

Öncelikle, seçim ittifakı düzenlemesine kısaca değinmek gere-

kecek. 2017 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi adlı “ne deve ne kuş” bu hükümet sistemi tartışmaları sürerken, kimi anayasa hukukçuları söz konusu değişiklik ile koalisyonların sona ermeyeceğini aksine çoğunlukçu bu sistemin seçim öncesi ve sonrasında koalisyonlar yaratacağını ifade etmişti. Beklenildiği üzere referandum ile anayasa değişikliğinin kabulünün üzerinden çok değil bir yıl dahi geçmeden seçim ittifakına ilişkin düzenleme yapıldı ve siyasi partilerin seçimlere ittifak ile birlikte katılabilmeleri yolu açıldı. Anayasanın 67. maddesinin son fıkrasında yer alan ve seçim kanunlarında yapılan değişikliklerin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmayacağına ilişkin hüküm, anayasa değişikliği paketinde yer alan geçici madde 21 ile birlikte yapılacak ilk milletvekili genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi bakımından uygulanmayacağı şeklinde düzenlendi ve seçim ittifakı düzenlemesinin uygulanacağı biçimiyle seçimlere gidildi.

Seçim İttifakı Neydi, Ne Oldu?

13 Mart 2018 tarih ve 7102 sayılı Milletvekili Seçim Kanununda yapılan değişiklik ile; İttifakın aldığı toplam oyun ulusal barajı aşması durumunda ittifakı oluşturan tüm partilerin ulusal barajı aşacağı, ittifakın elde edeceği milletvekili sayısının hesaplanmasında, ittifak yapan siyasi partilerin toplam oyunun esas alınacağı, ittifakın elde ettiği toplam milletvekili sayısının, ittifak yapan siyasi partiler arasında her birinin aldığı geçerli oy sayısı esas alınarak dağıtılacağı düzenlenmiştir.

Böylelikle, bir seçim çevresinde ittifakı oluşturan tüm partilerin oyları toplanır ve bu bağlamda ittifaklar ile ittifaksız seçime giren siyasi partiler ve bağımsız adaylar oy sayılarına göre sıralanır. Akabinde, ittifaklara giden milletvekilleri de ittifak içinde yine aynı usul takip edilerek ittifakı oluşturan siyasi partilere dağıtılır. 2018 genel seçimlerinde bu model uygulanmış olduğu için Elazığ ilini örnek olarak değerlendirecek olursak, hem seçim ittifakı düzenlemesi hem de AKP’nin bu düzenlemede niçin değişiklik istediği gayet iyi anlaşılabilir.

TOPLAM GEÇERLİ OYLARIN SİYASİ PARTİLERE VE BAĞIMSIZ ADAYLARA DAĞILIMI

SIYASİ PARTİ ADI	TOPLAM
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ	191.626
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	47.558
HÜR DAVA PARTİSİ	5.210
VATAN PARTİSİ	587
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ	35.460
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	37.751
SAADET PARTİSİ	6.199
İYİ PARTİ	26.987
BAĞIMSIZLAR	0

Kaynak: YSK, Elazığ İli 24 Haziran 2018 Kesin Seçim Sonuçları

Öncelikle bu seçim çevresinde Cumhur İttifakının aldığı toplam oy 239.184. Millet İttifakının aldığı oy ise toplam 70.937. Halkların Demokratik Partisi'nin oyu ise 35.460. Bu rakamlar göz önüne alındığında ve yukarıda açıkladığımız şekilde d'Hondt uygulandığında Cumhur İttifakı 4 milletvekili çıkarmış, diğer milletvekili ise Millet İttifakına gitmiştir. Cumhur İttifakı içinde yine aynı usulle d'Hondt uygulanmış ve dört milletvekilinin tamamı AKP'ye gitmiş, Milliyetçi Hareket Partisi kıl payı ile milletvekili çıkaramamıştır. Millet İttifakına giden milletvekili ise ittifak içinde en yüksek oyu alan partiye, yani CHP'ye gitmiştir. Böylelikle CHP, aslında MHP'den daha az oy almasına karşın ittifakı oluşturan İYİ Parti ve Saadet Partisi'nin oylarıyla milletvekili çıkarabilmiştir.

2018 seçimlerinde tecrübe ettiğimiz bu sistem, seçim ittifakı içinde yer alan siyasi partilerin artık oylarının heba olmasının önüne geçmekteydi. Dolayısıyla daha adil bir netice vermekteydi. AKP iktidarının içinde bulunduğu kriz, AKP'yi seçim sistemi yoluyla bu adaletsizliği nasıl daha da fazla tırmandırırız sorusuna yanıt aramaya itti. Bu çerçevede 31.03.2022 tarihli ve 7393 sayılı Kanun ile değişiklik yapıldı. Ulusal seçim barajı %10'dan %7'ye çekildi. Bununla birlikte seçim ittifaklarına ilişkin de önemli bir değişiklik gerçekleştirildi. Biraz önce tarif ettiğimiz üzere, seçim çevrelerinde milletvekili çıkarabilmek için hesaplama gerçekleş-

tirmeden önce seçime ittifak ile katılmış siyasi partilerin toplam aldığı oy üzerinden milletvekili dağılımı gerçekleştiriliyor, ardından bu milletvekili dağılımı aynı usul ile ittifakı oluşturan partiler arasında dağıtılıyordu. Elazığ örneğinden de anlaşılacağı üzere, bu düzenleme ittifakı oluşturan siyasi partilerin oylarının genel hesaba dahil edilmesi anlamına geliyordu. Ancak, değişiklik ile bu durumda ittifakların değil siyasi partilerin almış oldukları oylar hesaplanacak ve milletvekili dağılımı bu şekilde gerçekleştirilecek. Bu durumda Elazığ'a yeniden bakacak olursak, bu seçim çevresinde AKP dört milletvekilini kazanırken beşinci milletvekili CHP'den daha yüksek oy alan MHP'ye gidecektir.

Seçim Hukuku Karşısında Ne Yapılabilir?

Seçim sistemine ilişkin modellerin ve bu modellerin olası yansımalarının izah edildiği kanaatindeyiz. Şimdi Türkiye İşçi Partisi'nin tavrının ve tutumunun ne olabileceğini ana başlıklarla ele almaya çalışacağız.

Seçim sisteminde yapılan değişiklikler, özellikle toplumsal muhalefette ciddi bir yılgınlık ve karamsarlık ile karşılandı. Değişikliğin olumsuz neticeler yaratma ihtimali bütünüyle yok değil, ancak resmin bütününe bakıldığında umudu dürtmek için elimizde daha güçlü nedenler var. Seçim kanunlarında değişikliğe tevessül etmek, siyasi anlamda bir iflasın emaresidir. Zira bu tablo, iktidarın peşinen, verili koşullarla seçimi kazanamayacağını göstermekle birlikte, tüm siyasi hattını “kazanmak” üzerine kurmuş ve çaresizliği topluma büyük ölçüde enjekte etmeyi başaramış iktidarın aleyhine çok şey anlatmaktadır. Dolayısıyla bu ölü toprağın silkinip, peşinen kabul edilmiş mağlubiyeti anlatarak söze başlamak ve hattı buradan kurmak gayet yerinde olur.

Türkiye’de artık fiilen bir ulusal seçim barajı bulunmamaktadır. Cumhuriyet İttifakı, Millet İttifakı ve -henüz adı konmamış dahi olsa kamuoyunda söylendiği haliyle- “Üçüncü İttifak” seçimlere bu biçimiyle katıldığında bu ittifakı oluşturan hiçbir partinin ulusal seçim barajı problemi olmayacak. Dolayısıyla TİP, HDP’nin de

içinde yer aldığı bu seçim ittifakında bulunduğu takdirde ulusal seçim barajını doğrudan aşacak. Bu da TİP'in milletvekili çıkarılması için gerekli olan tek şeyin bir seçim çevresinde milletvekili çıkaracak sayıda oy almaktan ibaret olduğu anlamına gelecek.

Öncelikle ilk elden, seçim ittifakı düzenlemesi ile birlikte TİP'in seçimlere kendi adı ve adaylarıyla girmesi halinde oy bölmek tehlikesi ile seçmenleri karşı karşıya bırakmayacağını söylemek gerekir. Ulusal seçim barajının %10 olduğu günlerden kalma bu diskurun elbette siyasi hafızada ciddi bir karşılığı bulunmaktaydı. Daha evvel de örnek verdiğimiz, Türkiye'nin AKP iktidarıyla tanıştığı 3 Kasım 2002 seçimlerinde parlamento ya yalnızca iki parti girebilmiş ve dönemin güçlü siyasi partileri baraj altında kalmıştı. Üstelik Doğru Yol Partisi %9,54, MHP %8,36, Genç Parti ise %7,25 oy alarak parlamento dışında kalmışlardı. Bu seçim, seçmen davranışında da önemli bir kırılmayı beraberinde getirdi. Bu kırılma AKP'ye karşı oy bölmek, ulusal seçim barajının çıkışı ile birlikte değerlendirildiğinde seçmenin, AKP'ye karşı en güçlü buluşması sonucunu doğurdu. Ancak yapılan değişiklikler ile bugün TİP'in Üçüncü İttifak ile seçime girmesi halinde herhangi bir ulusal seçim barajı tehlikesi olmayacak. Dolayısıyla oy bölmeye ilişkin endişe ortadan kalmış olacak. Gelgelelim endişeler yalnızca ulusal seçim çevresi barajından ibaret değil. Seçim çevrelerinde de TİP'in adayının seçilememesi halinde bu oyların da AKP'nin lehine olabilecek bir çıkışı sebebiyet vereceğine yönelik endişeler de bulunuyor. Haklılık payı taşıyan bu endişeyi de gidermek son derece kolay.

Bir örnek ile açıklamak gerekirse 2007 ve 2011 seçimlerinde Kürt hareketi ulusal seçim çevresi barajı nedeniyle bağımsız adaylarla seçime girdi. Kürt hareketi birden fazla aday çıkardığı ve güçlü olduğu seçim çevrelerinde, gösterdiği adayları mahalle mahalle bölerek seçimlere hazırladı ve demografik temelli bu çalışma meyvesini verdi. 2007 yılında 5,2 oy oranıyla 22 milletvekili çıkaran blok, 2011 seçimlerinde %6,5 oy oranıyla 36 milletvekili çıkardı. Bu örnek şu açıdan son derece kıymetli. Siyaset, verili koşullara hapsolmemek, verili koşulları değiştirme ufkunu taşımaktır. Bir

engel, yasak veya tahakküm varsa, mücadelenin de her daim buna verecek bir yanıtı illa ki vardır. Bugün de TİP'in son düzenlemelere karşı verecek bir yanıtı mutlaka olacaktır. İttifakı oluşturacak siyasi partilerle yapılacak ortak çalışma ile seçim çevreleri merkezli bir çalışma yapılabilir. Bu çalışma doğrultusunda ittifakı oluşturan siyasi partiler birbirleri lehine çeşitli seçim çevrelerinde aday göstermeyebilir yahut farklı formüllere başvurabilir. Bu da hiç şüphesiz mücadelenin yeni enstrümanlara başvurması gerektiğini ifade etmeyi bir kez daha zorunlu kılıyor.

Oy bölmeye yönelik haklı endişeleri de giderdiğimiz kanaatiyle, TİP'in hedeflerini de özellikle değerlendirmek gerekir. Artık süreklilik arz eden biçimde TİP'in %1-1.5 bandına yerleştiği görülmektedir. Bu da TİP'in daha evvel sıklıkla dillendirdiği iki hususu akla getiriyor. İlki parlamentoda grup kurmak, diğeri ise %3 oy olmak. Her iki hedef de hem birbiriyle ilişkili hem de nesnel koşullar nazara alındığında son derece gerçekçi iddialar. Parlamentoda grup kurmak için 20 milletvekili çıkarmak gerektiği hepimizin malumu. TİP'in seçime girdiği tüm büyükşehirlerde her seçim çevresi bazında takriben 100.000-150.000 dolaylarında oy alarak parlamentoya birer vekil göndermesi mümkündür. Grup kurma hedefi ile değerlendirildiğinde bu hedef yaklaşık iki milyon oy almaya tekabül ediyor. Elbette bu oyların denk biçimde dağılması pek kolay olmasa da söylemek isteriz ki bunun başarılabilmesi halinde TİP'in grup kuracak milletvekili sayısına ulaşması gayet ulaşılabilir bir yerde durmaktadır. %3 oy alındığı ancak bu oyların denk biçimde dağılmadığı örnekte ise 20 milletvekili çıkarılamayabilir. Ancak TİP'in iddiasının bulunduğu illeri değerlendirecek olursa ittifak içi görüşmelerle birlikte TİP'in 10'un üzerinde seçim çevresinde doğrudan milletvekili çıkarma potansiyelini taşıdığını görmek mümkündür.

Elbette seçim ittifakı düzenlemesi, ittifakı oluşturan partilerin oylarının toplanarak hesaplanmasının meydana getirdiği avantajları ortadan kaldırdı. Ancak bu da tüm mevzileri ortadan kaldıran bir sonuca sebebiyet vermeyecek. Bilakis ittifakı oluşturan siyasi partilerin daha rasyonel hareket etmelerini gerektirecek, birbirini

kese yerlerde ortak aday ya da iddiasız aday göstermek gibi çık-tıları getirecek. Tüm simülasyonlarda görüldüğü üzere bu formü-lasyon ile “Üçüncü İttifakın” toplamda minimum 70-90 bandın-da milletvekili çıkarması muhtemel görünüyor. Hal böyle iken, yurttaşlara öncelikle yılgınlığa lüzum olmadığını, TİP’in ulusal seçim barajı probleminin bulunmadığını ve ittifak görüşmeleri ile birlikte oy bölmeyecek bir liste hazırlanarak grup kurabilecek bir oy alabilmenin son derece olası olduğunu anlatmak gerekiyor.

Utkan Gibi Partili, Utkan'ın Aradığı Gibi Parti Olmak

DOĞAN ERGÜN

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) yeniden kuruluşunun mimarlarından, sevgili yoldaşımız Utkan Adıyaman'ı kaybetmemizin üzerinden üç yıl geçti. Utkan, parti kuruluş çalışmalarında yalnız fiziken çaba harcamadı. TİP, Utkan'ın fikirleriyle de eyledikleriyle de biçimlendi. Utkan, bir parti arayışındaydı. Partimiz o arayışın bir ürünü olarak ortaya çıktı. Utkan aynı zamanda mücadelenin insanıydı, mücadelenin insanını arıyordu. Utkan için partililik, robotlaşmak değil insanca bir düzen için insanca, insana ait tüm duygularla mücadele etmek, değiştirmek, dönüştürmek ve dönüştürmekti.

Partimiz büyümeye devam ediyor, edecek. Bu yazı, Utkan'ın fikir ve eyleminden yola çıkarak, nasıl bir parti ve nasıl bir partililik sorularına yanıt arayacak.

1. Utkan'ın Partisi

Emeğin partisi: Türkiye İşçi Partisi'nin yeniden kuruluşunda temel atarken üzerinde uzlaştığımız ilk ilke, emekçilerle beraber ve emekçiler için siyaset üreten, işçi sınıfının güncel ve tarihsel haklarını savunan bir hattın öne çıkmasını sağlamaktır. TİP adı

bu yüzden yalnız tarihsel bir gönderme, bir dayanak noktası arayışının nişanesi olarak değil, neoliberalizmin yaşadığı krizde açılacağını öngördüğümüz emek çağına işaret etmesi nedeniyle de gündeme geldi. Türkiye siyasetini ve ideoloji dünyasını sadeleştirecek bir yeni kanal açmak, içinden çıkılması imkansız saflaşmalarda boğulmamak üzere en geniş tanımıyla emeği, emekçileri temsil edecek bir partiye ihtiyaç duyduğumuzda ortaklaşmıştık.

Utkan'ın ölümünden birkaç ay önce İleri Haber'de yayımlanan bir yazısında işte bu kaygı vardı. Cumhuriyetçi hassasiyetlere sahip kesimler, muhafazakâr toplumsallık ve nabızı Kürt hareketinin yönelimleriyle belirlenen kesimler arasında bölünmüş ideolojik haritayı önüne koyan Utkan, yapılması gerekeni “emek politikasıyla yeni bir kanal açmak” olarak tanımlıyordu. Sosyalist partinin, az miktardaki işçi dağıtan değil, bir noktada toplayan bir merkez işlevi görmesini öneriyordu.

Türkiyeli bir parti: Sosyalizm düşüncesi bu toprakların koparılmaz bir parçasıdır. Türkiye'nin modernleşme sürecini etkileyen, aydın hareketine omurga veren bir dünya görüşü olan sosyalizm aynı zamanda işçi mücadeleleriyle de zeminini genişletmiştir. Sağ iktidarlar ise yıllar boyu sosyalizmin Türkiye'ye yabancı bir siyasi fikir ve hareket olduğunu empoze etmeye çalışmışlar, sol görüşlü aydınlar ve işçi hareketine dönük sindirme çabalarına bu yalanı alet etmişlerdir. Sol/sosyalist hareket bu sindirme hamlesi karşısında onurlu bir direniş gösterse de kimi dönemlerde ürettiği reflekslerin “memlekete yabancılaştırmak” gibi bir sonuç verdiği de söylenebilir.

Oysa Türkiye İşçi Partisi, iktidarın ancak Türkiyeli, bu ülkenin zengin kültürel ve tarihsel mirasına sahip çıkan bir hareket tarafından alınacağını bilenlerin partisi. Utkan'ın eş yazarlarından olduğu bir başka makaledeki şu satırlar Türkiyeli kimliğin önemini sade bir şekilde anlatıyor: “Türkiye’de güçlü bir sosyalist hareket olmanın yolu, ancak Türkiyeli bir sosyalist devrim stratejisine sahip olmaktan geçiyor. Milli olmaktan değil, özneliliğin nesnellikle diyalektik bir ilişki kurması gerektiğinden söz ediyoruz. (...)

İçinde yaşadığımız coğrafya, sağ siyasetin bütün gücüne rağmen tekleştirilmesi zor, bilince çıkarılmayı bekleyen tarihsel ve kültürel bir zenginliğin üzerine kurulu.”

Toprağa kök salan bir parti: Siyasi mücadelede iktidarı hedeflemek, bunun için devrimci bir siyaset gütmek, ülkenin nasıl yönetildiğine ve nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin üretimlerde bulunmak elbette olmazsa olmaz görevler. Toplumsal örgütlenme ise politik üretimin hem test hem de tatbik alanı. Yani, siyasetinizin etkin olabilmesi için arkasına bir toplumsal güç alabilmesi gerekir ve tersinden ancak toplumsal güç yaratabilen bir siyaset, etkin ve devrimci olarak nitelendirilebilir. Sosyalist hareket, özellikle son 40 yılda işin toplumsal örgütlenme ayağını ya ihmal etti ya da yarattığı örnekleri yaygın hale getirememenin sıkıntısını yaşadı. Yerel örgütlenme deneyimleri, günün sonunda genişlemenin değil sıkışmanın temsilcisi haline geldi.

Utkan'ın devrimci siyaset kavrayışında ise esas vurgu hep yerelleşme üzerinedir. Gezi Direnişi'nde Taksim'den çok Hatay-Harbiye örneğini, İstanbul Sarıgazi'yi, Ankara Tuzluca'yı örnek göstermesinin nedeni de budur belki de... Türkiye İşçi Partisi de bu vurguyu merkezi siyasi üretimin ayrılmaz bir bütünleyicisi olarak görmüştür. Çünkü Utkan'ın sözleriyle söyleyecek olursak: “Yakın tarihimize baktığımızda, sosyalist solun birçok örnekte doğru tavır almış ya da öngörülü davranmış olmasının sonuçlar üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını görüyoruz. Birçok mekanizmayla kuşatma altına alınmış halk üzerinde sosyalist siyasetin etkisi, ancak kendi sınırlı güç alanında karşılık bulabildi. Bu durumda güç olmak, belirli bir toplumsal ölçekte siyaset yapabilir duruma gelmek öncelikli görev olarak önümüze çıkıyor.”

Gezi'nin partisi: TİP, on milyonlarca yurttaşın katıldığı Gezi Direnişi'ni kendi başına temsil ettiğini tabii ki söylemiyor, söyleyemez. Ancak Gezi'nin oluşturduğu yeni ufku bugün TİP'i var eden en önemli dinamik, en önemli itki olduğunu söylemek de abartı sayılmamalıdır. Mayıs 2013'ün son günlerinde başlayıp Haziran ayının bütününü kapsayan, Taksim Gezi Parkı'nda başla-

yıp dalga dalga yayılan direniş dalgası, yakın Türkiye tarihinin hem toplumsal muhalefet hem de iktidar cephesi bakımından en önemli kırılma noktalarından biri olmuştur.

Utkan'ın da aralarında olduğu TIP'in kurucu kadroları için Gezi, umudun yeniden yeşermesidir, siyasi öncülüğe duyulan ihtiyacın yeni bir içerikle güncellenmesidir, siyasette başka değerlerin yanında dayanışma ve katılım gibi kavramların asli unsurlar arasına yerleşmesidir, mahalleyle ve yerelle kurulan temasın kıymetini görmektir. Tüm bu saydıklarımız Utkan'ın kişiliğinde, eyleminde ve sözünde de yerini almıştır. Utkan da dahil olmak üzere bizler, bu saydığımız yönleriyle Gezi'nin partisini inşa etmek üzere yola çıktık.

Devrimci özne olarak parti: Her ne kadar Utkan'ın yazdıklarında, yaptıklarında ve söylediklerinde katılımın, “birlikte eylemenin”, dayanışmanın altı belirgin şekilde çizilmiş olsa da devrimci özne arayışı esastır. Aslında tüm bu saydığımız vurgular, kendi değerlerinin yanı sıra devrimci öznenin kendisini ve kadrolarını dönüştürmesinin de birer aracı olarak anılmıştır.

Bulunduğu alanı tanıyan, onun gerçek insanlarıyla birlikte devinen ama oraya da müdahale eden, dönüştüren ve dönüşen bir devrimci özne olarak partinin inşasını önemsemiştir. Devrimci özne olmadan dayanışma faaliyetlerinde süreklilik sağlamanın güçlüğüne bilir, yerelle güçlü bağlar kuran partinin ileri unsurlarla temas kurmasının önemini görür, siyasetin merceğini belli alanlara yoğunlaştıracak bir partiye duyulan gereksinimin farkındadır. İhtiyaç listesinin başına da devrimci öznenin yeniden inşasını yazmıştır.

2.Utkan Gibi Partili

Kaderini halkının kaderine bağlamış bir sosyalist: Türkiye’de sosyalist/ilerici hareketin tarihi açısından “eğitim” alanı hep önemli olmuştur. Sermaye birikimi açısından geç kalmış Türkiye’nin toplumsal yaşantısındaki çarpıklıklar karşısında bütün bir halk umudunu eğitimdeki ilerlemeye, eğitim kurumlarına, öğrencile-

re, öğretmenlere, akademisyenlere bağlamış gibidir. Üniversite ve liselerin devrimci mücadelede üstlendikleri misyon yalnız gençliğin dinamizmiyle açıklanamaz. AKP iktidarının son dönemine kadar, akademi, Köy Enstitüleri, eğitim enstitüleri ve fakülteleri karanlığı aydınlığa taşıyan birer kale gibi gelenek yaratmışlardır.

Utkan, bu geleneğin yarattığı son örneklerden biriydi. İyi bir lise ve üniversite eğitiminin ardından ilkokul öğretmeni olmayı tercih etti. Kendine konforlu bir alan yaratabilecekken, emekçi mahallelerindeki ilkokullarda çocuklarla, onların aileleriyle, onların okumalarıyla, eğitimleriyle, sorunlarıyla, gelecekleriyle ilgilenmek bir tercihtir. Utkan, yarı aydın kimliğini kendini halktan kopararak tüketmeyi değil onunla iç içe zenginleştirmeyi seçti. Onun için emekçi halkın derdinden daha mühim bir dert yoktu. Kaderini halkın kaderine bağlamış bir sosyalistti. Şimdi adı o yüzden son çalıştığı okulun salonunda yaşıyor. Ve o yüzden cenazesini yalnız partili dostlarıyla değil, velileri, öğretmen arkadaşları, mahallelileri, hayatına değdiği yüzlerce kişiyle birlikte kaldırdık...

İnatçı, sorgulayan ve fedakar bir partili: Siyasi mücadelede amaçlar ile araçlar arasında kurulan ilişki sorunludur. Neyin amaç, neyin araç olduğu zaman içinde karıştırılır, araçlar amaca dönüşür. Oysa, emekçilerin eşit ve özgür şekilde yaşamaları amaçsa, diğer her şey bu amaç uğruna oluşturulmuş birer araç olarak görülmemelidir.

Utkan amacına sıkı sıkı bağlı bir devrimciydi ama aracı hep sorguladı. Enerji kaybı yaratacak her tür tartışma, verimli olmayan her türlü araç, sonuç getirmeyen her türlü yöntem terk edilebilirdi. Gördüğü yanlış karşısında sessiz kalmaz, sonuna kadar tartışır, fikrinde ve çalışmasında inat ederdi. Ama tüm bunlar Utkan'da yıkıcı bir biçim almazdı... Araç son tahlilde bir araçtı ama on-suz da yol alınamayacağını bilirdi. İnadı, kişisel hırslarından değil, emekçiler için en doğrusunu bulma arayışından, isteğinden kaynaklanıyordu. Kişisel hırslarını bir kenara bırakmayı belki de ona birlikte çalıştığı çocuklar, aileler ve mahallesi öğretmişti. Solcula-

rın solcularla kendi aralarında, kendi alanlarında kurduğu kabuğu kırmak, hakikatle uğraşmak ve devinmek kişiliğini de olgunlaştırmıştı. Bireyselliğe daralmamış bir inadin nasıl da devrimci olabileceğini Utkan'dan öğrendik.

Emektar bir örgütçü: Sosyalizm, insanı örgütçülüğe zorlar. Sınıfsız ve sömürsüz bir dünya için tek başına yapabileceklerimizin elbet bir sınırı var. Dahası, içinde yaşadığımız düzen, üzerimizde kurulmaya çalışılan baskı ve hegemonya da bize yan yana gelişin önemini hep hatırlatıyor.

Kimi insanlar için örgütçülük hemen edinilebilen bir özellik olmaz. Hatta yapay, insani olmaktan uzak davranışlara neden olabilir. Oysa, Utkan doğal bir örgütçüydü. İçine girdiği ortamı anlamak, ona müdahale etmek ve bunu da çevresindeki insanlarla birlikte yapmak, onda doğuştan gelen bir özellik gibiydi. Örgütlenmek onun için kafa sayısı değil, bir işin halledilmesi, bir görevin yerine getirilmesi, bir alanın dönüştürülmesi sırasında kendiliğinden ilerlerdi. Faaliyeti, yapılacak işleri, verilecek emeği birlikte örgütlemektir. Böyle olunca da, mekanik, insani olanı gözardı eden bir ilişki biçiminden sıyrılırdı. Çevresindekilerin dertleriyle üzülen, sevincine ortak olan, derde çareyi birlikte arayan, gerektiğinde konuşan ama daha çok dinleyen bir örgütçülük, doğal olarak arkasında büyük bir bağlılık yarattı.

Hem eyleyen hem düşünen bir kadro: Sosyalizm mücadelesinin ihtiyacı çok yönlü kadrolardır. Ancak çok yönlülük kendi doğal akışına bırakılmaması gereken bir eğitim ve gelişim işidir. Çünkü mücadele, insanların gelişkin yönlerini daha sivrilmesine ve bu sırada başka niteliklerin körelmesine neden olabilir. Mücadele insanı eylem içinde düşünebilen, düşüncesini bir eylemle buluşturabilen ve böylece yetkinleşen faaliyeti sonraki kuşaklara aktarabilen bir niteliğe ulaşmalıdır.

Utkan, evet, mahallesini örgütledi, evet dayanışma faaliyetlerini partinin gündelik mücadelesinin bir parçası kıldı... Ama bütün bunlar kadar önemlisi, deneyimini teorik temellere oturttu, fikir üretti, bunları yazıya dönüştürdü ve bir külliyyatın oluşmasına kat-

kıda bulundu. Bunları yaparken de okudu ve okuttu...

'Yeni insan, yeni yaşamı' arayan bir komünist: Hiçbirimiz sermaye düzeninin yarattığı kirlerden, bencil, ayrımcı ve çıkarıcı kültürden azade insanlar değiliz. Bunlardan tamamen kurtulabilmiş topluluklar oluşturabilirsek, belki de yeni bir düzen, yeni bir dünya arayışında olmamıza da gerek kalmazdı. Bugünden yapılması gereken, bu kültüre teslim olmamak, tüm toplumu etkileyen bu kirin kaynaklarını kavrayıp ortadan kadırmaya çalışmak, bu sırada da kendimizi dönüştürmek.

Utkan kendi mücadelesinde, bu dönüşümün anahtarını bulmuş, ipucunu yakalamıştı. Dayanışmayı, halkla birlikte mücadeleyi, insanların bu mücadelenin bir öznesi olmasını taktik bir mesele olarak görmüyordu. Onun için bunlar, komünizmin yeni insanını bugünden yaratma faaliyetinin de bir parçası gibiydi. Emekçilerin yalnızlık duygusunu aşmak, dayanışma faaliyetleriyle yeni bir toplumsal yaşam düşüncesinin bilince çıkarılmasını sağlamak mümkün ve gerekliydi. Toplumsal dayanışma faaliyetlerinin yeni bir kimlik ve kültür yaratacağını görüyordu. Bu yalnız topluluklar için değil, bireylerin ve kadroların düşünsel gelişimi için de geçerliydi.

Yazının son sözlerini yine onun eş yazarı olduğu makaleden alıntıya bırakalım ve iyi ki vardın ve hâlâ aramızdasın Utkan diyelim...

Kendisine kapalı bir doğrular kalesi kuran, insanları bu kalenin bayrağı altında toplanmaya davet eden dar anlayış yerine, içinde yaşadığı toplumsal formu değiştirme iradesiyle bütünlüklü olarak kavrayan farklı bir yaklaşıma ihtiyaç var. Böyle bir dönüşüm zordur ancak imkânsız değildir, pratik içerisinde, zamanla sağlanabilir. Marx'tan hareketle söylersek mücadele biçimindeki değişimler zaman içerisinde bilinci de belirleyecektir.

Not: Yazıdaki alıntılar, Komünist Dergisi'nin 6. sayısında İlyas

- Doğan Ergün - **Utkan Gibi Partili, Utkan'ın Aradığı Gibi Parti Olmak**

KATKI

Torlak ve Engin Deniz mahlaslarıyla kaleme alınan “Yerelleşme ve Dayanışma Çalışmaları Ekseninde: Bir Çıkış Stratejisi” başlıklı makale, İlyas Torlak mahlasıyla İleri Haber’de yayımlanan “Gerçek sorunlarla yüzleşmek: İyi bir başlangıç” ile “Bir ‘çukur’ olarak emekçi mahalleleri” başlıklı yazılara aittir.

TİP Göçmenler ve Sığınmacılar Üzerine Ne Diyor?

TİP BİLİM KURULU GÖÇ VE İLTİCA ÇALIŞMA GRUBU

Türkiye göç ve iltica dinamiklerinden özellikle son 30 yılda çarpıcı bir şekilde etkilenmiş bir ülkedir. Diğer yandan 2011 yılında başlayan Suriye Savaşı ile birlikte Türkiye'ye son 10 yılda yaklaşık 3,8 milyon Suriyeli sığınmacının yerleşmiş olması Türkiye'nin göç yönetim stratejilerini ve aynı zamanda göç/sığınmacı dinamiklerinin siyasetle ilişkisini niteliksel olarak değiştirmiştir. Bugün ülkemizdeki geçici korumaya tabi Suriyeli sığınmacı sayısı diğer ülkelerden uluslararası koruma başvurusu yapanların sayısının neredeyse 10 katıdır. Hem niceliği hem de siyasete ağırlığı nedeniyle Suriyeli sığınmacıların durumuna dair benimsenecek tavır Türkiye'nin genel göç politikasına dair alınacak pozisyonu da belirleyecektir.

Bu açıdan partimizin göçmen/sığınmacı meselesine bakışını ve bununla ilgili sorun alanlarını Suriyeli sığınmacıların durumuna dair yapacağımız değerlendirmeler üzerinden sunacağız. Suriyeli sığınmacı meselesine dair ortaya koyacağımız çözümlemeler ve önereceğimiz politikalar ülkemize farklı ülkelerden, farklı saik ve arayışlarla gelen göçmen ve sığınmacıların geleceğini de ilgilendiren ve onlar için de geçerli olacak bir genellik düzeyine sahip olacaktır.

Türkiye AKP döneminde benimsenen dış politika anlayışından kopmadan ve yine AKP iktidarının ülkenin siyasal ve toplumsal yapısında yarattığı tahribatla hesaplaşmadan sürdürülebilir bir göçmen ve sığınmacı politikası oluşturamaz. TİP'in aşağıdaki esaslara dayanan göçmen ve sığınmacı perspektifi bu açıdan aynı zamanda partimizin benimsediği barışçıl dış politika anlayışı ve ülkenin bütünü için önerdiği eşit yurttaşlık ve “mücadele içinde bütünleşme” perspektifi ile iç içedir.

TÜRKİYE AB'NİN SİĞINMACI İDARE MERKEZİ OLMAKTAN ÇIKMALIDIR!

1.Türkiye'deki sığınmacı meselesi, kökenleri itibariyle AKP iktidarının yayılmacı dış politikası ve bu politikanın açmazlarıyla yakından ilgilidir; ve ülkemizdeki sığınmacıların sayısı, profili ve statüsü siyasal iktidarın dış politika tercih ve açılımlarından, bu politika krize girdiğinde yaptığı hamlelerden doğrudan etkilenmektedir.

2.Türkiye, çevre ülkelerden gelen sığınmacı akınlarına pasif bir ekilde “maruz kalmış” bir ülke değil, izlediği müdahaleci dış politika anlayışı ile Suriye'de söz konusu olduğu gibi geniş toplulukların yerinden edilmesine yol açan savaş ve gerilimlerin bir parçasıdır.

3.Türkiye'deki sığınmacıların ve göçmenlerin yaşadığı sorunlar ve ülkemizdeki gelecekleri AKP'nin Suriye savaşındaki rolü sorgulanmadan ele alınamaz. Sığınmacılara ve göçmenlere dair herhangi bir açılımın geliştirilmesinin önkoşulu AKP'nin içerideki İslamcı-milliyetçi projesinden beslenen müdahaleci dış politikasının terk edilmesiyle mümkün olabilir.

4.TİP, yalnızca Suriye'de değil dünyanın herhangi bir coğrafyasında yerinden edilme süreçlerinin tetikleyicisi olan savaş politikalarını, derinleşen küresel eşitsizlikleri ve dünyada bir gıda krizinin önünü açan sermayenin doğaya yönelik talanını mahkum eden ve önlemeye çalışan bir uluslararası politika benimseyecektir.

5.Türkiye; Ortadoğu'nun geleceğinde emperyalizmin planlarıyla uyumlu yayılcı bir egemen aktör olma hedefi çerçevesinde değil halkların bir arada barış içerisinde yaşamasına, küresel ve bölgesel güçlerin bölge ülkeleri üzerindeki vesayetinin sonlandırılmasına ve savaşla tahrip olmuş ülkelerin yeniden inşasının bir an önce başlamasına katkıda bulunacak bir dış politika anlayışını benimseyerek göçmen/sığınmacı meselesinde kalıcı stratejiler oluşturabilir. Bu hem coğrafyamızdaki insanların yeni bir yerinden edilme süreciyle karşı karşıya kalmalarını önlemek hem de ülkemizde yerleşik sığınmacıların geleceği açısından tayin edici bir öneme sahiptir.

6.Sığınmacılar arasında Türkiye'de kalma eğilimi Suriye'deki koşullardan bağımsız olarak güçlenmiş olsa da, yapılan araştırmalar bir kısmının can güvenliklerinin sağlanması ve barışın ve istikrarın tesis edilmesi durumunda ülkelere dönme isteğinde olduklarını da göstermektedir. TİP, ülkemizdeki sığınmacıların anavatanlarına gönüllü bir şekilde dönme seçeneğinin ortaya çıkabilmesi için öncelikle Suriye'de barışın, istikrarın ve bağımsızlığın gerçekleşmesi gerektiğinin farkındadır. Benimseyeceği dış politika ve Suriye devleti ile kuracağı ilişkiler Suriye'deki bu güvenli koşulların sağlanmasına yönelik olarak şekillenecektir. Ülkemizde yerleşik olan Suriyelilerin gönüllü bir şekilde ülkelere dönebilmelerini mümkün kılacak şartları oluşturacak bir dış politika ve diplomasi anlayışı TİP'in sığınmacı meselesine bakışının ayrılmaz bir parçasıdır.

7.Bu yeni dış politika anlayışı içerisinde sığınmacıların ülke içindeki geleceği hem Türkiye halklarının çıkarlarını hem de sığınmacı haklarını gözetten bir konumdan ele alınacak ve değerlendirilecektir. Bu bağlamda, AKP iktidarının sığınmacı özellikle AB ülkeleri karşısında bir siyasi koz olarak kullanması ve sığınmacı haklarını gözetmeyecek şekilde araçsallaştırılması kabul edilemez. Aynı zamanda, TİP, bugün Millet İttifakı oluşumunun bileşenleri tarafından benimsenen ülke içindeki yaygın sığınmacı karşıtlığını istismar etmeye dönük "sığınmacıların ülkelere bir

• TİP Göçmenler ve Sığınmacılar Üzerine Ne Diyor?

an önce geri gönderileceği” yönündeki sorumsuz, gerçekçilikten uzak ve uluslararası sözleşmelere aykırı tutumunu da reddetmektedir.

8.TİP, Birleşmiş Milletler’in esasları uyarınca gerçekten can güvenliği kaygısı ve ayrımcılık yaşayan başka ülke yurttaşlarının sığındıkları ülkede koşulsuz bir şekilde koruma altına alınması gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan, başta AB ve ABD olmak üzere kapitalist ülkeler, uluslararası hukuka aykırı bir biçimde kendi sınırlarına dayanan sığınmacıları geri püskürtmekte, kendilerine yönelen emek göçünü hiçbir evrensel ilkeye bağlı kalmadan istedikleri gibi sınırlamaktadır. Bunun ortaya çıkardığı eşitsiz bir durumda, Türkiye’nin bütünüyle bir açık kapı politikası izlemesi gerektiğini savunmak gerçekçi değildir. Bu durum karşısında mülteci hakları yanında, kamu yararını ve güvenliğini de gözeten, siyasal iktidarın ideolojik tercih ve hedeflerine bağlı olmayan bir sınır ve göç politikasının geliştirilmesi zorunluluktur.

9.AKP iktidarının kendi ideolojik tercihleri ve politik hesapları üzerine kurulu sınır ve göç politikası sınır geçişlerine yönelik tutarsız ve uygulamaların hayata geçirilmesine neden olmuştur. Türkiye İşçi Partisi, kendi ülkesinde yürüyen çatışmalarda savaşçı gruplar içerisinde yer almış ve yanı sıra insan hayatına, hürriyetine, onuruna ve cinsel dokunulmazlığına kasteden suçlar yüzünden aranan ve yargılanan bireylerin düzensiz yollarla Türkiye’ye geçmesini katıyetle engelleyen bir sınır politikasının benimsenmesi ve kayıt sisteminin geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

10.Suriye’deki nüfusun yerinden edilme süreçlerini tetikleyen iç savaşın ortaya çıkmasında bu ülkede vekalet savaşları yürüten ABD, Almanya ve Fransa gibi metropol kapitalist ülkeler ve aynı zamanda Suudi Arabistan, Katar ve BAE gibi gerici körfez rejimlerinin büyük bir payı bulunmaktadır. Bu ülkeler sığınmacıların gönüllü geri dönüş süreçlerinin yaratılması için elzem olan Suriye’nin yeniden imarının finansal yükünü savaşın sorumluları olarak paylaşmak durumundadırlar. TİP, iç savaşın yarattığı tahribatın giderilmesi sorumluluğunun hakkaniyetli bir şekilde

paylaşılmasına yönelik bir dış politika anlayışının geliştirilmesini ve bu yönde bağlayıcı bir uluslararası konferansın toplanmasını önermektedir.

11.Aynı zamanda bu ülkeler, özellikle AB ve ABD Suriyeli sığınmacılara yönelik uluslararası koruma sağlama sorumluluğunu üstlenmelidirler. Bu ülkelerin, Türkiye'yi savaşların sonucunda ortaya çıkan iltica hareketlerini yöneten bir merkez olarak işlevlendirmesi kabul edilemez. Bu açıdan TİP, Türkiye'yi göçmen ve sığınmacı hareketlerinin idare merkezi haline getiren 2016'da AB ile yapılmış geri kabul anlaşmasının iptal edilmesini savunmaktadır. Bunun yerine TİP, Suriye'ye geri dönmek istemeyen ve üçüncü ülkelere yaşamaya gönüllü sığınmacıların başka ülkelere de yerleşebilmelerini mümkün kılan ve bu konuda hakkaniyetli bir sorumluluk paylaşımını temel alan BMMYK esaslarıyla uyumlu bir göç rejiminin inşasını zorlayacaktır.

12.TİP, iktidara geldiğinde 2016'da imzalanmış geri kabul anlaşmasının belirli bir tarihte mutlak suretle iptal edileceğini uluslararası kamuoyuna duyuracaktır. TİP, bu belirlenmiş tarihe kadar özel olarak sığınmacıların başka ülkelere gönüllü yerleşim esaslarının belirleneceği, genel olarak da sığınmacı hareketlerinin "idaresine" yönelik BMMYK esaslarına ve insan haklarına uygun uygun bağlayıcı sözleşme ve anlaşmaların tasarlanacağı BM bünyesinde acil bir uluslararası konferansın toplanmasını talep edecektir.

BU ÜLKEDE YAŞAMA İRADESİNE SAHİP HERKES İÇİN EŞİTLİK!

1.Suriyelilerin neredeyse 10 yıldır ülkemiz şehirlerinde yerleşiktir. Türkiye'de doğan veya toplumsallaşma süreçlerini burada deneyimleyenler, Suriyeli nüfusunun neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Bu koşullarda, geçici koruma rejimi Suriyelilerin ülkemizdeki geleceğine dair bir perspektif sunmaktan uzak kalmaktadır. Geçici koruma yönetmeliği, ülkemizdeki sığınmacıların eğitim ve sağlık gibi bazı yaşamsal haklarını tanıyor olsa bile varsaydığı

• TİP Göçmenler ve Sığınmacılar Üzerine Ne Diyor?

“geçicilik” durumu ile sığınmacıların Türkiye toplumunun bütünüyle olan ilişkisine dair uzun vadeli bir vizyonun geliştirilmesine engel olmaktadır.

2.Türkiye’de kamu otoritesi sığınmacıların ve yoksul göçmenlerin kent yaşamında gittikçe içerisine girdikleri izolasyon ve “gettolaşma” süreçlerini tersine çevirmeye yönelik herhangi bir sistematik plana sahip değildir. Uluslararası koruma kanunu ve geçici koruma yönetmeliği ile ülke içerisindeki “bedensel” varoluşlarının esasları belirlenen sığınmacıların şehir hayatındaki yaşam pratikleri kentlerdeki dizginsiz bir şekilde işleyen sömürü koşulları ve yerli halkın fiziksel şiddete varan ayrımcı pratikleri tarafından belirlenmektedir. AKP iktidarı, ülkemizdeki sığınmacıların geleceklerine dair hiçbir gerçekçi plan ortaya koymayarak Türkiye’nin genel nüfusundan ayrılmış, sömürüye ve istismara açık bir sığınmacı nüfusunun varlığını kalıcılaştırmaktadır. AKP iktidarı için Türkiye’deki sığınmacı nüfusunu “yönetmeye” değer kılan şeylerden birisi de bu ucuz ve savunmasız emek gücünü sermayenin istismarına sunmuş olmasıdır. TİP, sığınmacı ve göçmen politikasını sermayenin beklentilerine göre değil Türkiye emekçilerinin ortak çıkarlarını, sığınmacı/göçmenlerin haklarını ve toplumsal barışı gözетerek oluşturacaktır.

3.TİP, sığınmacı ve göçmen emek gücünün sermaye sahipleri tarafından kayıtdışı bir şekilde, ağır koşullarda sömürülmesinin ve istismara maruz kalmasının önüne geçecektir. Bu doğrultuda, siyasal iktidarın kayıtdışı göçmen istihdamı karşısında sürdürmekte olduğu ciddiyetsiz tavrın yerine TİP ülkede yaşayan herkes için için iş güvencesinin ve öz-örgütlenme kanallarının olduğu, insan onuruna yakışır ücretlerin sunulduğu ve kimsenin “yerime daha ucuza çalışacak başkasını mı alırlar” endişesi taşımadan çalışacağı bir ekonomik iyileşme ve istihdam politikası geliştirecektir. TİP iktidarında kayıtsız, sigortasız çalışan hiçbir işçi olmayacaktır.

4.TİP; an itibariyle ülkemiz toprakları içerisinde yaşayan, emeğiyle geçinen, bir insanlık ya da savaş suçuna karışmamış ve Türkiye toplumun içerisinde yaşama arzu ve iradesine sahip herkesin

etnik, köken, dinsel inanç ve geldikleri yer fark etmeksizin eşit sosyal, siyasal ve medeni haklara ve yükümlülüklerle sahip olması gerektiğini savunmaktadır.

5. Türkiye'deki sığınmacı meselesine yönelik uzun vadeli bir perspektif geliştirmenin önkoşullarından birisi sığınmacıların Türkiye'de kalma, yaşama ve Türkiye toplumunun bir parçası olma arzusuna sahip olup olmadıklarının görülmesidir. Önceki kısımlarda da bahsettiğimiz gibi Türkiye'nin de dahil olduğu Suriye savaşının devam ediyor olması ve AB ile yapılan "geri gönderme" anlaşması ülkemizdeki Suriyelilere Türkiye'de yaşamaktan başka bir seçenek bırakmamış durumdadır. Böylesine bir hareketsizlik ve olağanüstülük durumunda Suriyelilerin ne kadarının Türkiye'de kalma iradesine sahip olduklarını tespit etmek mümkün değildir. Bu açıdan Türkiye'deki sığınmacıların ülkedeki kalıcı statüsü ve geleceklerine dair merkezi bir siyasal açılımın ortaya koyulması ile Suriyelilerin Türkiye'de kalma iradelerinin belirginleştirilmesi birlikte yürümesi gereken iki süreçtir. Bu minvalde TİP, Türkiye'nin Suriye'deki hakimiyet mücadelesinin bir tarafı olmaktan ivedilikle çıkmasını, bu ülkedeki askeri varlığına son vermesini ve sığınmacıların da arzuladığı istikrar ve barış içerisindeki bir Suriye'nin inşasına uluslararası düzeyde katkı koyacak bir dış politika anlayışını benimsemesini savunmaktadır. Aynı zamanda TİP, AB ile yapılan geri gönderme anlaşmasının belirli bir vadede iptal edilmesini ve Suriyelilerin başta AB ülkeleri olmak üzere başka ülkelere de yerleşebilmelerini mümkün kılacak uluslararası düzenlemelerin yapılabilmesi için BM öncülüğünde uluslararası bir konferansın toplanması gerektiğini savunmaktadır. Bu iki girişim Suriyeli sığınmacıların ne kadarının Türkiye'de kalma isteği ve iradesine sahip olduğunu açığa çıkaracaktır.

6. AKP iktidarının İslamcı-milliyetçi toplum projesi, kendi siyasal hedefleriyle uyumlu olmayan tüm toplumsal kesimleri düşmanlaştırma stratejisi ve iktidarını süreklileştirmek için insanların en temel hak ve özgürlüklerine karşı saldırganlığı toplumda birlikte yaşama ve ortak bir geleceğe sahip olma hissinin, iradesinin sakatlamış durumdadır. Türkiye'de bugün ülke insanını sosyal, siya-

sal ve medeni haklar, yükümlülükler ve ortak insani değer ve erdemler temelinde bir araya getiren bir yurttaşlık ortaklığından eser kalmamış durumdadır. Emekçiler sosyal haklarından mahrum bir şekilde piyasanın istismarına terk edilmiş, Kürtlerin kendi temsilcilerini seçme hakları ellerinden alınmış ve AKP'nin güdümünde işleyen bir yargının varlığında yurttaşlığın en temel unsuru olan hukuk önünde eşitlik iddiası delik deşik edilmiş durumdadır. Yurttaşlığın fiilen askıya alındığı ve Türkiye toplumunun kendi içinde etnik, dinsel, kültürel temelde düşmanlaştırıldığı bir durumun varlığında bir bütün olarak Türkiye toplumunun eşit yurttaşlık anlayışı temelinde dönüşümüyle ilişkilendirilmemiş bir sığınmacıların politikası gerçekçilikten uzaktır.

7.TİP; Suriyeli sığınmacıların ülkemizdeki geleceği ve statüsünün belirlenmesi süreci ile Türkiye'de yaşayan bütün halkların geleceği ve statüsüne dair verilecek bir siyasal mücadelenin eş zamanlı olması gerektiğini; Suriyelilerin Türkiye toplumuyla bütünleşme sürecinin bu bütüncül mücadele içerisinde gerçekleşeceğini savunmaktadır.

8.Yurttaşlığın ülkedeki tüm emekçiler için esamesinin okunmadığı bir durumda TİP, Suriyeli sığınmacılara hangi statünün verilmesine dair tartışmanın Türkiye'nin genel dönüşüm perspektifinden ayrıştırılarak tartışılmasını yerinde bulmamaktadır. Aynı şekilde TİP, bu bütüncül dönüşüm ile ilişkilendirilmemiş sivil toplum odaklı entegrasyon ve toplumsal uyum iddiasındaki program, proje ve girişimlerin her ne kadar sığınmacıların gündelik sorunlarına yönelik kısmi bir ferahlama sağlıyor olsalar bile uzun vadeli bir çözüm programının inşasına temel oluşturacak bir bütünlüğe ve ufka sahip olmadığını düşünmektedir. Türkiye İşçi Partisi Suriyeli sığınmacıların ülkedeki geleceklerine ve statüsüne dair tartışmaları, AKP iktidarının ülkenin bütününde yarattığı siyasal, ideolojik ve iktisadi krizle ilişkili bir şekilde gündeme getirecek ve her vesilede sığınmacı meselesini genel bir eşit yurttaşlık mücadelesinin bir parçası olarak ele alacaktır.

9. Bu doğrultuda TİP bugün Türkiye kentlerinde karşı karşıya kaldıkları dizginsiz sömürü, ayrımcılık ve istismar karşısında kendi kabuklarına çekilerek geniş bir “yalıtık toplum” görüntüsü sunmaya başlayan sığınmacıları bu ülkede yaşama iradesine sahip her insan için tanınan sosyal ve siyasal hakların güvencesi altına alınmasını savunacak, sığınmacıların bu haklardan eşit bir şekilde yararlanması için mücadele verecek, bu hakların yeni ortaya çıkan ihtiyaçlara göre yeniden içeriklendirilmesi mücadelesine sığınmacıları da katmaya çalışacaktır. Sığınmacıların kentsel yaşamdaki izolasyonunun ve “yerleşik halk” ile sığınmacılar arasındaki kopukluk, gerilim ve mesafenin ortadan kaldırılması ancak bugünkü genel sefalet koşullarının son bulmasıyla, bu ülkede yaşayan herkesin kamucu ve demokratik bir yurttaşlık mücadelesine eşit katılımıyla ve bu mücadeleyle kazanılan haklardan eşit bir şekilde yararlanmakla mümkündür. Böyle bir “mücadele içinde bütünleşme” stratejisinin muhatabı Suriyeli sığınmacılar yanında bugün Türkiye’de kendisini ortak bütünün eşit bir parçası olarak göremeyen Saray rejiminin kendi “millet” dairesinin dışına attığı herkeştir.

10. Bugün Türkiye’de sığınmacıların ülkede kalıcı yer ve statü elde etmesine dair meseleler siyasetin gündemine geldiğinde, kendi yurttaşlık hakları fiilen ellerinden alınmış Türkiye toplumunun çok geniş kesimlerinden son derece keskin bir sığınmacı karşıtı infial yükselmektedir. Bu infial yalnızca sağcı/faşist/Türkçü ideolojinin militanlarıyla sınırlı kalmamakta TİP’in de toplumsal tabanını oluşturan sol/sosyalist duyarlılıklara sahip insanları da içerisine almaktadır. Bu durumun TİP’in sığınmacı meselesine dair benimsediği enternasyonalist ve dayanışmacı tutumunun iletişimini zorlaştırdığı açıktır. Sığınmacıların haklarına, statüsüne ve geleceğine dair tartışmaların yalıttık bir başlık olarak değil, Türkiye toplumunun bütününün bugün büsbütün mahrum kaldığı yurttaşlık haklarıyla ilişkili bir şekilde ele alınması, TİP’in sığınmacıların sorunlarına dair çözüm önerilerini eş zamanlı olarak Türkiyeli emekçilerin bütününün koşullarında bir iyileşme bağlamında sunması bu söz konusu iletişim kopukluğunu azalta-

bilir. Bu açıdan “mücadele içinde bütünleşme” stratejisi hem uzun vadeli bir siyasal/toplumsal programın hem de TİP’in sığınmacı meselesinde ortaya çıkan güncel tartışmalarda benimseyeceği söylemlerin çerçevesini oluşturmaktadır.

11.Bu doğrultuda, Türkiye İşçi Partisi emekçilerin sosyal, siyasal ve medeni hak ve sorumluluklarının yeniden tarif edildiği ve bunların anayasal güvence altına alınacağı bir eşit yurttaşlık mücadelesini bu topraklarda yaşama irade ve arzusuna sahip herkes için savunmaktadır. Türkiye’de yaşama arzu ve iradesine sahip sığınmacılar da bu eşit yurttaşlık mücadelesinin bir muhatabı ve parçasıdır. TİP, meselenin, Türkiye halkının bütünü için fiilen hükümsüz kalmış olan yurttaşlık statüsünün sığınmacılara verilmesi ile değil ülkemizde yaşama iradesine sahip tüm sığınmacıların sosyal, siyasal ve medeni haklar mücadelesi içerisinde kazanılmış eşit yurttaşlık çerçevesine dahil edilmeleriyle çözülebileceğini savunmaktadır.

12.TİP, bir yandan sığınmacıların da muhatabı olduğu eşit yurttaşlık mücadelesini sürdürürken diğer yandan da sığınmacıların/göçmenlerin bugün karşılaştıkları hukuksuzluklarla, ayrımcılık pratikleriyle ve fiili saldırılarla mücadele edecek, bu ülkede yaşayan herkes gibi sığınmacıların da hakkını ve hukukunu savunmak üzere harekete geçecektir.

13.TİP’in mücadele içinde bütünleşme perspektifi halkların barış içinde bir arada yaşama mücadelesinin önünde engel teşkil edecek ırkçı ve şoven kışkırtmaların kararlıkla karşısında olmayı da içermektedir. Bu minvalde TİP, AKP’nin sürdürülemez göçmen/sığınmacı politikasının beslediği toplumdaki yaygın sığınmacı ve göçmen karşıtlığını kendi iktidar arayışlarına malzeme yaparak, halklar arasına düşmanlık tohumları eken her türlü siyasal öbeğin karşısındadır. TİP bu tür provokasyonların olası yıkıcı sonuçları ve bunların failleri karşısında halkımızı uyarmaya devam edecektir.

Marksist Sözlük - II

Devrim ve Sosyalizm

Devrim Nedir?

Devrim sözcüğünün Batı dillerindeki karşılığı olan “revolution”, ilk kez astronomi alanında ve yaklaşık olarak 16. yüzyıl ortalarında yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Polonyalı bilgin Copernicus’un ünlü eseri *De Revolutionibus Orbium Coelestium* (Göksel Kürelerin Dönüşleri Üzerine) adını taşımaktadır. Sözcük, buradaki ve o sıralardaki öteki kullanımlarında, gök cisimlerinin bir nokta çevresinde ve bir yörünge üzerinde dönüş(üm)ünü anlatıyordu.

Sözcüğün politikada ve tarihte kullanılmaya başlaması, aşağı yukarı, bir yüzyıl sonraya, 17. yüzyıla rastlar. Böylece, anlamının biraz çeşitlenip zenginleştiği söylenebilir. Yine de, ilk kullanımına çok aykırı sayılmayacak, farklı kullanımlarında taşıdığı yaygın ve ortak anlam şu olmuştur: Bir durumdan başka bir duruma ani ve kalıcı geçiş ya da dönüş(üm). Burada çeşitlemelerde iki vurgu öne çıkmaktadır: Birincisi, dönüşüm, ansızın denebilecek kadar hızlı; ikincisi, köklü ve kalıcı olmaktadır.

Marksizm açısından ise devrim kavramının birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte, çizdeş olmayan iki anlamından söz etmek gerekir.

Bunlar, *siyasal devrim* ve *toplumsal devrim* biçiminde anlatılabilir.

Marx ile Engels, komünizm hakkındaki kuramsal çalışmalarında toplumsal devrimi daha geniş olarak ele almışlar, kavramın toplumsal yönüyle ilgili çözümlemeler yapmışlardır. Bu çalışmalarda toplumsal devrimin maddi temeli üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışma olarak tarif edilmiştir. Devrimci güçler (proletarya) bu çatışmayı eskimiş üretim ilişkilerini ortadan kaldırarak çözmeye çalışırken, egemen güçler de bu çatışmanın çözümüne karşı dururlar. Bu kapsamda bakıldığında, toplumsal devrim bin yıllara yayılan egemenlik ilişkilerinin ve sınıflı toplum yapılarının tasfiyesi anlamına gelen uzun soluklu bir dönüşüm sürecini ifade eder.

Ancak egemen sınıf, devrimci harekete karşı mücadele ederken, elinde bulundurduğu devlet gücünün ya da siyasal iktidarın bütün imkânlarını kullanır. Bu nedenle her devrimin ana sorunu iktidar sorunudur. Böylece, her devrimin ilk, esas ve temek adımının siyasal devrim olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, toplumsal devrim, ancak kendisini önceleyen ve koşullayan bir siyasal devrimin başarısıyla mümkün hale gelir. Bu kapsamda, siyasa devrim, iktidarın bir sınıftan diğerine geçmesi, yani proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesi anlamına gelir.

Devrimin birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte farklılığı açık bu iki biçimini kavrayamamanın arkasındaki nedenlerden biri, burjuva devrimler ile proleter devrimler arasındaki farkları gözden kaçırmaktır. Oysa Marksist kuramda bu iki devrim türü birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Özetlemek gerekirse;

- Burjuva devrim, feodal toplumun bağrında büyümüş ve olgunlaşmış olan kapitalist üretim biçimlerinin üzerine gelişir, proleter devrim ise, sosyalizmin üretim biçimleri ya hiç yokken ya da hemen hemen yokken başlar.

- Burjuva devrimin ana görevi iktidarı almak ve onu varolan burjuva ekonomisiyle birleştirmekten ibarettir; proleter devrimin ana görevi ise, iktidarı aldıktan sonra, yeni bir sosyalist ekonomi kurmaktır.

- Burjuva devrim, iktidarın ele geçirilmesiyle sona erer, proleter devrim için ise iktidarın ele geçirilmesi ancak bir başlangıçtır.

- Burjuva devrim, elinde iktidarı tutan bir sömürücü grubun yerine bir başka sömürücü grubunu koymakla yetinir; bu bakımdan eski devlet makinesini parçalamaya gereksinme duymaz; proleter devrim ise, iktidardan bütün sömürücü grupları uzaklaştırır ve iktidara, emekçilerin ve sömürülenlerin önderi olarak proleterler sınıfını getirir; bundan dolayı, eski devlet makinesini parçalamak görevini üstlenir.

Devrim sorununa Marksist-Leninist yaklaşım, iki ayrım çizgisini açıklıkla belirlemeyi gerektirir. Bunlardan biri, ekonomist, reformist, sağ anlayış; ötekiyse, maceracı, küçük burjuva, sol anlayıştır.

İlk ayrım çizgisi, kendiliğinden hareketlere hayranlığın yerine devrimci mücadeleyi koymakla başlar. İşçi yığınlarının kendiliğinden hareketine tapma, kapitalizmin yavaş yavaş (tedricen) sosyalizme doğru evrilmesi beklentisiyle de bağlantılıdır ve sosyalist düşünce ile eylemin en ilkel yanılığlarından birini oluşturur. Paris Komünü'nün 1871'deki kısa süren zaferinden sonra yaklaşık 1905 Rus devrimine kadar görece "barışçı" bir dönem yaşayan Avrupa işçi sınıfı hareketi, önce Marx'ın daha sonra da Engels'in ölümünün ardından, artan bir burjuva etkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Marksizm'in sadece lafzına sahip olan, üstelik adları "otorite" olmuş oportünistler, kapitalizmin git gide sosyalizme doğru evrimleşeceği, dolayısıyla devrimin gereksizleştiği düşüncesini yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Marksizmi bu biçimde tahrif etme girişimlerinin durdurulmasında ve geri püskürtülmesi Lenin'in büyük katkısı ile olmuştur.

Devrim sorununda ikinci ayrım çizgisi ise Lenin'in küçük burjuva devrimciliği ya da kaba (vülger) devrimcilik gibi adlandırmalarla andığı akımdır ve yönetsel kökleri öznel idealizme dayanır. Öznel idealizm, insan bilincinin etkinliği ve doğa ile toplumun nesnel yasalarına dayanan insanların bilinçli-pratik eylemi sorununu kavrayamaz. Dolayısıyla, dayanağını oluşturduğu "kaba devrimcilik" de hemen hemen bütün yasallıkları reddeder; her

şeyi öznel öğelere bağlar. İşçi sınıfı hareketindeki bu akımın toplumsal kökeni, gelişen kapitalizmin yıkıp darmadağın ettiği, buna karşılık, işçi sınıfının örgütlülüğünden, disiplininden, kararlılığından yoksun küçük burjuva kesimlerdir. İşçi sınıfı hareketlerinin ve partilerinin zaman zaman sıkıntısını çektikleri “devrimci gevezelik” denilen alışkanlık da çoğu kez işçi sınıfı ile küçük burjuva öğelerin doğrudan ya da dolaylı ittifak halinde, pek fazla iç içe bulundukları ve toplumsal olayların büyük, hızlı zikzaklarla geliştiği dönemlerde ortaya çıkar.

Kaba devrimcilik anlayışının önemli yanılgılarından biri de sosyalist devrimin yıkıcı yanını abartmak, yapıcı ve yaratıcı yanını görmemektir. Kaba devrimci için devrim, salt iradi bir eylemdir. Burada, halkın iradesinin belirişi de idealist bir biçimde, özlere, ülkülere, haksızlıklara başkaldırmaya, haklara sahip çıkmaya bağlı olarak açıklanır. İradecilik küçük burjuva devrimciliğinin karakteristiğidir. Böyle bir devrim anlayışında, öznel zorlamalarla devrimi başlatmak da, devrimi bir ülkeden ya da bir bölgeden bir başkasına ihraç etmek de mümkündür.

Sosyalizm Nedir?

İşçi sınıfının siyasal bir devrim yoluyla iktidarı burjuvazinin elinden almasını ve böylece kapitalist üretim ilişkileri yerine toplumcu üretim ilişkilerini geçirerek sınıfsız bir toplum ve dünyayı yaratmak yönünde yola çıkan toplum biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan sosyalizm, hem dünya görüşü anlamında bir öğreti, hem güncel mücadeleler içerisindeki bir siyasi hareket ve hem de devrimden sonra bu amacın gerçekleşmesi için kurulması planlanan veya kurulan toplumsal düzenin adıdır.

Kavramı modern anlamıyla ilk kez bütünlüklü bir biçimde ortaya koyan metin Karl Marx ve Friedrich Engels’in yazdığı ve 1848’de yayınlanan Komünist Parti Manifestosu’dur. Diğer yandan “sosyalizm”e dair bu en önemli metinde “sosyalist” ve “sosyalizm” terimleri yerine sırasıyla “komünist” ve “komünizm” terimlerinin kullanılmış olmasının, yazıldığı dönemin tartışmaları ile yakın bir ilişkisi vardır.

Kavrama dair her üç anlamın da temelleri esasen 1800'lerin ortasında işçi sınıfının Avrupa'da ilk kez bağımsız bir sınıf olarak tarih sahnesine çıkması ile birlikte Marx ve Engels'in varolan kuramsal ve politik okullarla mücadelelerinin sonucu olarak atılmıştır. Bu anlamda modern sosyalizmin kurucuları olan Marx ve Engels'in yapıtlarına kaynaklık eden üç ana gelenek Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizmidir. Marx ve Engels'den sonraki en önemli kuramsal ve politik katkı ise 1900'lerin başında Vladimir İliç Lenin tarafından, özellikle de Rusya'da önderlik ettiği partinin devrim yapması sonucu gerçekleşmiştir.

Yaklaşık olarak 70 gün süren 1871 Paris Komünü deneyimi ise tarihteki ilk sosyalizm deneyimidir. Bir sonraki sosyalizm deneyimi ise yaklaşık olarak 70 yıl süren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği deneyimidir.

Sonuç olarak 150 yılı aşan bir tarih içinde birlikte gelişen bu üç anlamı birbirinden tamamen ayrı düşünmek doğru olmasa da bu anlamlar en azından hem üzerlerinde cereyan eden tartışmalar hem de terminoloji anlamında ayrı başlıklar altında ele alınabilir.

Bir öğreti olarak sosyalizm: Engels Manifesto'dan yaklaşık 30 yıl sonra, bir kuram olarak modern sosyalizmin Marx'ın iki ana buluşuna, yani *"tarihin materyalist anlayışı ile kapitalist üretimin gizeminin artı değer aracılığıyla açıklanması"*na dayandığını yazar. Engels sonuç olarak "sosyalizm" in bu iki buluşla birlikte bir bilim haline geldiğini belirtir ve zaman zaman "modern sosyalizm" olarak da adlandırdığı bu yeni "sosyalizm" için Bilimsel Sosyalizm terimini kullanır. Engels, Marx'la birlikte kullandığı "materyalist tarih anlayışı" yerine, "bilimsel sosyalizm" in kuramsal temelleri anlamında da Tarihsel Materyalizm terimini kullanır.

1870'lerin sonlarında ise yeni bir terim, Marksizm kullanılmaya başlanır. Ancak bu kez bu yeni terim, öğretinin kurucuları Marx veya Engels tarafından değil tam aksine onların kavgalı oldukları Fransız sosyalistleri tarafından kullanıma sokulur. Diğer yandan Engels'in sadece birkaç özel mektubunda kullanılan bu yeni terimin Marx ve Engels tarafından daha çok eleştiri amacıyla kullan-

mış oldukları açıktır. Yine de “Marksizm” zamanla önemli oranda “bilimsel sosyalizm”in yerini alarak başat terim haline gelir.

Bir siyasi hareket olarak sosyalizm: Manifesto’da Marx ve Engels komünistlerin bir siyasi hareket olarak bugün de geçerliliğini koruyan genel ilkesini net bir şekilde ifade etmişlerdir: “*Proletaryanın sınıf olarak oluşması, burjuva egemenliğinin yıkılması ve siyasal iktidarın proletarya tarafından fethedilmesi.*” [1]

Sosyalist hareketin tarihinde önemli tartışma başlıkları olan bu üç önerme Manifesto’da ayrıntılı bir biçimde ele alınır. İşçi sınıfının bir siyasi parti olarak örgütlenmesi, sosyalist hareket içinde bu partinin niteliği ve işçi sınıfı ile ilişkileri hakkında tartışmaların konusu olmuştur. Manifesto’nun yazıldığı yıllarda ise parti kavramı henüz modern anlamına kavuşmamıştır. Sosyalist hareket ve işçiler için daha çok dernekler ve birlikler biçimindeki bir örgüt pratiği geçerlidir.

1848 devrimlerinin yenilgiyle sonuçlanmasından 10 yıl sonra devrimci hareket Avrupa’da yeniden yükselişe geçer ve böylece 1860’larda hem daha sonra kitleselleşecek işçi partileri hem de Uluslararası İşçiler Birliği, yani I. Enternasyonal kurulur. Bu dönemde Marksizmin, sosyalist hareket içinde giderek başat bir akım haline gelmesine karşılık Marx ve Engels’in kitleselleşen işçi partileriyle, özellikle de sosyal demokrasinin doğuşuna kaynaklık eden Alman sosyal demokrat partileri ile yakın ama hep eleştirel bir mesafeleri vardır. Bu partilerin sosyal demokrasinin bugünkü anlamına kavuşması ise zamanla Marksizmin temel doğrultusundan uzaklaşıp reformizm ve reviyonizme yönelmeleri ve I. Dünya Savaşı’nda ülkelerindeki burjuva iktidarları destekleyerek milliyetçi politikalar benimsemeleri sonucunda gerçekleşir. Sosyal demokrat partilerin Marksizmden uzaklaşmalarının arkasında ise sosyalist devrim ve proletarya diktatörlüğü gibi marksizmin temel önermelerini terk etmeleri vardır.

Sonuç olarak sosyal demokrat partilerdeki bu eğilimler II. Enternasyonal’in dağılmasına neden olur ve bu eğilimlerle mücadele eden Marksistler önce sosyal demokrat partilerden koparak

komünist örgütler kurar, daha sonra da 1917 Ekim Devrimi ile birlikte “komünist parti” adını kullanmaya başlarlar. Lenin’in önderliğindeki Bolşevik Parti’nin öncülük ettiği Ekim Devrimi’yle Rusya’da sosyalizmin inşasına başlaması, komünist hareket içindeki “proletarya diktatörlüğü”, “öncü parti” ve “işçi sınıfının kendiliğindenciliği” gibi tartışma başlıklarının sonuca ulaşması anlamına gelir.

Lenin’in bir siyasi hareket olarak sosyalizme devasa katkısı Leninist Öncülük Kuramı olarak tanınmıştır. Diğer yandan Rusya gibi henüz kapitalizmin Avrupa’daki kadar gelişkin olmadığı ve bu anlamda Marksistlerin devrimi öncelikli olarak beklemedikleri bir ülkede devrimin gerçekleştirilmesi ve böylece dünyadaki ilk işçi devletinin kurulması, Lenin’in sosyalist harekete en büyük katkısıdır. Bu katkının arkasında da yine Lenin’in emperyalizm eleştirisinden elde ettiği eşitsiz gelişme yasasının bir sonucu olarak devrimin emperyalizmin çelişkilerinin biriktiği zayıf halka ülkelerinde gerçekleşmesi öngörüsü yatmaktadır.

Toplumsal bir düzen olarak sosyalizm: Manifesto’da komünist bir devrimden sonra kurulacak toplumsal düzende başta mülkiyet ilişkileri olmak üzere emek, aile, evlilik, eğitim ve ulus gibi olguların alacağı biçim ve içerik burjuva toplumun eleştirisi üzerinden karşılaştırmalı olarak sunulur. Bu yeni toplumsal düzenin, yani komünizmin, iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesiyle bir anda gerçekleşmeyeceği, siyasal devrimi takip eden uzun bir toplumsal devrim aşamasını gerektirdiği de temel eserlerde açıklanmıştır.

Manifesto’da henüz bu terim kullanılmasa da bu sürecin Marx ve Engels’in sonraki eserlerinde kullandıkları anlamıyla başlangıçta “proletarya diktatörlüğü” olarak örgütleneceği görülebilir. Bu sürecin sonunda işçi sınıfı kendi egemenliği ile birlikte tüm sınıfları ve eşitsizlik ilişkilerini ortadan kaldıracak sınıfsız toplumu kuracaktır.

Buna göre proletarya diktatörlüğü kapitalist toplum ile komünist toplum arasındaki siyasal bir geçiş dönemidir. Marx bu dönem

için aynı zamanda “komünist toplumun birinci aşaması” ifadesini de kullanır. Lenin de Marx’ın bu yaklaşımını benimsemiş ancak “komünist toplumun birinci aşaması”nı sosyalizm, “komünist toplumun daha yüksek bir aşamasını” ise komünizm olarak adlandırmıştır. Lenin’in bu yeni adlandırması Marksist literatürde bu şekilde benimsenmiştir.

Genel olarak Marx, Engels ve Lenin’in yapıtlarında bir toplumsal düzen anlamında ağırlıklı olarak kapitalizm ve emperyalizmin eleştirisi yer alırken, sosyalizm ve özellikle de komünizm üzerine yazılanlar çok daha az bir hacmi kaplar. Bu anlamda Manifesto’da komünist devrim sonrası önlemlerin farklı ülkelere göre farklılıklar gösterebileceği belirtilmiştir. Yine de bu yapıtlar sosyalist ve komünist toplumun örgütlenmesine dair can alıcı ilkeleri sunmaktadır.

Kendi Kalıbını Yaratan Erimiş Metal: Fransız Devrimi

SEVİM TANER

Fransız Devrimi'nin Sosyalist Tarihi
Jean Jaures

Dipnot Yayınları, 2016, Çeviren: Koray Büyüktuncer

Yalnızca olgusal olarak tarihte ne olduğu değil bu oluşa giden sürecin izlencesi, bir olay belirli bir sonucu doğururken o sonucun da kendisiyle birlikte doğurduğu birçok vektörel etkeni okumak zevk verse de süreçleri okurken onları soyutlamak ve dersler çıkartmak lazım. Örneğin ilkel komünal toplumları okurken insanlığın ilerleyişi ve tarihin oluşumu ile ilgili öğrendiklerimizin bize günümüzden geleceğe giden ilerlemeyle ilgili ipuçları verdiğini görmek tarihi en doğru okuma yollarından biri. Bunun yanında belki de tarihin herhangi bir kesitinden daha öğretici, daha çarpıcı çok az sayıda olaydan biri olan Fransız Devrimi'ni incelerken Jean Jaures'in devrimin kendisiyle ilgili tezlerini, trajik sonunu ve bu tezlerle tüm dünyada açtığı çığırını inceleyeceğiz. Kitap 1789-1795 arası Fransa'sını ve onun içerisinde tüm dünyayı etkileyecek olan olayları inceliyor. Kitabın Fransız Devrimi ile ilgili okunacak "klasik/Marksist" eserlerin başında gelmesinin ana sebeplerinden biri de elbette onunla ilgili sunduğu tezi.

Fransız Devrimi'nin sonuçları ders kitaplarımızda milliyetçiliğin yayılması olarak işlenir. Sonuçları bu kadar tartışmalı olan devrimin yapıcıları da tartışma konuları arasındadır. Jean Jaures devrimin başrolünün bütün olarak halka ait olduğunu söyler ve temel sebebi burjuvazinin yükselişi olarak ele alır.

Burada dikkat çekilmesi gereken iki nokta var. Birincisi, “devrim bir halkın bütünlüklü çabası tarafından” oluşmuş derken o halkı sınıfların olmadığı, hatta belki de daha oluşma vaktinin gelmediğini ifade ederek tanımlamaz. Bu anlatı “el ele hep birlikte yaptık” gibi bir övgü belirtmek için de ileri sürülmemiştir. Fransız Devrimi, feodalizmin devlet araçlarını, yönetim usulünü, vergi politikalarını yıkmak isteyen ve küçük burjuvaları, proleterleri, burjuvaziyi kapsayan halk tarafından yapılmış bir devrimdir. Hatta bu özelliğe sahip olduğu için Avrupa'daki diğer devrimlere kıyasla daha fazla incelenen, bizim de örnek aldığımız bir model teşkil eder. Burjuvazinin belki de dünya üzerinde benzeri görülmemiş şekilde kendi öz taleplerini ve aristokrasiye karşı verdiği mücadeleyi herkesin mücadelesi haline dönüştürdüğü özgün örneklerden biridir.

İkinci nokta ise devrimin tarihsel bağlamını ve bir sınıf olarak Fransız proletaryasının dönem reflekslerini iyi okumak gerektiğidir. 1700'lerin sonunda proletarya elbette ki sınıftır, fakat “kendisi için”, sınıf bilincine varmış bir sınıf değildir. Hatta bunun oluşması, binlerce insanın kanının dökülmesi, Fransız Devrimi'nin sonucunda egemenliğin tadını çıkartan burjuvazi karşısında sefalete itilen işçi sınıfının 1848'lü yıllara ulaşmasıyla olacaktır. Yani Fransız Devrimi boyunca proletarya eş güdümlü taleplerle mücadele etse de bir yan aktör görevi gördü ve özel mülkiyeti insan bireyselliğinin teminatı olarak gören dönemin anlayışı yüzünden Fransız Devrimi sırasında burjuvazi için çalıştı. Bu durum Fransız Devrimi'nin çok görkemli ve zorlukla kazanılmış bir savaş olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Bir bütün olarak Fransız halkı bu devrimle insan haklarını ilan etti, fakat burjuvazi onu sermaye ve burjuva hakları olarak kabul gördüğü bir düzende sabitledi. *Jaures'nin sözleriyle söylersek*, “Fransız Devrimi, proletaryanın iler-

leyişini dolaylı olarak hazırlamıştı. Sosyalizm için iki ana koşulu gerçekleştirmişti: demokrasi ve kapitalizm. Fakat özünde, burjuva sınıfının siyasi ilerleyişini ifade ediyordu.”¹

Burjuvaziye göre insanlar, mülkiyete sahip oldukları takdirde özgürlerdi ve bu sahiplik biçimi insanın tek özgür olma yoluydu. Mülkiyet egemen olduğu takdirde her şeyi kendi önünde sıraya sokmaya yetecek güce sahipti. Kitapta Jaures bunu bir sınıf bencilliği olarak nitelendirir. Fakat bunu yaparken tarihin ilerleyişi ile hesaplaşmaya gitmez. Fransız Devrimi’nin sonunda kendi yarattıkları devrim tarafından yok edilecek devrimci burjuvaziyi samimi duygularla selamlar. Yine de Fransız Devrimi’nin sadece burjuvazinin emeğinin ve cesaretinin örneği olduğunu reddeder. 1789’un 4 Temmuz’unda Bastille basıldı. Kitapta bu baskını planlayan ve kapıdan ilk adımı atanların adı ve sınıfsal aidiyetleri sıralandığında kimseyi şaşırtmayan bir tablo önümüze çıkar. Burjuvaziden kişiler bu isimler arasında yoktur. Baskında kayıp verenler listesinde küçük burjuvazi, hukuk katipleri, proleterleşmekte olan zanaatkarlar ve çok sayıda proleter vardır: “Seçmen olmak için yeterli vergi vermeyenlerin, halkın özgürlüğü için savaşıp ölmelerine izin verilmişti.”²

Burjuvaziye Ait Hiçbir Şey Yok

Kitabın altı çizilmesi gereken tezlerinden biri de şu: Proletarya özellikle Bastille Baskını ile devrimde kendi geleceğiyle ilgili bir umut yaratmıştı; burjuvazi, yanı başında mücadele eden proletaryanın hak ve çıkarlarını devrimden sonra ezmekte zerre tereddüt etmemişti; ama tüm bunlar Fransız Devrimi’nin “burjuvalığını” göstermeye yeterli olamazdı, çünkü aynı tablo Fransız Devrimi’nin sadece burjuvaziye ait olmadığını, olamayacağını da göstermektedir. Paris’in yoksullarını, kente hakim olan emekçilerini, onların kararlılığını hesaba katmadan Fransız Devrimi tarihi incelenemediği gibi, proletaryanın dünya tarihindeki yeni dönemin esas öznesi olacağı da inkar edilemez.

1 Jean Jaures, Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi, Çeviren: Koray Büyüktuncer, Dipnot Yayınları, 2016, s. 27.

2 a.g.e., s. 54.

Bundan sonra tarihin bir adım daha atmasını sağlayacak olan devrim, tamamen onun öncülüğüyle olacaktır. Kendi egemenliği ile sonuçlanmayan devrimin içinde bu kadar kan, ter ve gözyaşı akıtan bu sınıf, tüm dünyanın özgürlüğe kavuşması söz konusu olduğunda karşısında durulmaz bir kuvvet ortaya koyacaktır. Sınıflar da günümüzde yaşayan, deneyimleyen, kazanan ve yenilen tarihsel canlılardır. Evet, Fransız Devrimi, burjuvazinin devrim zafere ulaşınca proletaryaya ihanet ettiğinin kanıtıdır; ama aynı devrim proletaryanın tarihsel bilincini en yüksek derecede besleyen olaylardan da biri olmuştur. Deyim yerindeyse, Fransız Devrimi'nin bütün yükünü omuzlanan emekçiler, kendilerine air bir zafer yaratmak üzere daha ileri adımlar atması gerektiğini görmüşlerdir.

Dikkat Islak Zemin!

Fransız Devrimi'nin yükselen çizgisini ve radikalleşmesini ifade eden en önemli tartışma konusu Kral 16. Louis'nin idam cezasına çarptırılması olmuştur. Hatta, devrimin basit bir reform süreci mi olacağı, yoksa kapsamlı bir toplumsal dönüşüm anlamına mı geleceği sorusunun yanıtı 16. Louis'ye verilecek tepkide somutlaşıyordu. Fransız burjuvazisinin radikal kanadı bu çekişmeden üstün geldi ve 16. Louis giyotine gönderildi. Jaures'nin dediği gibi, 16. Louis'nin yargılanması esasında devrim ile düzen arasındaki tercihin bir başka ifadesiydi:

16.Louis ile Devrim arasında savaş başlamıştı. 10 Ağustos, ilk darbeydi; ölüm, ikincisi olacaktı. Halk, 10 Ağustos'ta yargılama gibi bir iddiada bulunmamıştı; kendini korumak için saldırmıştı. Şimdi ise, belirleyici darbeyi vuracak ve bu tirandan sonsuza kadar kurtulacaktı: "Anavatan'ın yaşaması için tiran ölmelidir." 16. Louis'yi yargılamak, onun masum olabileceğini ima etmek demektir; eğer 16.Louis masum ise, zorba, Fransa oluyordu; Devrim ise, bir suç oluyordu.³

3 a.g.e., s. 152.

Devrimlerin en ilgi çekici taraflarından biri de burada olduğu gibi, toplumun dayandığı ahlak, anlayış, hukuk gibi yüz, belki bin yıllık kabul gören zeminlerin çok kısa süre içerisinde kayganlaşmasıdır. Fransız Devrimi'ne kadar mutlak monarşiyle yüzyıllar boyu tek bir kralın hakimiyetiyle yönetilen bir ülke bir anda ortaya koyduğu anayasayı tehdit ettiği için kralın kellesini almakta geri durmayabiliyor. Devrimlerde neyin meşru olup olmadığı geçmişteki egemen alışkanlıkların ayağını kaydırıyor. Birden Fransa'nın hakimi yüz yıllardır süre gelen krallık geleneği değil, Fransız halkları oluyor. Hakimiyetin eli değiştiğinde başka hiçbir zaman ve süreçte değişmeyecek kabuller hızlıca değişebiliyor. Eğer Fransız Devrimi'nden söz ediyorsak, bu zemin kaymasını yaratan ve burjuvazinin radikal kanadını kesin kopuş için cesaretlendiren ise proletaryadan başkası olmamıştı.

Fransız Devrimi'nin Handikapı

Devrimin bilinen sonuca ulaşmasında proletaryanın henüz gelişmiş bir sınıf bilincine sahip olmayışının etkisinden ve burjuvazinin kendi talepleri etrafında bütün halk kesimlerini birleştirip savaştıracılma becerisinden bahsetmiştik. Fransız Devrimi'nin bilinen sonucunun bu şekilde olmasının önemli bir sebebi de dönemin mülkiyet anlayışıydı: "İşçiler, yıpranmış suratlarının yansımalarını, burjuva devriminin sularında gördüler; o sular ki önce köpürmüş ve kabarmış, sonra sakinleşmiş ve berraklaşmış, sonunda işçileri dehşete düşürmüştü."⁴

Dönemin sonrasına doğru, proletarya burjuvazinin iki yüzlülüğü ile karşılaşmış ve kendisine hiçbir şey vermeyeceğinin farkına varmıştı. Fakat bu farkındalığa rağmen burjuvaziye karşısına almaya ve özel mülkiyete saldırmaya kalkışmadı. Sosyalizmi bir program olarak belirlemekten uzak bir proletarya bilinci hakimdi henüz. Özel mülkiyetin kutsal olarak algılandığı zamanlarda, proletarya ve özellikle onun önderleri bu gaffetten kurtulamadı.

Fransız Devrimi dediğimize en önce akla gelen isim olan Robes-

4 a.g.e., s. 28.

pierre bu gaffete düşen önderler arasındaydı. Devrimin nihayete ve belirli bir programa oturmasının vakti geldiğinde o, bir sınıf seçemedi ya da ait olduğu sınıfı seçti diyebiliriz. Hak ve talepler ile sefalet dolu bir yaşam konusunda kendisini proleter kitlelere yakın hissetse de kökeni, siyasal bilinci ve toplumsal koşulları açısından burjuvazinin yanındaydı. Robespierre, kitlelerin doğurduğu büyük enerjiyle devrimi sınırların ötesine taşımak yerine, onu sakinleştirmeye çalıştı ve haliyle onun daha da geriye çekilmesine engel olamadı. İlerlemeyen devrimin gerileyeceğini anlayamadı; sonunda devrim karşı-devrimcilerin eliyle uysallaştırılırken Robespierre de giyotinle tanışmak zorunda kaldı.

Her şeye rağmen, Fransız Devrimi insanlık tarihinin en görkemli uğraklarından biri olarak kaldı ve kalmaya devam ediyor. Dünya proletaryası, her ne kadar burjuvazinin ihanetine uğramış ve devrimi kendisine ait kılamamış olsa da Fransız Devrimi'nin derslerinden çokça yararlandı. Nitekim, Fransız Devrimi'nin ertesinde dünya üzerindeki büyük sınıf savaşının tarafları olarak burjuvazi ve proletarya karşı karşıya gelecekti. İşte bu savaşta, geçmiş devrimlerden öğrenilenler sınıfların mücadele azmini belirledi. Burjuvazi, tam da öğretmemesi gereken şeyi öğretmişti proletaryaya. Proletaryanın öğrendikleri arasında çok önemli bir gerçek vardı: İleriye götürülmeyen bir devrim, mutlaka geriye gider.

Kapitalizmin Ortaya Çıkış ve Yayılış Süreçlerine Yeniden Bakış

EJDER BERGEMAN

Tarih Olarak Teori – Üretim ve Sömürü Biçimleri
Jairus Banaji

Dipnot Yayınları, 2016, Çeviren: Akın Sarı

Marksizm okumaya ve çalışmaya yeni başlayacak birinin, üzerinde en fazla duracağı konulardan biri Marksizm'in tarihe bakış açısı olan tarihsel materyalizm olacaktır. Tarihsel materyalizmi en kaba tabiriyle diyalektik felsefenin tarih cetveline oturtulmuş hali olarak tarif edebiliriz. Bununla beraber, toplumları ve olayları kendi özgül bağlamları ve tarihsellikleri içerisinde değerlendirir; emek-üretim süreçlerinin tarihselleştirilmesi ve toplumsal formasyon özelinde yorumlanmasıyla belli bir senteze varırız. Bu yöntem kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışını anlatırken insanlık tarihinin ilkel komünal toplumlardan köleci topluma, ardından feodal topluma ve kapitalizme ulaşmasını her bir üretim tarzının iç çelişkilerini ele alarak anlatır.

Fakat bu doğrusal anlatı her ne kadar kapitalizmin ortaya çıkışına dair önemli bir perspektif çizse de, bahsi geçen üretim tarzları dünyanın yalnızca çok küçük bir bölümünde geçerli olmuştur

(geçerli olanlarda da farklı örneklerde farklı üretim tarzları görül-müştür). Jaius Banaji, *Tarih Olarak Teori*'de hem Avrupa dışına çıkıp dünyanın farklı coğrafyalarındaki üretim tarzlarını inceliyor hem de farklı üretim tarzlarındaki emek-üretim süreçleri arasındaki ilişkileri tarihselleştirerek yeniden tartışmaya açıyor ve bunu yaparken çağdaşı olan batılı akademisyenlerin çalışmalarına eleştiriler getiriyor.

Banaji'nin de belirttiği şekilde, bu çalışma bir noktasında Marksist ve Marksist olmayan tarihçilerin daha öncesinde değinmediği konulara sıkça değindiğinden (veya farklı bakış açısı getirdiğinden) hem ampirik verilere dayanarak hem de kuramsal konuşarak belli bir sonuca varmaya çalışmaktadır.

Asya Tipi Üretim Tarzı

Marx, Asya'daki devletlerin batıdakinden çok daha farklı üretim ilişkilerine ve batıdakinden çok daha farklı sosyal sınıflara sahne olduğu tespitini yapmıştır. Bundan dolayı Asyalı toplumların kendilerine has üretim tarzını açıklayabilmek için Asya Tipi Üretim Tarzı kavramını ortaya atmıştır. Belirtmek gerekir ki, Marx'ın Asya üzerine yapmış olduğu çalışmaların sayısı batı toplumları üzerine yaptıklarına kıyasla çok daha az sayıdadır. Bunun sebebi Marx'ın Avrupa-merkezci bir dünya görüşü sunmasından değil, tarih çalışmalarını daha çok kapitalizmi ortaya çıkaran toplumsal koşulları ve emek-üretim süreçlerinin içsel dinamiklerini merkeze alarak yapmasıdır. Banaji, Asya üzerine eğilirken Asya Tipi Üretim Tarzı'nın boşluklarını Marksist yönetime bağlı kalarak yeniden düşünmeye çalışıyor.

Orta Çağ Krizi

Orta Çağ'daki üretim krizleri, emeğin yeniden üretilmesine yol açacak faktörleri üretti. Batı Avrupa'daki tarzda bir feodalizm, Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden itibaren Doğu Avrupa'dakinden farklı bir şekilde ortaya çıktı. Zaten, kapitalizmi yaratacak olan da bu batı tipi feodalizmdi.

Doğu Avrupa'da; Baltık'ta, Balkanlar'da ve Rusya'daki üretim tarzının farkı, batıdaki gibi bir aristokrasinin olmamasıydı. Banaji'nin de aktardığı şekilde Lenin'e göre Rusya, ne Hindistan ve Çin'deki gibi bir Asya Tipi Üretim Tarzı'nda bulunmakta, ne de batı tipi bir feodal üretimle sürdürülmekteydi (Osmanlı ve İran için de aynısı söylenebilir). Rusya'daki aristokrat sınıf, kendiliğinden ortaya çıkmış değil fakat devlet tarafından üretilmişti. Bu yüzden bahsettiğimiz iki üretim tarzı arasında konumlanıyordu.

Bu sebeple 16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da başlayan ekonomik krizden Batı Avrupa daha fazla etkilenirken, Banaji'nin aktardığına göre Doğu Avrupa buğday ve tahıl ticaretini sağlayarak daha az etkilenmişti. Batı Avrupa'da ise (özellikle İspanya ve Portekiz), Latin Amerika'daki kolonilerden meta değişimleriyle çıkmayı başarabilmişti. Banaji, bu deneyimi ilk emperyalist fetihler olarak adlandırır. En önemlisiyse, kolonyal plantasyonlardan sağlanan meta değişimi, iflas etmiş soylu ailelerin eski konumlarına gelmesini sağlamıştı. Buradan, kapitalizmin doğuşuna dair iki önemli kavram önümüze çıkacaktır: Özgür-özgür olmayan emek tartışması ve ticaret kapitalizmi.

Özgür ve Özgür Olmayan Emek

Özgür emek dediğimiz kavram, bir nevi kapitalizm ile hayatımıza girmiş kavramlardan biridir. Aslında özgür emekten kastettiğimiz şey, bireyin emek gücünü hangi iş koluna hangi ücret karşılığında 'kiralayacağına' işaret eder. Yani Banaji'ye göre, özgür emek dediğimiz şey aslında bireyin kendisinden daha üstün olan sınıfın dayatmalarına razı olma durumudur. Özgür olmayan emeğin tanımı ise konvansiyonel anlatıda, yaşamak için emek gücünü satmak zorunda olan sınıfın hangi koşullarda çalışacağında kendi bireysel tercihlerinin bir etken olmadığı durumlardır.

Yani, özgür olmayan emek tanımı, bugün anladığımız tabiriyle ücretsiz emek diye tanımını yaptığımız köle emeğiyle eş değerdir. Fakat, kapitalizm öncesi dönemleri değerlendirirken, daha önce sözünü ettiğimiz feodal kolonyalizmi hariç tutarak Roma

İmparatorluğu'ndaki köle emeğinde tarihsel verilere dayanarak kölelerin belli iş alanlarında uzmanlıklarının olabildiği, hatta ve hatta bazı kölelerin de kendini pazarlayabildiği gerçeğiyle karşı karşıya kalıyoruz.

Dolayısıyla, Banaji'ye göre özgür olmayan emek ile özgür emek arasında, sınıflı toplumlar söz konusu olduğunda keskin bir dikotomiden söz edemeyiz. Yani özgür ücretli emek sözleşmelerinde, emekçinin kimin için çalışıyor olduğu, benzer şekilde sömürüldüğü gerçekliğini değiştirmez. Sömürü biçimlerini değerlendirirken özgür emek ve özgür olmayan emeği ücretli-ücretsiz emek bağlamında bu şekilde değerlendirir.

Ticaret Kapitalizmi

Banaji'nin Batı Marksizm'ine dair kitapta getirdiği en büyük eleştirilerden biri, kapitalizmin yeterli analizini yapamamış olmalarıdır. Ticaret kapitalizminin ortaya çıkışından endüstriyel kapitalizme geçişe kadar olan evrenin yeterli analizinin yapılamamış olması ona göre emek-üretim süreçlerinin kendi tarihsellikleri içerisinde değerlendirilmemiş olmasının, dolayısıyla ortaya kapitalizmin tamamlı bir analizinin çıkmamasının sebebini buna bağlar.

12. yüzyıldan 15. yüzyıla uzanan, yani kolonyal dönemin henüz başlamadığı fakat Akdeniz'de ticaretin farklı türde şekillenmeye başladığı dönemi Banaji ticaret kapitalizminin ortaya çıktığı dönem olarak adlandırır. Kolonyal dönemin ortaya çıkmasıyla beraber ise, emperyalizmin ilk formları ve aynı zamanda köle emeğinin o zamana kadar var olmuş olan ücretsiz emek yöntemlerinden çok daha ağır koşullarda ortaya çıkışının örnekleri görülür. Ticaret kapitalizminin ortaya çıkışı doğrudan bununla ilişkilidir.

Batı Avrupa'nın kolonyal imparatorluklarla tekrardan zengin ettikleri soylu sınıfları, 15. yüzyıldan sonra ticaret tekeli elinde tutan tüccar sınıfıyla rekabet içine girecekti ve bu da tam olarak ticaret kapitalizminin getirisiyle, feodal aristokrasinin çelişkileriyle ilişkili halde gerçekleşecekti. Dünyada ilk gerçek anlamda, en-

düstriyel üretimle var olan bir kapitalizmin görüldüğü ülke İngiltere'dir. Onu geçmiş düzende feodal üretim tarzını adapte etmiş batı ülkeleri takip eder. Yani, kapitalizmin ortaya çıkışı doğrudan doğruya feodal aristokraziyle mevcut yeni ticari ilişkilerin çelişkileriyle bağlantılıdır. Peki ya dünyanın geri kalanı bu düzene nasıl entegre oldu?

Başlangıçta söylediğimiz gibi Banaji Asya'nın kapitalizme varana kadarki olan emek süreçlerini incelerken, Hindistan ve Çin gibi ülkelerin kapitalizme geçiş sürecini de bununla ilişkilendirerek inceliyor. Kapitalizmin dünyaya ilk yayılışı, ticaret şirketlerinin ve kolonyal imparatorlukların dünyanın geri kalanını kendi hükümlerine geçirmeleri ve orada benzer bir emek sömürsüne gittiğini söyler.

Banaji'nin bu çalışması Batı Marksizm'inden öğrendiğimiz pek çok şeyi yeniden düşünmeye itiyor. Kapitalizm öncesi dönem hakkında tarihsel materyalizmin Batı Avrupa için tarif ettiği doğrusal çizginin çarpıtılarak Avrupa merkezci olduğuna dair söylemler içirse, aslında her deneyimin kendi tarihsel dinamikleri içinde değerlendirilebileceğini somut örnekler üzerinden bize gösteriyor. Geçmiş deneyimlerin tarihselleştirilerek değerlendirilmesi üzerine bir metodolojinin güzel örnekleri verili. Dolayısıyla hem diğer emek-üretim biçimleri ve üretim tarzları konusunda bir fikir edinebilmek hem de Marksizmin bu metodolojisini farklı yerlerde kullanabilmeyi öğrenmek adına, *Tarih Olarak Teori* önemli bir eser.

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞSİN!

Dünyada geçtiğimiz üç ayın en önemli gündemi Rusya-Ukrayna savaşı oldu. Ukrayna'nın NATO üyeliği girişimi ile başlayan ve Rusya'nın açık bir saldırganlık sergileyip Ukrayna'ya yönelik askeri operasyona başvurduğu bu başlıkla birlikte dünya siyasetinin ve dengelerinin nasıl yorumlanması gerektiği de dikkat çekici bir tartışma gündemi olarak öne çıktı. Aynı zamanda, başta NATO olmak üzere dünya üzerindeki emperyalist egemenliğin mahiyeti ve Rusya'nın bu tablo içindeki konumu da önemli tartışmaların yürüdüğü bir başlık haline geldi.

Kuşkusuz, ne emperyalizm tartışması ne de NATO gibi örgütlerin konumu Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte gündemimize geldi. 20. yüzyılın başından bu yana emperyalizm başlığında toplanabilecek hayli geniş ve derin bir literatüre sahip olduğumuz biliniyor. 21. yüzyılla birlikte, emperyalizm tartışmalarının önemli başlıklarından biri de Rusya, Çin gibi ülkelerin emperyalizm bağlamındaki yerleriyle ilgiliydi. Ancak bu başlıklardaki değerlendirmenin mutlaka emperyalizm hakkındaki tanımsal tartışmalara, ABD-Birleşik Krallık-Almanya-Fransa-Japonya gibi merkez emperyalist ülkelerin güncel durumunu çözümleyen katkılara, nihayet dünya düzeninin genel bir değerlendirmesine yaslanması gerektiği açık olsa gerek. Nitekim böyle bir değerlendirme çerçevesi oluşturulduğunda Türkiye gibi zaman zaman şaşırtıcı çıkışlar yapan ülkelerin konumu ve kapasitesi de anlaşılabilir. Bu nedenle, Komünist'in bu sayısındaki dosya konusu "Emperyalizm: Savaş, Finans, NATO" başlığını taşıyor.

30 TL